

מכון מניטו

שיעוריו של הרב יהודא לאון אשכנזי (מניטו) על חנוכה

תמלול ומקורות : איתי קולין

סיוע והשלמת מקורות : צוות מכון מניטו

להערות ותיקונים : itaykolin@gmail.com

תוכן

4	הקדמת המתמלל
7	נר מצווה - שיעור 1
7	גלות המין האנושי בדור הפלגה
9	מלכות ישמעאל #1
9	הבירור של הזהות העברית בתקופת האבות
10	המאבק בין גזע נמרוד ובין גזע אברהם
12	יעקב אשר פדה את אברהם: הבן מזכה את האב
13	ככל שהמתחרה הוא יותר קרוב, כך הוא יותר מסוכן
	שתי האסטרטגיות של ההשגחה למשיחיות: אומות העולם וישראל, והכישלון של האסטרטגיה הראשונה.
14	
16	מלכות ישמעאל #2
17	חטא העגל והערב רב
20	הרוב חוזרים לדת ולא לאביהם שבשמיים: ההבדל בין הקב"ה לחוק.
21	מה בין החסידים והמתנגדים
23	נא לא לעקם את המקראות: הקב"ה מדבר ומתגלה, לא לפחד להאמין בזה
33	נר מצווה - שיעור 2
33	הקדמה למאבק בין יוון וישראל, על רקע ארבע המלכויות
34	מלכות יוון
34	"להשכיחם מתורתך": הניסיון של יוון לנתק את היהודים מהתורה
37	יפת אלקים ליפת ושכן באהלי שם: היחס האמביוולנטי לציביליזציה היוונית
38	הדומה והמסוכן: יש לתרבות היוונית קירוב לתורה, ולכן הסכנה גדולה יותר
39	על ההבדלים בין התורה לדתות השונות: אל שמתגלה אל האדם, או האדם שמגלה אליל
40	המשוא פנים של הקב"ה: שוכח את החטאים, וזוכר את הזכויות
42	עוד על ההבדלים בין התורה לדתות השונות: התגלות או שכל אנושי
43	הקב"ה כרת ברית עם ישראל, ולא להפך. כך גם השכחה באה מצד ישראל, ולא להיפך.
47	יוון הפיצה שפה בינלאומית חדשה: המתמטיקה
52	נר מצווה - שיעור 3
52	הקדמה על ארבעת המלכויות
54	על עזות חיובית ועזות שלילית
55	התורה בתור חכמה: ניסיון הגזל של יוון
56	היחס האמביוולנטי לציביליזציה היוונית: לשון ותרבות - כן, חכמה ופילוסופיה - לא.
59	הכישלון של חכמי ישראל: מה בין תבניות חשיבה פרסיות ותבניות חשיבה יווניות

62	חרב הפיפות של תרגום השבעים: ניסיון הסנהדרין להציל את התורה מהטומאה היוונית הצליח, אבל הביא איתו אסון לעם היהודי לדורות
62	טענת אומות העולם בעקבות חטא העגל
63	המשוא פנים של הקב"ה: שוכח את החטאים, וזוכר את הזכויות
72	שיעורו של מניטו על מאמרי הראי"ה: "נר חנוכה"
89	נספח א - מאמר: לעומת האוניברסליזם היווני העם העברי יכול להוביל אחדות בינלאומית
90	הגלות של הגויים
90	כישלון המיזם האוניברסלי
92	הנפש איננה כפופה לטבע
93	ההיסטוריה כגורל עיוור
94	נספח ב: על שפה ועל תרגום
94	סוד לשון הקודש
96	אוניברסליות של לשון הקודש
98	לשונות ההתגלות
98	מעמד התרגומים והשפה היוונית
101	שפה ותרבות
102	תרדמת הלשון אצל החי
103	תרדמת הגלות
104	גלות - גאולה

הקדמת המתמלל

בשלושת השיעורים הבאים שתשמעו או תקראו, מלמד מניטו על חג חנוכה, מתוך מבט היסטוריוסופי, רחב אופקים. דרך פירושו של המהר"ל מפראג והראי"ה קוק, מעלה מניטו את הלומד למעוף הציפור האוניברסלית, ומציג בפניו את שאיפת המין האנושי לגאולה, דרך ה'מלכויות'. שיעורים אלו יסודיים ביותר. ניתן אף לראות בשיעורים הללו כמעין השלמה לתורת התולדות של מניטו, שנלמדת דרך סיפורי התורה והמדרשים: כאשר מניטו מלמד את סיפורי התולדות בספר בראשית, בירור הזהות העברית והמאבק להגשמתה נלמד דרך סיפוריהם של דמויות כלליות אך יחידאיות, המלמדות על זהות כלל ישראל. זהו שלב אחד של התיקון המשיחי. ואילו בשיעורים על חנוכה, מתרחבת זירת המאבק לרמת האומה, לקראת השלב הבא במשימה של עם ישראל כ'ממלכת כהנים וגוי קדוש': הגשמת המשיחיות ותיקון העולם דרך המלכות.

לטובת הלומד, נסקור בקצרה את מבנה השיעורים ואת תוכנם:

לאורך כל השיעורים חוזרים ועולים מספר מוטיבים מרכזיים: ה'משוא פנים' של הקב"ה ביחס לישראל – שכחת החטאים, וזכירת הזכויות; המאמץ והכישלון המשיחי של ארבע המלכויות לסיים את גלות המין האנושי (יחד עם הסבר על התכונות המיוחדות של כל מלכות) כהקדמה למלכות המשיח של ישראל באחרית הימים; המאבק של ארבע המלכויות בישראל, בדגש על אופי המאבק הייחודי של מלכות יוון, המתאפיינת בחכמה; היחס האמביוולנטי של חכמי ישראל כלפי הציביליזציה היוונית; החלום לאיחוד כוחות עם תרבות יוון בתיקון העולם, והכישלון; ההבדל בין התורה ודברי הנבואה לפילוסופיה והחכמה היוונית; האימפריאליזם היווני, שהתבטא לא רק בכיבוש שטחים, אלא בניסיון לפלוש לתחומי הרוח שאינם שייכים ליוונים – הנבואה, דבר שהוביל למאבק מתמשך עם תורת ישראל; ועוד.

השיעור הראשון בסדרת 'נר מצווה', מהווה הקדמה לסדרת השיעורים כולה. על פי מתווה של סוגיות יסוד בספר 'נר מצווה', מניטו מלמד סוגיות יסוד של תורת התולדות וביורר הזהות העברית במקרא, ולאחר מכן עובר לנושא המרכזי: גלות המין האנושי בדור הפלגה, ושתי האסטרטגיות של המשיחיות שמנסות להביא לגאולה מאותה גלות. שתי שיטות אשר מצויות במאבק מתמיד לאורך ההיסטוריה, בלבושים שונים: ארבע המלכויות – ששורשן בנמרוד, ומלכות המשיח של ישראל – ששורשה באברהם. על רקע חנוכה, ההתמקדות בשיעורים היא במלכות יוון. יש לשים לב לשני נושאים ייחודיים בשיעור זה: הראשון, מלכות ישמעאל. מניטו מלמד דרך המהר"ל שמלכות ישמעאל, אשר לא מופיעה במדרש ובנבואת דניאל על ארבע המלכויות, שייכת למלכות פרס. בהקשר לכך, הוא מוסיף מסורת שקיבל מרבו יעקב גורדין, שבתקופת אחרית הימים – כלומר התקופה שלנו – המאבק העיקרי של עם ישראל יהיה כנגד ישמעאל, במסגרת מלכות פרס. כלומר מאבק מול העולם הערבי בראשות איראן. הנושא השני, שמופיע בסוף השיעור, הוא התהליך הבעייתי של הפיכת התורה לדת, כלומר לספר חוקים, תופעה זו נגרמה בין השאר עקב השפעת החכמה היוונית. התהליך, שמוביל אנשים מאמינים להתייחס אל הקב"ה בתור חוק נטול פרסונליות, כזה שלא יכול להתגלות ולהשגית, גורם לכך שגם כאשר אדם חי מתוך מחויבות אמיתית למצוות, הקב"ה מופקע מחייו: מחויבותו היא כלפי השולחן ערוך, ולא כלפי הקב"ה, 'אבינו שבשמיים'.

השיעור השני והשלישי מהווים יחידה בפני עצמה, שבהם מניטו מנתח לעומק את המאבק ההיסטורי בין היוונים לחכמי ישראל, וההשלכות של המאבק עד לימינו, על רקע ההבנה היסודית שהשורש של התרבות המערבית השלטת כיום הוא התרבות והחכמה היוונית. לא אלאה את הלומד בהצגת הנושאים שהוא יוכל לקרוא בעצמו בתוכן עניינים, אך רק אציין שיש ללמוד את דבריו של מניטו ביתר תשומת לב: גם כאשר נדמה שמניטו חוזר על הדברים, ניתוח מעמיק מגלה חידושים חשובים, גם בסבב השני והשלישי.

השיעור על מאמרי הראי"ה על חנוכה מקביל בדברים רבים לנר מצווה, בתוספת עם חידושים וחידודים חשובים, אך מבחינת המבנה הוא אינו מושתת על נושא ארבע המלכויות, אלא סביב שלושת הנושאים העיקריים הבאים: ראשית, ניסיון לתת פתרון לתעלומה מדוע אין בידנינו מסכת העוסקת בחג, בניגוד לפורים למשל, וההשלכות של שאלה זו לדור שלנו. שנית, העיסוק בנושא ה'מוות בנשמה': ההשפעה ההרסנית של הפילוסופיה היוונית על סוגיות הגורל ונפש האדם, בעקבות נטייתה 'לצבוע' אותן בצבעים אימפרסונליים, חיזוניים, ודטרמיניסטיים שייבאה מהמדע. שלישית, קול קורא ליצירה עברית חדשה, בכל תחומי החיים, על רקע היציאה מהתפיסה התודעתית של שבט לוי, לאחר השיבה לציון.

וכעת, מספר הערות כלליות:

1. בעבודה צוותית של המכון השקענו רבות בהערות ובהרחבות לשיעורים. יש לנושא חשיבות רבה בעינינו. מטרת ההרחבות היא לא רק 'להוכיח' שהחידושים העצומים של מניטו מחוברים וקשורים למקורות. יש להן מטרה נוספת: עיון במקורות הללו, לאחר הלימוד אצל מניטו, מאיר בהם נקודות ורבדים עמוקים, זוויות מבט חדשות, שספק אם היו מתגלים לפני כן, בקריאה ראשונית.

2. זוהי הגרסה השנייה של התמלול, לאחר שהגרסה הראשונית שתמללתי לפני כ-5 שנים הייתה זקוקה לשדרוג ושיפוץ, בהתאם לרמת הסף החדשה שקבענו לעצמנו בפרויקט התמלולים בשנים האחרונות. לא לחינם היה זה פרויקט התמלול השני שבחרתי בו. בעיניי, מתוך אוסף ההקלטות הגדול של מכון מניטו, על הלומד למקם את השיעורים על חנוכה בראש רשימת שיעורי מניטו, במסגרת מסעו במשנתו הרחבה של הרב. השיעורים הללו משרטטים באופן ברור, עמוק, ומטלטל, את ההבדלים בין יסודות הרוח של התרבות המערבית לבין יסודות הרוח של התורה, הבדלים שנוטים להיטשטש בדורות האחרונים, ומקשים מאוד על הבהרת מושגי היסוד של אמונת עמנו.

3. ואם בהבהרת מושגי יסוד עסקינו, יש לתת את הדעת על יכולתו של מניטו בהבהרת מושגי היסוד והגדרתם מחדש בתקופה של מעבר בין דורות, בהתאם למסורת ישראל. שיטה זו חוזרת על עצמה בכל השיעורים, והם מאבני היסוד בשיטתו הפדגוגית של מניטו, וחשוב לי להעלות את השיטה הזו למודעות ולשוחח עליה מעל במה זו, מתוך תקווה שהיא תתפשט בעולם של לימוד התורה בדור שלנו. יש לה חשיבות עצומה בעיניי. הלומד חד העין וחד האוזן בוודאי שם לב למקרים הרבים בהם מניטו עוצר באמצע הקלטה או מהלך, ופותח סוגריים באופן המלמד על רצון להגדיר כלל או הנחת יסוד חשובה: "אני רוצה להסביר בקצרה, כי זה נושא בפני עצמו", "אני רוצה לפתוח עוד ממד באותו נושא" "אולי נרחיב את העניין", "אולי נתחיל בזה, אולי באופן קצת יותר פנימי". בעת שמיעת ההקלטה ברצף, נדמה לא פעם שהשיעור נמסר באופן אסוציאטיבי, חסר מבנה מסודר. יש בכך מן האמת: השיעורים אכן אינם מסודרים לפי השיטה היוונית הקלאסית (אפרופו חנוכה), המורכבת מפתיחה, אמצע, וסוף, המאורגנים בסדר מופתי. ואולם שמיעה חוזרת של ההקלטה ועיון בתמלול שלה, מגלה בפני הלומד צורת מסירה מדהימה ביעילותה: במקום שיעור ארוך המנסה לבאר נושא בודד, 'תוקף' מניטו בשיעוריו מספר סוגיות יסוד באמונת ישראל, בעלי חיוניות ועוצמה מטלטלת, העומדים בפני עצמם, שכוחם באחדותם. בעיניי, דומה הדבר להבדל בין מנעול אופניים המורכב מעיגול בודד – שהוא אמנם גדול ויפה, אך נותר סטטי, נטול גמישות, ופחות יעיל; לעומת שרשרת המורכבת מעיגולי מתכת קטנים, המסוגלים לפשוט וללבוש צורה בהתאם למצב ולרצון של האדם המשתמש בה, ומשום כך היא יעילה יותר. בנמשל, הלומד יכול להוריד את אותם קטעים בודדים של מניטו ארצה, כדי לאחד אותם לכדי שרשרת יצירה שלמה, בהתאם לנפשו, השגתו, ומצבו. יתכן שהדבר קשור למהלך הייחודי שמסביר מניטו בשיעור 3, על ההבדלים בין שיטת הלימוד הפרסית המאפיינת את התלמוד, לעומת שיטת הלימוד היוונית והמסודרת, המאפיינת את הפילוסופיה.

אגב כך, נציין דוגמה קלאסית להבהרת מושגים שכזו: המושג 'משיחיות', שמניטו דן בו בשיעורים אלו. בעוד שבתפיסה הנפוצה וההמונית – המושפעת מהנצרות, המושפעת בתורה מהיווניות – המשיחיות שייכת לתחום הטהור, ודמות המשיח היא במקרה הטוב אדם חדור מטרה עם גלימה הרכב על חמור במטרה להציל את העולם, ובמקרה הרע משוגעים המחפשים להביא את העולם למצב של אנרכיה. ואולם, לפי היהדות ומסורת ישראל המשיחיות היא אחרת לגמרי. היא הניסיון להוביל את האנושות למצב המקורי שיועד לה, להחזיר לעולם את האוניברסליות, מצב שבו העמים מאוחדים ומסוגלים לדבר אחד עם השני באמת, באחדות ובייחודיות, כפי שהיה לפני דור הפלגה. המאמץ המשיחי הזה ניכר בהיסטוריית העמים, ואין בו ולו שמץ של סהרוריות, כי אם מקרים פוליטיים מפורסמים, שמלווים דמויות ומשטרים מפקחים להחריד. הניסיונות המשיחיים של המהפכה הצרפתית והקומוניסטית, הם ניסיונות שהחלו בתור רצון כן ואמיתי לאחד את האנושות, אבל הפכו לניסיונות כושלים, שהולידו אימפריאליזם רצחני: מייד לאחר המהפכה הצרפתית הופיע הדיקטטור המודרני הראשון, ומייד לאחר המהפכה הקומוניסטית הופיע סטאלין, אולי גדול הדיקטטורים בכל הזמנים. ואולי ניתן להוסיף לרשימה זו גם את הקולוניאליזם האירופאי בכללו, את הנצרות והאסלאם שמנסים לאחד את העולם תחת כנפיהן הדתיות אך עושים זאת לא פעם דרך ניסיונות כיבוש ורצח, ואולי גם המהפכה האמריקנית אינה טלית שכולה תכלת, שהרי כיבוש המערב האינדיאני של ארה"ב החל מייד לאחריה. הכישלונות הללו מאירים את הצורך של המין האנושי סגנון אחר של משיחיות, הלא היא מלכות ישראל. צורך של המין האנושי שתהיה מדינת ישראל חזקה ומתפקדת, בעלת הניסיון בחיים משותפים של זהויות שונות, לטובת יצירת דגם של חברה אנושית עם איחוד ויחוד.

דוגמה מהממת זו של הבהרת המושגים, מגלה כמה השיטה הזו של מניטו נחוצה לדור שלנו. כאשר תלמיד מצוי קופץ כיום למימי התורה, ללא המצופים הנדרשים בדמות הסבר מקיף ובסיסי על הנחות היסוד של תורת ישראל, הוא עלול להתפס לענפים ופרטים, שמתגלים במקרה הטוב כסיסמאות חסרות פשר, ובמקרה הרע כאמונות הסותרות את דברי הנבואה ואמונת ישראל. הנטייה של התלמידים 'לקפוץ' לתוך ארון הספרים היהודי הרחב ללא הבנה מוקדמת של יעדי התורה ומי שמסר אותה, והנטייה הנפוצה של ההמון האקדמי לזהות את חכמת יוון, הלא היא הפילוסופיה, עם תורת ישראל – שניהם גם יחד מעידים כאלף עדים על הצורך הנ"ל.

4. יש לשים לב למורכבות משנתו של מניטו, שמצטיינת בגווני אפור, ולא בשחור ולבן. הדבר בולט בשיעורים אלו, בקביעה של מניטו כי יוון אינה רעה כשלעצמה. במסורת שלנו, התקבעו היוונים ובראשם אנטיכוס כרשעים, וזה נכון וקיים, אבל מבחינת מניטו יש באומה היוונית גם צדדים חיוביים – הלשון והתרבות, שמבטאים את סגולת היופי של יוון כצאצא של יפת – שראויים להתגלות בעולם ולחסות בצל אוהלו של שם, כפי שמסבירה הגמרא במסכת מגילה. כמו המלכויות שלפניה, יוון מילאה תפקיד חשוב בניסיון לגאול את האנושות מהגלות שלה לאחר דור הפלגה. פיתוח שפת המתמטיקה, והפצתה ברחבי העולם, עד למדרגה שבה היא משמשת כשפה המדעית האוניברסלית, מהווה הגשמה חלקית של האידיאל המתואר בתורה: "ויהי כל הארץ שפה אחת". ואולם, כמו רוב ה'תקלות' של המין האנושי, הבעיה של יוון התגלתה ברמה המוסרית: הם התערבו בתחום שאינו שייך להם, וניסו לנכס לעצמם סגולה של עם אחר. החכמה היוונית, הלא היא הפילוסופיה, ניסתה לספק תשובות בנושאים השייכים לנבואה. הניסיון להפוך את תורת ישראל לדת, תוך ניסיון להפקיע ממנה את ייחודיותה – הקדושה – מהווה נדבך נוסף במאבק נטול המוסר של יוון בישראל.

לימוד פורה!

איתי

נר מצווה - שיעור 1

מניטו: טוב, אז אמרתי כבר שנגמור את הפרק על חנוכה, כן? ומשבוע הבא נתחיל בקטע אחר בכתבי הרב. מי שיש לו את "מאמרי הראי"ה", חלק ראשון, שיביא אותו. "מאמרי הראי"ה" חלק ראשון. התחלנו בדף יב, בינר מצווה'. והתחלנו בעניין של ארבע המלכויות, אתם זוכרים את זה? אני לא זוכר בדיוק איפה הגענו, ולא זוכר אם דיברנו על העניין של 'מלכות ישמעאל'. דיברנו על זה? טוב, אולי אני אתחיל בזה, אז רק דקה. זה נמצא בדף יח'. אז אם אני זוכר ראינו מקור אחד במדרש רבה, יש עוד מקור בויקרא רבה על החלוקה של כל המלכויות (ויקרא רבה, שמיני, ג).¹ אני רק רוצה להתחיל מההתחלה, ותזכירו לי איפה הגענו.

כל העניין של המלכויות זה מתחיל מיד אחרי דור המבול. אם אני זוכר היטב זה בספר בראשית בפרק ט, או בפרק י. אז מדובר בצאצאי נח דרך שם חם ויפת, ולא כרגיל, התורה מספרת דרך כמה פסוקים על נמרוד. אתם זוכרים את זה? אם יש פה ספר בראשית אפשר... אין? טוב, לא צריך. אתה יכול למצוא את זה?

קהל: אולי שאני אקרא את זה בקול רם? בראשית י' פסוק ח', כן? – **"וְכֹנֵשׁ יֵלֵד אֶת נִמְרוֹד הוּא הַחַל לְהִיּוֹת גִּבּוֹר בְּאֶרֶץ. הוּא הָיָה גִבּוֹר צֵיד לְפָנָיו ה' עַל כֵּן יֵאָמֵר כְּנִמְרוֹד גִּבּוֹר צֵיד לְפָנָיו ה'"**

מניטו: ויש עוד פסוק: "וראשית ממלכתו..."

קהל: **"וַיְהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ כְּבָבֶל"**

מניטו: בבל. זה מה שחיפשתי. אז ראשית המלכויות זה כְּבָבֶל, והראש של הראשית הזה, אם אפשר לומר, זה נמרוד. ולפי המדרש נמרוד הוא היה הרוזן הראשון שהשליך את אברהם לאור כשדים בכבשן. זוכרים את המדרש הזה (בראשית רבה, פרשת נח, לח, ג).

גלות המין האנושי בדור הפלגה

אז פה יש דבר חשוב ומעניין שאני רוצה להתחיל בו: שמיד אחרי המבול - מה קורה? זה דור הפלגה. אחרי הכישלון של בבל, בדור הפלגה, זה כבר הפיצול, הפילוג של מין האנושות שהייתה אחת, לפי הפסוק הראשון של פרק יא: **"וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שְׂפָה אַחַת וְדַבָּרִים אֶחָדִים"**. זה נושא בפני עצמו, אבל זה נושא חשוב מאד, מכיוון שההגדרה של האדם זה: **"יחי המדבר"**² ואנחנו רואים את זה כבר בפסוק שביעי של פרק ב: **"וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה"** - תראו איך אונקלוס מתרגם, ל"רוח ממללא". ותראו את הפירוש של רש"י שמה שמאפיין את האדם זה רוח הדיבור, כוח הדיבור. זה נושא בפני עצמו.³ אז כשהתורה אומרת: **"וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שְׂפָה אַחַת וְדַבָּרִים אֶחָדִים"** - זה סימן, זה רמז, זה יותר מ... אצלנו - זה, נאמר, רמז.

"וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שְׂפָה אַחַת וְדַבָּרִים אֶחָדִים" - זה סימן, זה רמז, זה יותר מ... אצלנו - זה, נאמר, רמז. אבל לפי המקרא זה יותר מרמז - זה ההוכחה שכל מין האנושי היה אחד. וההסבר הוא פשוט מאד: אם ההגדרה של האדם זה להיות 'יחי המדבר', כשהתורה אומרת שכל הארץ הייתה מדברת "שפה אחת" - זה הסימן, זה ההוכחה שהייתה איחוד - עם אל"ף - בכל העולם, בכל

המין האנושי. זה מובן? זה מה שאנחנו קוראים בתרבות המודרני: "האיחוד של האוניברסליות" אם אפשר לומר את זה.

טוב, אז מכאן יש הרבה כללים שאפשר ללמוד, אבל רק בקצרה. זאת אומרת, מאז דור הפלגה, אחרי פילוג המין האנושי שהיה אחד – אחר כך אני אולי אחזור קצת על הפסוק עצמו כדי להסביר את פשט הפסוק – אבל מכל מקום הכלל הבסיסי הוא חשוב מאד: כשהתורה אומרת שכל העולם היה מדבר בשפה אחת, זה – אני מדייק: גם רמז, סימן, והוכחה שפעם היה בעולם מה שאנחנו קוראים בבחינה אידאלית: אוניברסליות. אבל זה נאבד. וזה נשאר רק בתור רושם, בתור... מי שמכיר את המושג 'רשימו' בקבלה,⁴ זה ממש אותו עניין: איזה מין רשימו של אחדות העולם שנשאר כחלום, החלום של האוניברסליות. ולכן, דרך כל תרבות תרבות – החלום הזה מתעורר שוב. מה קרה כתוצאה מהפילוג של המין האנושי? אנחנו נמצאים [מוצאים] המושג: 'הגויים' – "לְשֹׁנֵיכֶם בְּאֶרְצְכֶם לְגוֹיֵהֶם" (בראשית, י). מה זה 'הגויים'? זה התוצאה של הפילוג של המין האנושי.

ופה יש כלל חשוב, זה גם נושא בפני עצמו: יש אשליה בעולם היהודי, בעולם ההשכלה של היהודים, שהמצב של גלות, של Diaspora בלועזית – זה שייך לעם ישראל. אבל זה טעות. המצב של הגלות זה המצב הטבעי של אומות העולם. שהם 'הגויים', שהם התוצאה של הפילוג של האיחוד של כל המין האנושי מאז בבל. זה מובן? וזה הטעות של המשכילים היהודים שחושבים – שוב אני מגדיר באותה הגדרה – שהמצב הטבעי של היהודי זה להיות ב-Diaspora, בפילוג, בפלגה. אבל לפי התורה – אתם רואים, זה פשוט מאד – זה ההפך: זה המצב הטבעי של הגויים, להיות ה-Diaspora של בני נח. זה מובן?

ופה מתחילה התחרות בין המלכויות ובין ישראל שמתחיל מגזע אברהם. ואחר כך אני אחזור לזה. זה התחרות בין המלכויות פשוטם כמשמעם – אין להם לא פשט, ולא משמעות, אבל, אם אפשר לומר... (צחוק) – ומלכות המשיח שמתחיל להתעורר מאברהם אבינו. ופה יש שתי אסטרטגיות שונות לגמרי של ההשגחה כדי להחזיר את האיחוד של העולם: האסטרטגיה הראשונה, זה האסטרטגיה דרך הגויים, דרך כישלון מתמיד. אין... יש כמין פטאליות נאמר, איזה מין גורל שאי אפשר לצאת ממנו: זה כישלון אחרי כישלון. כל מלכות מביא, מגיעה למשבר, להרס, להרג, ואחר כך באה מלכות אחרת. אתם מבינים? זה הקו הראשון של המלכויות.

הפסוק שלנו אומר בדיוק: "רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בְּבָל" וזה מתחיל בנמרוד וּבְבָבֶל.⁵ אחרי בבל זה מדי-פרס, יוון, רומי, ורק אחר כך, בשלב החמישי – זה מלכות המשיח שמתעורר. אבל מאז התחלת ההיסטוריה של המלכויות, כבר מופיע את הזרע של המשיח עם אברהם אבינו. תפסתם את זה? ולכן כל ההיסטוריה, עד סוף הגלגולים של המלכויות, זה תחרות בין המלכויות ועם ישראל שהוא ה- נאמר, לפי מה שנלמד עם המהר"ל: 'הרחם' של המשיח, זה 'כנסת ישראל'.⁶

ולכן מיד מתחילים שני קווים – לא רק מקבילים, אלא – "וְלֹאִם מְלֹאִם יִאָּמָר" (בראשית, כה, כג) כמו שנאמר בין עשו ליעקב. אי אפשר שאחד יהיה מנצח וגם השני. זה או זה, או זה. זה שתי אפשרויות. והאפשרות הראשונה זה מה שנקרא 'המלכויות', ונראה מיד למה יש כישלון מתמיד, איזה מין גורל שאי אפשר לצאת מזה. ורק בסוף התהליך של המלכויות – ולפי מה שאני למדתי רק המהר"ל הצליח להסביר את הנושא הזה באופן ברור: שיש איזה מין הכרח לעבור את ארבעה השלבים האלו: הצד של מלכות בבל הקדומה, אחר כך מלכות מדי, אחר כך יוון, אחר כך רומי – זוכרים את כל זה, כן? למדנו את זה כבר? שיש איזה מין הכרח של כל הכוחות של זהות האדם יתגלו ויתפשטו: כוח הטבעי, הנפש – זה בבל, אחר כך כוח הרגשי – זה מדי, אחר כך הכוח השכלי – זה יוון, ואחר כך באה המלכות הרביעית – רומי – שכולל את כל הכוחות

האלו, ושמתחרה לישראל ולוקח ממנו את השם של ישראל: זה עשו ויעקב. זוכרים את זה, כן? זה מובן? טוב. אני לא רוצה להיכנס לפרטים, רק אני רוצה להסביר איך זה התחיל ואיך יהיה הסוף.

מלכות ישמעאל #1

וכשהמהר"ל היה מסביר את כל העניין הזה, הוא שואל שאלה חשובה מאד. אחר כך אני אחזור על התהליך של המלכויות, עד שאנחנו מגיעים לעם ישראל בפרט. הוא שואל את זה ככה, זה בדף יח:

"והיכן רמז מלכות ישמעאל, שהיא מלכות רבתא ותקיפא? ותשובת שאלה זאת, מה שלא זכר מלכות ישמעאל"

כי אנחנו מוצאים בהיסטוריה תחרות תקיפה, כמו שאומרים, עם ישראל, בין ישמעאל וישראל. ולכן יש שאלה: למה אין רמז לכאורה במקורות למלכות ישמעאל, ורק המלכויות - זה הגויים. זאת אומרת, שוב אני חוזר על זה: בבל - ויצאנו מבבל עם אברהם וסופסוף עם משה רבנו ממצרים - זה סוף בבל הקדומה. ואחר כך פרס ומדי - ויצאנו עם עזרא ונחמיה. ואחר כך זה היוונים - יצאנו עם החשמונאים, זה הנושא של חנוכה. ואחר כך רומי - ויצאנו עם הציונות. ולכן מוכרח ללמוד תורת הציונות לפי התורה. גם כן: ללמוד התורה לפי הציונות (צחוק). זה אותו נושא. וזה הנושא שלנו. אז בכל זאת אנחנו רואים שיש גם, דרך כל התהליך הזה, בעיה עם מלכות ישמעאל, שהיא "מלכות רבתא ותקיפא". ואנחנו עכשיו מגלים איזה כוח יש למלכות, לישמעאל. חוץ מהנפט, זה נושא בפני עצמו, אלא - התקיפות. שאולי לא הייתה שנהא כל כך גדולה נגד ישראל אלא עכשיו, כשהכוח של ישמעאל פמלכות מתגלה. וזה לא רק קדאפי, וזה לא רק חומייני, זה כולם בבת אחת. כולל - לא אמרתי ראש ממשלת ישראל (צחוק) - אבל כולל כולם.

אז המהר"ל שואל את השאלה שלו: "והיכן רמז מלכות ישמעאל" - "ותשובת שאלה זאת מה שלא זכר מלכות ישמעאל, כי לא יחשב הכתוב רק המלכות שקבלו מלכות קדישין עליונים, שירשו מלכות ישראל וכוחם".

הבירור של הזהות העברית בתקופת האבות

אבל אני אסביר את זה: מה שרצה לומר המהר"ל: כשהכתוב - דהיינו המקרא, הפסוקים שלנו - רומזים על המלכויות עד סוף תהליך המלכויות, בסוף האלף השישי - ואנחנו נמצאים בסוף האלף השישי - אז הכתוב מונה רק המלכויות שגזלו את המלכות מישראל, זה מובן? לכן אמרתי: יש בזה עניין של גזל. שהשרים שלהם - "קדישין עליונים" - לקחו את המלכות מהקב"ה. זאת אומרת, בהיסטוריה המלכויות האלו לקחו את המלכות מישראל. התחרות מתחילה בין נמרוד ואברהם, ומיד אני אחזור לזה:

"ותהי ראשית ממלכתו בבל", ובאותו זמן, אברהם, שהיה "אברם העברי" היה "אב לארם" (ברכות יג, א). זאת אומרת, מכל הגויים האלו יש גוי אחד שלא נמנה עם שבעים הגוים האלו, ושנקרא "ארם". זה נושא בפני עצמו, כי יש מקורות שארם כלול בשבעים האומות (פסיקתא זוטרית, בראשית, ט, יט),⁷ יש מקורות שארם הוא מחוץ לשבעים האומות (מדרש הגדול, נח),⁸ אבל זה נושא לחדוד. וגוי בין הגויים, שהיה הגזע האמיתי של אדם הראשון, דרך נח, דרך שם -

גם שם, כולל יפת וחם, אבל דרך נח נאמר, דרך שם, אף על פי שארם לא נמנה עם השמים במקור אחד אבל במקור שני כן, זה לא קל ללמוד את הנושא, זה נושא בפני עצמו, אולי פעם נגיע לזה - ושמר על האפשרות הכי קרובה לזהות האמיתית של אדם הראשון. זה נקרא 'ארם'. והתחרות מתחילה בין בבל כמלכות וארם כמלכות.⁹ וזה מתחיל בנמרוד ואברהם. צריך תהליך קשה מאוד, עד שהעבריות של העברים תתגלה מתוך הקליפה הארמית, אבל זה דווקא מתוך האומה הארמית - שהיא אומה ואינה אומה,¹⁰ כבר מאז, כבר באותה תקופה - שזה היה יכול להיות לצאת. לכן אברהם **יוצא** מארם. זה מספיק מובן? כן? ארם זה משפחה מיוחדת בין הגויים שאינה דומה לכל גוי, שהוא כבר איזה מין מיוחד מנותק מהאיחוד של הזהות האנושית. אלא, סופסוף, נשאר בעולם - וזה נקרא 'ארם' - משהו דומה לגזע המרכזי שבא מאדם הראשון.¹¹ זאת אומרת, היחוד, דעם יו"ד, של המין האנושי. זה נשאר בתוך הקליפה של ארם וזה נקרא "אברם העברי".

ולכן, אתם יודעים את התהליך: אחרי אברם צריך להגיע למדרגה של אברהם. ואחר כך בירור: לא כל אברהם, אלא רק "פִּי בְּיַצְחָק וְקָרָא לְךָ זָרַע" (בראשית כא, יב). ועוד בירור: לא כל יצחק, אלא ביצחק רק יעקב, ואז כשיעקב מגיע למדרגת ישראל אז מתחיל ההיסטוריה של עם ישראל כישראל. אבל זה מתחיל כבר מאברהם, דהיינו מאדם הראשון.¹²

קהל: ומהאמהות.

מניטו: טוב, זה נושא - לא צדדי, אבל זה נושא אחר. פה מדובר לא "בכנסת ישראל", אלא בזהות של ישראל, זה דרך האבות. לכן דיברתי רק מאברהם. איך נעשה הבירור הזה? זה הודות האימהות, אבל זה נושא אחר.¹³ זה מובן? אז התחרות מתחילה בין נמרוד ואברהם.

המאבק בין גזע נמרוד ובין גזע אברהם

אז אני מתחיל בזה: כל המלכויות האלו, זה מלכות שגנבו את השררה, נאמר, את המלוכה, את האדנות, מהגזע המשיחי שמתחיל מאדם הראשון. יש לנו הרבה מדרשים שאומרים שבפעם הראשונה - בעיקר זה פעמיים: זה במגילת רות, במדרש על מגילת רות (מדרש רבה, רות, ח, א)¹⁴, ועל ספר בראשית על הפסוק של שם, (בראשית רבה כג, ה) הוא נקרא שם, כי אמר "כי שָׁת לִי אֶלְהִים, זָרַע אַחֲרַי תַּחַת הַבֶּל, כִּי הָרְגוּ קִין" (בראשית ד, כה). המדרש אומר: כבר באותו דור היו מחכים למשיח. כל פעם שנאמר "זרע" זה רמז לזרע של המשיח (מדרש רות, ז, טו)¹⁵. ולכן שוב אנחנו מוצאים את הפסוק במגילת רות, בסוף מגילת רות, מי רוצה למצוא? בברכות של נעמי לרות.

קהל: למה כתוב שם "זרע אחר"?

מניטו: אתה בטוח שיש גם "אחר"? אה, זה יפה... (צחוק)

קהל: "וַיְהִי בַיּוֹם הַהוּא כִּי בָּרַץ אֲשֶׁר לְדָה תִּמְרָ לְיְהוֹדָה מִן הַזָּרַע אֲשֶׁר יִתֵּן ה' לְךָ מִן הַנְּעִרָה הַזֹּאת וַיִּקַּח בְּעוֹז רֹת וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה".

מניטו: זה, זהו: "מן הזרע". המדרש השני זה על הפסוק הזה, שזה זרע, זהו זרעו של המשיח. זה מובן? ולכן התחרות מתחילה בין נמרוד ואברהם, ופה זה המקום של השאלה של המהר"ל: איפה נמצא ישמעאל? כי אנחנו יודעים שיש תחרות לא רק בין עשו ליעקב, אלא גם בין ישמעאל ויעקב. ואנחנו חיים את ה...

אז אני מתחיל בין נמרוד ואברהם: השם של נמרוד מורה כבר על זהותו. כמו שאומרים: "כשמו

כן הוא". זה לשון 'מרידה', מרד. וזה מי שמרד נגד, כלפי, על ריבונו של עולם. זה מובן? ולכן נקרא נמרוד. "גיבור ציד לפני ה'", כן? (בראשית, י, ט). אברהם ונמרוד היו מתמודדים עם אותו מצב של העולם - מצב של קלקול. ולכן גם נמרוד וגם אברהם מתחילים מאותה חוויה. המרידה שלהם היא שווה בהתחלה. זה המרידה נגד מצב של העולם. אבל התוצאה שאליה נמרוד מגיע, והתוצאה, המסקנה של אברהם הן הפוכות לגמרי. נמרוד מגיע למרידה נגד ריבונו של עולם, ודווקא אברהם מתחיל תהליך של תיקון העולם לפי רצון הבורא. המרידה שלהם, האי-נוחות שלהם נאמר, זה כלפי מצב העולם. העולם הגיע למצב של קלקול. ולכן אברהם מחליט להיות עבד הבורא, כדי "לתקן עולם במלכות שד"י", ונמרוד דווקא הוא מורד נגד בורא עולם. זה מובן?

ולכן פה יש השורש של שתי גישות לתרבות האנושית, שזה כל אדם נולד: או כמו נמרוד... לא, לא נולד - מהלידה בוחר או או כמו נמרוד או כמו אברהם. זה מובן? זאת אומרת, מכל מקום, היהודי האמיתי הוא לא - איך אומרים את זה, איך אפשר לומר - הוא לא יכול להיות מבסוט ממצב העולם. יש אולי מילה יותר יפה מזה? (קהל: מרוצה) - מרוצה. הוא לא יכול להיות מרוצה ממצב העולם. כל עוד שהבורא אינו מרוצה - זה חוצפה כלפי שמיא להיות מרוצה. זה מובן? ולכן הגמרא אומרת: "צדיקים אין להם מנוחה" (ברכות, סד, א). זה מאותה ברייתא, כן? מכיוון שכל עוד לא הגענו אל המנוחה ולנחלה, להיות מרוצה ממצב העולם זה סימן של רשעות. זה מובן? רק רשע יכול להיות מרוצה מ...¹⁶ ולכן אברהם יכול להבין את נמרוד, ונמרוד יכול להבין את אברהם. אבל המסקנה של כל אחד מהם - הן הפוכות. ולכן הם שונאים אחד את השני. בעיקר נמרוד שונא את אברהם, ומשליך אותו לכבשן (בראשית רבה, לח, יג). וזה כל התהליך דרך כל המלכויות, כולל המלכות הלפני-אחרונה - זה היה המלכות של הנאצים, ועכשיו המלכות האחרונה של הגלגולים של רומי זה רוסיה. ולכן זה או זה, או זה. ומיד מי שלוקח את המקום של נמרוד יש לו רק שונא אחד: זה גזע אברהם.¹⁷ הבנתם את זה?

ולכן, אני אסכם את הנקודה הראשונה ההיא: או להיות במרידה נגד הבורא, או להיות במרידה נגד מצב העולם - איך להגדיר את זה? - הגלגולים של העולם מחטא אדם הראשון והלאה, ולהחליט לתקן את העולם לפי מחשבת הבריאה של הבורא, ולהיות עבד הבורא. זה אברהם. ולכן אין שום אפשרות אחרת: כל בן אדם, כפי שאמרתי, או בוחר כמו נמרוד, או בוחר כמו אברהם. ברור שיש כמה מדרגות ביניהם, אבל אני מתכוון לעמדות הבסיסיות, שיש קוטביות פה: יש רק שתי אפשרויות - או נמרוד או אברהם. ולכן מובן לנו למה היתה תחרות כל כך נוראה בין המלכויות וזרע המשיח, שמתחיל להתעורר, להתגלות, עם אברהם ושרה, דהיינו "ואלה תולדות אברהם, יצחק" (בראשית כה, יט) - התולדות, שוב, מתחילות עם יצחק. זה מובן? טוב.

קהל: רציתי לשאול: מה עם שאר האומות הנוצריות? מלבד רוסיה?

מניטו: כל העולם הנוצרי זה אדום. ואדום - יש לו כמה משפחות, כמה אפשרויות, כמה פנים. לפי תהליך הזמן, אנחנו רואים שפעם זה היה צרפת, פעם זה היה ספרד, פעם זה היה איטליה, פעם זה היה אנגליה, פעם זה היה גרמניה אולי. עכשיו הגיע התור של... אבל זה אותה מלחמה נגד ישראל: שהתחילה ברומי, ושמשכה דרך גרמניה, עם הרוסים. זה אותם דברים. מה אמר היטלר, ימח שמו? "זה אלף שנים - או היהודים או אנחנו. מה עושים הרוסים? או הם או אנחנו. זה הסימן שישראל הוא באמת ישראל. כשהנמרוד של הדור הוא נגד ישראל - זה הסימן שישראל הוא הישראל האמיתי. והבנתם מה שאני אומר. ודווקא, ולא במקרה, הבן ברית שלו זה ישמעאל! לא במקרה! ונראה מיד את העניין.¹⁸

אז אני רוצה להסביר בקצרה, למה התהליך של המלכויות זה כישלון מתמיד כפי שאמרתי. יש

רק אפשרות חיובית אחד: זה להצליח מלכות המשיח דרך ישראל, דרך גזע ישראל. וההבדל: שאי אפשר להצטרף למלכות זו או אחרת אלא כעבד, אבל כל בן אדם יכול להצטרף לישראל כישראלי לכל דבר. דברי הגמרא, זה הלכה כן? "טבל ועלה - הרי הוא ישראל לכל דבר" (יבמות, מז, ב). וזה הגיור לישראל. הבנתם את זה?

למשל, אני אסביר את זה, רק דקה: צרפתי לא יכול להיות גרמני. יהודי לא יכול להיות לא צרפתי ולא גרמני - אבל אני חוזר: אצל הגויים כן? (צחוק קל). צרפתי לא יכול להיות גרמני, גרמני לא יכול להיות צרפתי. יש אפשרות שצרפתי אחד יקבל את ה**נתינות** של גרמניה, אבל זה לא הופך אותו לגרמני. רק צאצאיו אחרי כמה דורות זה גרמני ממוצא צרפתי. אבל הוא עצמו נולד ונפטר צרפתי. או גרמני בצרפת - נולד ונפטר גרמני. קיבל את האזרחות, אבל זה לא הזהות. הבנתם את ההבדל? יש רק זהות ישראל שאפשר לקבל. להצטרף לישראל זה אפשר. "להתייחד", אומרת מגילת אסתר. (שם, ח, יז) וזה סוד הגיור.

אולי אני ארחיב קצת בדיבור על זה, כי לא פעם ציינתי את זה: יש איזה מין פרדוקס במילה "להתגייר". כי בעברית "גר" זה "זר". מה זה להתגייר? דווקא אנחנו רוצים לומר את ההפך. תפסתם את הפרדוקס שיש בזה? אלא מכיוון שישראל הוא הגר של העולם, להיות ישראל זה להתגייר. זה בין הפשט ובין הדרש, זה קצת יותר הדרש, אבל זה גם פשוט. יש הסבר חסידי על זה, אני לא זוכר איזה רב, אבל סופסוף זה יוצא מבעש"ט. יש פסוק שאומר: "כי גרים ותושבים אתם עמדי" (ויקרא, כה, כג), זה הפסוק. זה הקב"ה שאומר לישראל. וההסבר החסידי ששמעתי, זה לפני אולי חמישים שנה, אומר ככה: אם אתם רואים את עצמכם כתושבים בעולם, אני גר בעולם. ואם אתם רואים את עצמכם כגרים בעולם אני תושב העולם.¹⁹ תפסתם את ה...? וזה הרגישות של היהודי כבן אברהם. הוא אומר, הראשון שהוא אמר: "גר ותושב אנכי עימכם" (בראשית כג, ד), כשהיה מדבר עם בני חת. וזה הזהות של היהודים: אנחנו התושבים האמיתיים של הארץ, אבל אנחנו דווקא מרגישים את עצמנו כגרים, כל עוד שהוא לא תושב. זה נקרא, הישוב האמיתי זה הישוב שלו (צחוק קל). זה מובן מה שאני מסביר פה? ולכן להצטרף לישראל, זה כפשוטו כמשמעו: להתגייר, להפוך לגר בעולם. זה מובן? טוב. אז מה היתה השאלה שלך?

יעקב אשר פדה את אברהם: הבן מזכה את האב

קהל: יש משהו שאני לא מבין, שאיך זה יכול להיות שמלכויות הם שונאים את בני אברהם, שהם היו מבני אברהם? שהם בני אברהם פה, בני בני אברהם.

מניטו: כן, אני אסביר את זה גם. תפסתם את השאלה? הבנתם את השאלה.

אז מה קורה? יש שבעים גויים, ויש גזע אברהם. והמשפחה של אברהם אינה נמנית בין הגויים. זה 'בריאה חדשה' לפי לשון המקרא, בריאה חדשה.²⁰ "עם נברא" אומר המקרא (תהלים, קב, יט). ואיזה בריאה? זה ההתגלות של העבריות של אברהם מתוך קליפה של ארם. לכן יש כמה שלבים של בירורים. ולכן צריך להוציא מאברהם קודם כל את הקליפה של ארם, דרך ישמעאל, ואחר כך דרך עשו. הקליפה של ישמעאל היא הקליפה החיצונית, ולכן יוצאת מאברהם דרך קור. מאברם, כן? עד שנקרא 'אברהם'. אחר כך הקליפה הפנימית זה עשו, ויוצאת מאברהם דרך עשו. ולכן נשאר יעקב, שהוא הוא אברהם. אולי אני אסביר את זה בבחינת חידוש: "אלוקי יעקב אשר פדה את אברהם". לא, איך אומר הפסוק? זה גמרא על פסוק בישיעהו (ישעיהו, כט, כב) - "אלוקי אברהם אשר פדה את יעקב", לא? "אלוקי יעקב אשר פדה את אברהם"? לא זוכרים את הפסוק הזה? טוב, תזכירו לי שאני אחפש את המקור. יש מדרש מפורסם על זה

(בראשית רבה סג.)²¹ אז המדרש קורא: יעקב אשר פדה את אברהם. זהו, אז זה "אלוקי יעקב אשר פדה את אברהם". המדרש קורא: "יעקב אשר פדה את אברהם"²². זאת אומרת בזכות יעקב אברהם נפדה. כמו - מקודם כבר למדנו - בזכות אברהם נח ניצל (בראשית רבה, כט, ה). בזכות נח, אדם הראשון, בזכות אברהם... אז סוף סוף זה בזכות יעקב: "אלוקי יעקב אשר פדה את אברהם". והמדרש קורא: "יעקב אשר פדה את אברהם". הגמרא אומרת: "ברא מזכה אבא" (סנהדרין, קד, א) - אנחנו לא יודעים את הזכות של הדורות, עד סוף הדורות. והבן מזכה את האב. לכן, מכיוון שיצחק יצא מאברהם, אברהם הוא אברהם. אם רק ישמעאל היה יוצא מאברהם - אז אברהם היה איברהים לא היה אברהם. הבנתם את ההבדל? יש הבדל עצום! זה לא אותו בן אדם, כן (צחוק קל). אבל זה - אנחנו יודעים את זה למפרע. וכן הלאה: אם רק עשו היה יוצא מיצחק, יצחק לא היה יצחק בן אברהם, הי יצחק אביו של עשו. איזה מין אליל רומאי. תפסתם את ההבדל? טוב. ורק למפרע מיעקב - יצחק הוא יצחק, ואברהם הוא אברהם. ולכן "יעקב אשר פדה את אברהם". זה מובן?

ככל שהמתחרה הוא יותר קרוב, כך הוא יותר מסוכן

טוב. אז אני חוזר. (שאלה מהקהל) לא גמרתי עם השאלה ההיא. ולכן דווקא התחרות היא יותר חריפה אצל צאצאי משפחת אברהם, שהם הקליפה של ישראל. ולכן יש לנו בעיקר שני טיפוסים, אם אפשר לומר: ישמעאל - שנפתור את הבעיה שלו (צחוק) מיד עם המהר"ל, ודווקא עשו שהוא רומי, שמלכות רומי התיימרה לומר: "אני ישראל"²³, מאיפה זה בא? מעשו.²⁴ ולכן רומי זה אדם.²⁵ תפסתם את זה? טוב.

אז יש לנו שבעים אומות, יש לנו ישראל, ובין שבעים האומות וישראל - יש הקליפה של ארם שהיא מצד ימין ישמעאל, מצד שמאל עשו. כי זה הקליפה של חסד - זה ישמעאל, והקליפה של דין - זה עשו. צריך לזכור את זה: זה חסד של הסיטרא אחרא, ודין של הסיטרא אחרא, ובשורשו זה הקליפה של המידה. ולכן היה צריך לנקות את אברהם, הארמי, כן? רק מה שנשאר זה לבן הארמי, הוא כולו ארמי. המדרש אומר: אל תקרי ארמי אלא רמאי (שיר השירים רבה, ב, ב). ואתם יודעים, מבינים עכשיו את כל התהליך כן? שורש - זה אברהם. מה נשאר? כולו קליפה זה לבן, אז נקרא לבן הארמי. והעבריות של אברהם זה יעקב. ולכן השנאה היא בין לבן ויעקב. תפסתם איך זה מתפקד? מי שיותר קרוב לאמת - הוא יותר שונא את האמת. יש פסוק בתהילים: ה' לִי בְעֲזָרְי וְאֶנִּי אֶקְרָא בְשֵׁנְאֵי (תהלים, קיח, ז) המשמעות היא דומה מאד: מי שיותר קרוב, הוא יותר רחוק. דווקא מכיוון שהוא יותר קרוב, ורק קרוב, אז הוא נהיה יותר רחוק, יותר מסוכן.²⁶ יותר... תפסתם?

לכן אתם מוצאים את זה, אצל בני ישמעאל: יש - בבחינת שמים - יש אהדה רבה לישראל. או! אברהם אבינו, כן? אבל על הארץ זה שנאה תהומית. אותו דבר לגבי עשו - בבחינת השמים: או! אלוקי ישראל. על הארץ - יהוד. זה למדו מישמעאל, כן? (צחוק קל) הבנתם את זה? ולכן צריך שהיהודים יבינו את זה: אין יותר שונא מהאח הלא-אמיתי. כשיעקב פגש את בני לבן, אז הוא אמר להם: "אחי!" (בראשית כט, ד). זוכרים את זה? אחי, פתאום, אחי. אז מה הוא, אחי? 'אחי' בערבית (צחוק). טוב, זה בצפון אפריקאית (צחוק). אז אני חוזר לעניין. יש רמז גם לזה במדרש (בראשית רבה, עה, ז): "באנו אל אחיך אל עשו" (בראשית לב, ז). אתה אמרת אחיך - מצאנו רק עשו. זוכרים את זה?

שתי האסטרטגיות של ההשגחה למשיחיות: אומות העולם וישראל, והכישלון של האסטרטגיה הראשונה.

למה יש רק כישלון דרך הגויים בחיפוש של האיחוד של המין האנושי שנאבד בבבל? מכיוון שכל גוי הוא רק חלק מהזהות האנושית. הוא לא יכול להיות, במציאות הוא לא יכול להיות אדם אוניברסלי. כל גוי - יש לו תעודת זהות מיוחדת: 'מין'. ואתם יודעים את העמקות שיש במילה 'מין' בעברית. זה מין בן אדם, אז מייד זה מין, פשוטו כמשמעו. זה לא בן אדם, זה מין בן אדם. למשל: צרפתי - זה צרפתי! גרמני - זה גרמני. גרמני לא יכול להיות צרפתי, צרפתי לא יכול להיות גרמני. בא יהודי, ואותו בן אדם שנקרא 'יהודי' יכול להיות גם צרפתי, גם גרמני, גם בריטי, גם... כל מה שאתם רוצים. ולכן זה בן אדם מסוג אחר לגמרי. כי הוא נשאר יהודי, והוא יכול באותם החיים, בחיים אחד, כך אומרים? להיות גם צרפתי, גם בריטי, גם קוסמופוליטי, כל מיני (צחוק קל). זה יהודי. ולכן צריך לתפוס את זה: זרע ישראל זה אנושות מתוך האנושות. זה לא אחד מהגויים. וההוכחה - וזה נראה קצת פרדוקסלי - ההוכחה זה דווקא הגלות. בגלות הוכחנו שעם ישראל יכול להיות כל מין בן אדם, ולהישאר ישראל. זה קשה, להישאר ישראל זה בעיה, כן? אבל זה בעיה של הסוכנות, זה לא בעיה שלנו (צחוק), זה בעיה של מחלקת ההסברה (צחוק). אבל אנחנו יודעים שסוף סוף ישראל זה ישראל. והגויים מרגישים בזה. ברוך ה' לא מבינים מה קורה פה, אם היו מבינים - אוי ואבוי. היו ממש... כשמתחילים להבין - אז זה שנהא חריפה, כפולה. פחד! "איזה מין בן אדם זה?! בן אדם שיכול להיות בן אדם? מאיפה זה נובע?". זה האסטרטגיה השנייה של ההשגחה. כי דרך הגויים זה כישלון.

ואני חוזר על ההסבר: כי החלום של איחוד העולם - הם יכולים לתפוס דרך השכל, דרך אפילו הנפש שלהם. חסידי אומות העולם חולמים ברצינות אותו חלום: להחזיר את איחוד העולם אחרי הכישלון של בבל. זה נקרא אצלם 'אוניברסליות'. אבל במציאות, בבחינה קיומית, 'אקזיסטנציאלית' בלועזית, הם טיפוס מיוחד של אנוש זה ולא אחר. ולכן מיד החלום שלהם נהפך למה שהם קוראים: אימפריאליזם. ומה ההבדל בין אוניברסליות ואימפרליות, נאמר? מה ההבדל? אוניברסליות זה החזרת ה - מה שאומר הפסוק - "ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים". כל אחד יש לו הדיבור שלו - "דברים אחדים", אבל יש "שפה אחת" לכולם. איחוד עם אל"ף לכולם, ויחוד עם יו"ד לכל אחד (ירושלמי, מגילה י, א).²⁷ זה המשיחיות. אבל דרך הגויים זה בלתי אפשרי, למה? מכיוון שכל אומה ואומה יש לה הזהות המיוחדת שלה, והיא לא יכולה אחרת, מנסה לכפות את זה על שאר האומות, וזה נקרא: אימפריום imperial בלטינית. זה מובן?

ולכן זה כישלון מתמיד. אף על פי שהחלום הוא אמיתי. למשל, תיקחו את המהפכה הצרפתית: החלום של המהפכה הצרפתית היה אמיתי! וכשיש ליהודים פיתוי בזה, אפשר להבין, אפשר לזהות: "נו, זה המשיחיות". אבל זה טעות, זה כישלון. מיד, כמה שנים אחר כך, זה האימפריה הצרפתית, נפוליאון. וזה לא במקרה. אם ניקח את המהפכה הרוסית, זה אותו דבר! החלום היה חלום. וגזל כמה יהודים בחלום. היהודים הרגישו: "זה מה שאנחנו מחכים, אולי הפעם זה יצליח". ומכיוון שאין לנו זיכרון שאין הצלחה, כל פעם זה כישלון. כל פעם - אנחנו: "הפעם זה יצליח". ולכן היהודים קמו ועזרו למהפכה. לא, אני לא רוצה לומר "שהם עשו את זה", יתכן שהם עשו את זה, ולא דווקא הרוסים. אבל הרוסים עזרו להם... (צחוק) אבל נאמר שהם עזרו לגויים. יתכן, אפשר לומר את זה גם כן ככה, לא צריך להגזים. אבל מיד זה כישלון! והסימן של הכישלון, זה: כי הקורבן הראשון זה היהודי עצמו. אין מקום במלכויות ליהודים. במלכויות יש מקום לכל זהות אנושית, חוץ מהזהות היהודית. יש תחרות מתמדת. תפסתם את זה? סוף סוף זה פשוט להבין את זה. זה מה שמספרת התורה. זה מתחיל בנמרוד ואברהם, ואין אפשרות אחרת. או נמרוד - "ותהי ראשית ממלכתו בבבל", וסוף ממלכתו רומי, כן? או גזע אברהם. זה

מובן עכשיו? טוב.

לכן ניסיתי להסביר את זה: למה הכישלון הפטאלי הזה, הגורלי הזה. מכיוון שבקיום, בבחינה קיומית, גוי זה גוי מיוחד במינו. יש רק עם אחד, איך אמר המן? "מפוזר ומפורד" (אסתר, ג, ח) שהוא יכול להיות כל מין האנושי. זה עם ישראל. וצריך להבין את זה.

אבל הכישלון של הגולה של עם ישראל, זה שהשאיפה לאוניברסליות נהפכת לקוסמופוליטיות. כשהיהודי רואה את עצמו כגוי זה או אחר - זה הכישלון. זה נקרא: קוסמופוליטיזם. הבנתם את ההבדל? וזה הבעיה שלנו עם הדיאספורה של היהודים, עם הגולה של היהודים. הם קוסמופוליטיים בשם האוניברסליות, אבל לאמיתו של דבר הם קוסמופוליטיים. אין להם אוניברסליות אלא של כסף, לא של ערכים. זה מובן, צריך להגיד את האמת. זה מסוכן, אבל אנחנו בירושלים - זה לא מסוכן. אני לא מעיז אף פעם לומר את זה בפרז או בבריסל, או במונטריאול. או בז'נבה, או ב... או ב... אבל פה בירושלים צריך לומר את זה: [מה שמגלה את] הכישלון של הגולה זה מדינת ישראל. כשקמה מדינת ישראל זה מגלה שהיהודי אינו אוניברסלי, אלא קוסמופוליטי. חוץ מהציונים. זה מובן? זה לא מובן?

קהל: למה "חוץ מהציונים"?

מניטו: מכיוון שכאומה ישראל הוא אוניברסלי. אבל כקהילה של גולה זו או אחרת - הוא קוסמופוליטי. צריך לחשוב על זה, אני אומר דברים בוטים, חריפים. מכיוון שזה דווקא מה שאומרים האנטישמים. אבל אולי הם גויים, ולא אנטישמים, וכגויים מרגישים את המציאות: "מה אתם אומרים לנו? אתם אוניברסליים? בשם המשיח? הנה, יש לכם ירושלים. מה אתם ממשיכים להיות היהודי של הגויים?" זה קוסמופוליטיות! זה לא... זה מובן? כשאני מקבל עולים חדשים, אפילו עולים ותיקים, ואומרים לי - בכנות! זה חלום של היהודי - "אני צרפתי!" אז אני מצליח, אחרי כמה שבועות, להסביר לו שהוא קוסמופוליטי, הוא לא צרפתי.

[הפסקה בהקלטה]

...באלג'יריה. אולי יודעים את זה. איך אני נקרא "אשכנזי"? זה מסתורין... אולי אלג'יריה זה גרמניה, לכן אני נקרא אשכנזי (צחוק). אז אני מכיר הרבה אלג'יראים יהודים, נאמר: יהודי שנולדו באלג'יריה, מכמה דורות, אבל הרבה דורות, לפני הערבים היו יהודים שמה. ופתאום כשאלג'יריה היתה, איך אומרים? אוטונומית (קהל: עצמאית), עצמאית, כן. אני מנסה לדבר לשון אוניברסלי-עברי, לא קוסמופוליטי (צחוק). אז רוב, כמעט כולם עברו לצרפת, מכיוון ש"חס ושלוש, להיות נתין ערבי!" - אלג'יריה זה אומה ערבית כן? - "חס ושלוש, אנחנו צרפתים!" אבל זה גזענות. מה זה? צרפתי כן, ערבי לא? זה גזענות. תפסתם את זה? ואני מכיר הרבה אלג'יראים בצרפת - הם **אוהדי** הערבים. בצרפת. ומה זה "אוהדי הערבים"? פרו-פלשת'נאים, זאת אומרת: אנטי-ציונים. אבל הם גזענים. וההוכחה היא - ואני מספר את החיים שלי, כן, את החיים של הבני דודים שלי - הם **לא** רצו להיות נתינים של אלג'יריה, מכיוון שערבים? - אוי ואבוי. אבל צרפת, כן? זה גזענות. תפסתם את זה? זה פשוט מאוד. זה קוסמופוליטיות. ודווקא, מה מגלה את הצד הקוסמופוליטי של העניין? דווקא זה מדינת ישראל. הפחד להיות אוניברסלי, דהיינו - ישראל, אז "בשם האוניברסליות". זה, איזה מין סתירה יש בזה! וזה מגוחך. אבל רק יהודים מאמינים בעצמם. הגויים מבינים את האמת, מבינים את המציאות האמיתית. הגויים יודעים את זה: שיהודי הוא קוסמופוליטי. מאז קום המדינה זה ברור: יהודי של הגולה הוא **לא** אוניברסלי, הוא **לא** שייך לישראל. הוא שייך לאיזה מין עם קוסמופוליטי, שוב - נקודה. זה מובן? לא כל היהודים מודעים מזה, אבל כל הגויים מודעים מזה. ואסור לומר, אני חושב שזה לא הגון לומר שהם אנטישמים. הם סתם גויים. לא אמרתי שזה אותו דבר (צחוק). תפסתם את ההבדל? טוב. אז זה מתחיל בנמרוד ואברהם,

שמעתם? אז עכשיו השאלה שלנו עכשיו, אם אין עוד שאלות - זה ישמעאל.

מלכות ישמעאל #2

אז מה אמר המהר"ל? כשאנחנו אומרים 'המלכויות', זה אלו שגזלו מלכות המשיח, כן? ואנחנו יודעים שזה כישלון אחרי כישלון. "אבל מלכות ישמעאל לא ירש כוחו מן מלכות ישראל, כי כוחו ותוקפו נתן לו השם יתברך בפני עצמו, בשביל שהיה מזרע אברהם, והשם יתברך אמר (בראשית יז, כ) "ולישמעאל שמעתיך".

זאת אומרת: לישמעאל יש ברכות משלו. יש בעיה משלו עם יצחק - כל עוד שהוא לא מכיר בבכורתו של יצחק יש לנו בעיה עם ישמעאל. אבל ישמעאל לא נמנה עם שאר מלכויות, כי לא גזל את הברכות של ישראל. יש לו ברכות משלו. תפסתם את זה? טוב.

"והנה נתן השם יתברך כח ותוקף לישמעאל בפני עצמו. ומזה אין מדבר כאשר מזכיר אלו ד' מלכויות, רק אשר ירשו כח ותוקפם של ישראל, ובסוף יחזרו הם המלכות לישראל." - ופה, מוסיף המהר"ל משפט, ממש... זה ממש נבואה. חיפשתי את המקור של זה, לא מצאתי, אלא רק רמז אחד קטן מאוד בילקוט שמעוני, אני אקרא את זה מיד, ומה שמוסיף המהר"ל פה זה מפתיע: "ויותר נראה לומר כי ישמעאל הוא בכלל מלכות פרס".

זה מה שאומר המהר"ל. רק עכשיו אנחנו יודעים למה הוא מתכוון. כי דווקא דרך פרס מתגלה כוחו של ישמעאל. איפה המהר"ל ידע את זה? אתם מבינים את השאלה שלי? טוב, אם אתם מוצאים איזה מקור לזה, תשלחו לי מברק. ועם טלפון קודם, כי... (צחוק) אבל, זה ממש מסתורין. איזה נביא פה. רק היה צריך להגיע לזמן שלנו כדי להבין שבאמת היה צודק! כוחו של ישמעאל כְּמַלְכוּת - זה פרס. זה נקרא "איראן" היום, אבל זה אותו, אותו גיהנום. תפסתם את זה?

קהל: זה פרס עכשיו, אבל אולי זה רק זמני? כאילו היה קודם...

מניטו: לא, לא. תשמעו. זה מתחיל בפרס עם המן, כן? שמעתי, אני לא בטוח מזה, אבל זה יפה. זה שייך לפרס: כי "חומייני" ו"המן" זה אותו שם. אולי, אני לא יודע. אבל זה מתחיל שמה במגילת אסתר וחוזר היום. **ועכשיו פרס מתגלה כישמעאל** - וזה הפעם הראשונה בהיסטוריה שלהם. זה מזמן שהתאסלמו, כן? אבל שפרס זה ישמעאל - זה בפעם הראשונה, זה עכשיו, אחרי השאה, אחר גמר השושלת של מלכות פרס. מלכות פרס נגמר, מה מופיע? מלכות ישמעאל. זה מה שאומר המהר"ל! אבל מאיפה היה יודע? המהר"ל היה אשכנזי, מפראג, כן? ולא ראה אף פרסי ואף ישמעאלי מימיו. מאיפה יודע את זה? אתם רואים את כוחה של התורה? אני לא יודע מהו המקור, אלא יש איזה רמז ב"ילקוט שמעוני" אני אראה לכם. תפסתם את זה? טוב. אז רק דקה, אם אני אצליח... יש הטבה במצב (צחוק). הנה ב"ילקוט שמעוני" זה על ישעיהו פרק שישים. רק דקה. זהו. אני אתן לכם את המספר, זה רמז תצט על ספר ישעיהו. אז יש פסוק כזה: "קומי אורי כי בא אורך". ופה המדרש אומר - אמר "רבי יצחק", אם אני זוכר, רק דקה.

"א"ר יצחק שנה שמלך המשיח נגלה בו כל מלכי אומות העולם מתגרים זה בזה, מלך פרס מתגרה במלך ערב" - ערבי נאמר - "והולך מלך ערבי לארם ליטול עצה מהם וחוזר מלך פרס ומחריב את כל העולם וכל אומות העולם מתרעשים ומתבהלים ונופלים על פניהם ויאחזו אותם צירים כצירי יולדה, וישראל מתרעשים ומתבהלים ואומר להיכן נבוא ונלך להיכן נבוא ונלך, ואומר להם בני אל תתיראו כל מה שעשיתי לא עשיתי אלא בשבילכם מפני מה אתם מתיראים אל תיראו הגיע זמן גאולתכם, ולא כגאולה ראשונה גאולה אחרונה כי גאולה

ראשונה היה לכם צער ושעבוד מלכיות אחריה אבל גאולה אחרונה אין לכם צער ושעבוד מלכיות אחריה"

ואתם רואים מה קורה פה: שפתאום מלך פרס מתגרה במלך ערבי, זה עיראק כן? כשזה התחיל כל העולם כולו פחד, גם ישראל פחד, ועכשיו זה התמשך הרבה... עכשיו אנחנו יותר שקטים. אבל הפחד נשאר בעולם, אבל פחות ממה שהיה כשזה התחיל. כל העולם כולו פחד את זה, אתם זוכרים את זה? וגם עם ישראל פחד, בישראל, מכיוון שזה היה סכנה עמוקה מאד. מה אמר חומייני מיד? "אני מגיע לירושלים". מה אומרים העיראקים? "אני מגיע לירושלים". איזה מין... אני זוכר קריקטורה במעריב, זה היה דוש, אם אני זוכר. הוא צייר את זה ככה, זה כבר לפני שש שנים? זה לפני שבע שנים? (קהל: חמש שנים) חמש שנים, טוב. הוא צייר ככה: איזה מין חייל עיראקי ואיזה מין חייל איראני, כל אחד היה עם הרובה שלו, וישראל קטן שאומר להם: "ריבונו של עולם תהיו..." הבנתם מה שאני רוצה... זה מה שאומר המדרש כבר: שזה לטובת ישראל, שהמלחמה היא ביניהם. אז דווקא כוח ישמעאל מתגלה לא בערב, אלא בפרס. כי דווקא העיראקים, אף על פי שהם מוסלמים, הם בשלטון אתאיסטי, של הבעת. והאיראנים - יש להם את דגל של האסלאם נגד ישראל. מאיפה זה בא לו? אני לא יודע. אבל זה כתוב כאן. תפסתם?

חטא העגל והערב רב

טוב. אז אני ממשיך בנושא שלנו. מה השעה? (קהל: תשע) יש קצת זמן כן? אז מה הוא הנושא שלנו? כשמגיעים למלכות יוון אז רואים שהטענה של יוון: "שאינ לכם חלק ונחלה באלוקי ישראל". אתם זוכרים? הגענו לאותה נקודה: "כתבו על קרן השור שאין לכם חלק ונחלה באלוקי ישראל" - כי כבר ביוון התעוררה אותה טענה לגזול מעם ישראל את המקרא. תרגמו את המקרא ביוונית, ואתם זוכרים כל מה שלמדנו או למדתם על העניין הזה, כן?

אחר כך בא רומי, ונטל את כל הטענות - גם של בבל, גם של מדי, גם של יוון, וגם של עשו. זה הרמז, לפי הסבר המהר"ל²⁸ ולפי הרבה מקורות, זה הרמז לחטא העגל: "כתבו על קרן השור" - זאת אומרת: אתם יכולים להביא קורבנות, אבל קורבנות של עבודה זרה, כי יש לנו הוכחה שאתם אומה של עובדי עבודה זרה - חטא העגל! נניח שעד יציאת מצרים אתם הייתם גזע אברהם, "בני בכורי ישראל", עם ישראל. אבל מאז חטא העגל אתם כמו שאר האומות, עובדי עבודה זרה. אין, בטל ומבוטל, אין שם ישראל עליכם. "כתבו על קרן השור" - זה רמז לחטא העגל, "אין לכם חלק ונחלה באלוקי ישראל"²⁹ לא, כתוב שם: "חלק באלוקי ישראל" לא "נחלה".

קהל: מי אומר את זה?

מניטו: היוונים! אמרו ליהודים, בימי יוון, אמרו: אתם רשאים להביא קורבנות, אבל קורבנות של עבודה זרה בבית המקדש שלכם, כי אתם שייכים לאותו עם של חטא העגל.

מה מסמל חטא העגל? - ומיד נקרא את ההסבר של המהר"ל - חזרו לעבוד לעבודה זרה של מצרים! לעבודה זרה פשוטו כמשמעו. זה עכומי"ז - עובדי כוכבים ומזלות. ידוע את זה: שהעגל מרמז למזלות של אותה תקופה. זאת אומרת, מה ההבדל בין "דת ישראל" - זה: מתן תורה, גילוי תורת המוסר כדת. ומה הייתה העבודה זרה? זה שעבוד לכוחות המזלות. אז כשמשה רבנו עלה לסיני כדי לקבל את הלוחות - שכחו מזה: "כי זה האיש משה אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו" (שמות לב, א). וחזרו להרגל שלהם: הדת - זה עכומי"ז! זה מובן? כן?

מכיוון שהיה באותה תקופה שינוי במזלות, אז אחרי מזל טלה, זה היה מיד מזל שור.³⁰ ולכן לקחו העגל כסמל שלהם. זה מובן? אני לא רוצה להיכנס בנושא עצמו, בפרט ההסבר של הכוזרי באותו נושא, זה נושא בפני עצמו, אבל מה הטענה של הגויים? ואתם זוכרים זה הטענה של הכוזרי, הטענה העיקרית, בספר הכוזרי.³¹ זה טענה של הגויים: מה אתם אומרים שיש ברית מיוחדת עם ישראל? כבר אבדתם את הזכות הזו. אתם כמו כל העכו"ם, ולכן, שוב אני חוזר על ביטוי המדרש: "כתבו על קרן השור אין לכם חלק באלוקי ישראל". גמרנו. זו הטענה של יוון.

לכן בא המדרש במסכת ברכות, שהתחלנו ללמוד אותו אבל נקרא אותו בטקסט של המהר"ל. אז תקראו ביבי בסוף הדף, ולכן "מלכות שליטת אומרת לישראל כתבו על קרן השור דוקא" - רמז לחטא העגל, כן? אז נמשיך. "ופירוש זה, בפרק אין עומדין (ברכות לב ב) - קראנו את זה כבר? טוב אני חוזר על זה: "אמרו, "ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני" - זה בירמיהו כן? ירמיהו? (קהל: ישעיהו) ישעיהו - "ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני" - זה בגמרא. רק דקה אני אקח את הגמרא, זה קצת יותר גדול, יותר נוח. אז הגמרא אומרת: "היינו עזובה היינו שכוחה!" - דהיינו, כנראה יש כפל לשון - "אמר ריש לקיש, אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, אדם נושא אשה על אשתו ראשונה - זוכר מעשה הראשונה, אתה עזבתני ושכחתני" - זה האנחה, לא הנחה עם ה"א כן? אנחה עם אל"ף, של עם ישראל: נראה לכאורה, אחרי החטא הזה, הקדום, שהביא את חורבן המקדש סופסוף (איכה רבה, ב, ג), אחרי החטא הזה - אז נראה שה' - לא רק שעזב אותנו, אלא שכח אותנו! כאילו לקח אישה נוכרייה. תתארו לעצמכם מה היו החיים של היהודים מאז חורבן הבית הראשון, לפני הרבה הרבה זמן: אנחנו עוברים את ההיסטוריה של העולם, ופתאום יש אומה זרה, נוכרייה שאומרת: 'אני אהיה ישראל האמיתי, אתם... זוכרים את זה? זה הכוח של האמונה של היהודים. שהמשיכו בזהות שלהם. אלו שהמשיכו (צחוק), טוב.

אז: "אתה עזבתני ושכחתני" - זה מה שאומר הנביא - "אמר לה הקדוש ברוך הוא: בתי, שנים עשר מזלות בראתי ברקיע" - שוב קשר עם עניין של המזלות, ונראה את זה אחר כך אצל המהר"ל - "ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון" - טוב, נדלג קצת. אסטרונומיה שלמה יש פה. זאת אומרת: כל העולמות שבעולם - "כל זה בראתי אלא בשבילך". מצאתם איפה זה במהר"ל? "וכולן לא בראתי אלא בשבילך ואת אמרת עזבתני ושכחתני?"

זה מדרש עמוק מאד. אתם צריכים הסבר או שזה מספיק ברור? כל מה שברא הקב"ה זה בשביל הארץ. "בראשית ברא אלוקים את השמים ואת הארץ". ומה זה "את השמים ואת הארץ"? "סוף מעשה במחשבה תחילה": היה צריך לברוא השמים - בגלל הארץ.³² השמים אינם - רק השמים של הארץ, כן? זאת אומרת: הנפש של כל העולם כולו - זה הנפש של הארץ.³³ והנפש של הנפש, זה סופסוף עם ישראל, שהוא מודע מזה.³⁴ אז: "כל זה לא בראתי אלא בשבילך, ואת אמרת שכחתני ועזבתני?" צריך לחשוב הרבה על זה. זה מוציא לנו מהייאוש, כבני אדם. סוף סוף ייתכן שיש חיים בעולמות האחרים, אבל אנחנו אותם הבעלי חיים שיודעים את זה, שאולי שמה יש חיים. הרמב"ם אומר ב"מורה",³⁵ שכל מה שברא הקב"ה הוא חי, ולכן לגבי השאלה האם יש חיים בעולמות אחרים - ברור שהכל חי,³⁶ אבל באיזה צורה? לא יודעים. זה מה שאומר הרמב"ם. אבל, דווקא אנחנו, בעלי חיים עלי אדמות, מודעים מהעולם כולו. ולכן לפי הכלל הזה: "סוף מעשה במחשבה תחילה" - אף על פי שזה קשה לתפוס בתרבות המערבית, כן? - כל זה נברא רק לסוף המעשה. אני חוזר על הפסוק: "בראשית ברא אלוקים את השמים ואת הארץ". ולכן הכול ברא לגבי הארץ. ומיד רש"י אומר: ואין ארץ אלא ארץ ישראל.³⁷ אתם זוכרים את זה? "לא היה צריך להתחיל את התורה" - מדובר על ארץ ישראל. זה מובן?

"התשכח אשה עולה" - זה המשך הנביא - "אמר הקדוש ברוך הוא: כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר? אמרה לפניו: רבוננו של עולם, הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל? - אמר לה: (ישעיהו מ"ט) גם אלה תשכחנה".

אתם זוכרים שבמעשה העגל כתוב: **"אלה אלהיך ישראל"** (שמות לב, ד). גם ה"אלה" הזה שאמרת - **"אלה אלוהיך ישראל"** - זה תשכחנה. זה יפה, כמדרש, אבל זה עמוק מאוד. מה אומר הפסוק של הנביא? **"גם אלה תשכחנה"**. לפי הפשט - גם אם הנשים האלו תשכחנה את בניהם - **"אנכי לא אשכחך"**.

אבל זה הקטע הראשון, **"גם אלה תשכחנה"**. מה זה **"אלה"**? זה המזלות, כן? תזכרו את זה, ואחר כך נלמד את זה במהר"ל. יש פסוק בישיעיהו (מ, כו): **"שאו מקום עיניכם וראו מי ברא אלה"**. **"מי ברא אלה"** - ו"אלה" זה המזלות.³⁸ **"שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה"**. פה זה גם נושא בפני עצמו. אם זוכרים, זה בהתחלת התלמוד, שאלה: **"מתני אומרים ק"ש של ערבית"** - שצריך לראות את הכוכבים.³⁹ יש איזה רמז בקבלה, בזוהר (תיקוני זוהר, פה, ב) זה ראשי תיבות: **שאו מרום עיניכם זה ראשי תיבות שמי"**. בשעת קריאת שמע צריך לשאת עיניים למרום ולשאול **"מי ברא אלה?"** צריך לראות את הכוכבים. זה יפה, כרמז. זאת אומרת: מי שמסכים לשאול את השאלה: **"מי ברא אלה"** - יש לו תשובה. הזוהר מסביר: **"מי" ו"אלה"** זה אלוקים. **"מי" - אל"ה (שם).**⁴⁰ אז לרשעים יש רק השאלה: **"מי?"** ואין להם את התשובה. **"מי ברא אלה"**. זה מובן? **"מי ה' אשר אשמע בקולו"**⁴¹ (שמות ה, ב) זה פרעה, כן? אם אתה מסכים לשאול את השאלה - **"מי ברא אלה?"** התשובה היא בצידה: הוא, אלוקים, ברא אלה. אלוקים הוא ה"מי" שברא **"אלה"**. זה מובן? זה זוהר.⁴² אז **"אלה"** זה, איך אני יכול להגדיר את זה? זה המציאות הקיומית של העולם. זה **"אלה"**, העניינים האלו, הדברים האלו, אלה. ה-"מי" זה מי שברא. אם אני שואל: האם יש סיבה ל"אלה"? יש רק תשובה אחת: זה **"מי" שברא אלה**. ולכן לא מסכימים לשאול את השאלה מכיוון שמפחדים מהתשובה. לכן מי ששואל: **"מי ברא את העולם?"** יש לו תשובה: דווקא **"מי" ברא את העולם**. כן? ולכן לא שואלים. תפסתם את זה? זה הכוח של קריאת שמע.

קהל: **"אלה"** זה לא קשור עם ה-Les tribus (השבטים)?

מניטו: גם כן. כי יש שבטים, אתה רוצה לומר, כן?

קהל: כן.

מניטו: גם כן. כי יש שתיים עשרה שבטים, זה מקביל לשתיים עשרה מזלות. צבאות ישראל שיצאו ממצרים (ילקוט שמעוני, פקודי, תיח).⁴³

קהל: אז **"אם תשכח אלה"** - אני לא מבין. יש משהו שאני לא מבין. זה נותן לי [...] **"אם תשכח אלה"**, אם זה גם קשור ל....?

מניטו: לא, לא. תאמר את הפסוק?

קהל [ב]: **"גם אלה תשכחנה"**.

מניטו: **"גם אלה תשכחנה"** (ישעיהו מט, מו) - איזה **"אלה"**? אלה שאמרו: **"אלה אלוהיך ישראל"** (שמות לב, ד) - זה המזלות. **"אלה אלוהיך ישראל"**, המזלות. ותראו שהמילה **"אלה"** - זה אל"ף-למ"ד-ה"א, זה אותם אותיות של **"אֱלֹהִים"**.

אחר כך המהר"ל חוזר ברמיזה על העניינים האלו, נראה בטקסט שלו. כשעשו את העגל, מה אמרו עובדי עבודה זרה לישראל? וזה הסימן שזה הערב-רב, זה לא ישראל שעשה את זה. כי מי

אומר למי "אלה אלוהיך ישראל"? מי שאינו ישראל! אז הערב-רב אמר לישראל: "אלה אלוהיך ישראל". החטא של ישראל שהוא לא גבר על הערב-רב. הוא היה חלש יותר מדי. אבל הוא לא יזם את העבודה זרה, אלא הסכים.

ומאז - אני מסביר, הרבה פעמים ככה, ושמעתי מהרב ז"ל - מאז העם מחולק לשני מחנות. תראו מה קורה שוב בכנסת על "מיהו יהודי". אי אפשר למצוא, כל אחד... יותר מהשני, כן? וכשמה שמע, לפי הסיפור בספר שמות, כי תשא. (שמות, לב, יח) משה שמע את המהומה במחנה, אז הוא (יהושע) שאל: "מה אני שומע?" אז אמר: "קול ענות אנכי שומע", לא "קול ענות גבורה", או "קול ענות חלושה". אנכי! מה אמר יהושע? אני שומע מהומה. אי אפשר לומר אם יש איזה מחנה שמתגבר על השני. ולכן אנחנו - זה למדנו בשיעור בצרפתית לפני שבוע - "ועתה הייתי לשני מחנות - הצילני נא" (בראשית לב, יב)⁴⁴ כי שני מחנות שווים - אז הצילני נא. וזה מה שקורה **עוד** - הכנסת ההיא: ליכוד ומערך זה כמעט שווה, אי אפשר להכריע - לעניין של ארץ ישראל. אבל דתיים-חילוניים עם הקואליציות שלהם - זה כמעט שווה, אי אפשר להכריע. אז אנחנו ממשיכים עם שווה-שווה⁴⁵ כזה, זה שווה שווה, זה לא שווה⁴⁶ (צחוק) עד ביאת המשיח - שהוא יכריע, כל אחד. זה מה שאומרת הגמרא בקידושין: מצווה אחת מכריעה את כל העולם כולו⁴⁷ (קידושין, מ, ב). ושוב - "המחדל" זה אותיות מפד"ל - שמעתם ברדיו? שוב פעם. תפסתם מה שאני אמרתי? וזה מה שאנחנו אומרים בהבדלה: "המפדיל בין קודש לחול" (צחוק). אז נמשיך. והם קוראים למפקד.⁴⁸

הרוב חוזרים לדת ולא לאביהם שבשמיים: ההבדל בין הקב"ה לחוק.

גם אלה תשכחנה - אז מה אומר הקב"ה פה? החטא הכי חמור - ואני שוכח. אז יש שכחה! אם אתה שוכח את החטא - זה סימן שיש שכחה. שמא תשכח את הזכות גם כן! ואני חושב שפה יש הסבר עמוק מאד לפחד של האתאיסטי, שהוא לא... הוא מפחד להאמין. מכיוון שהוא מכיר את עצמו: טוב ורע. ולכן, אם יש דיין - אז הוא יודע את הרע. אז מוטב שלא יהיה דיין, ולא [יהיה] יודע את הטוב, משידע את הרע. תפסתם את זה? זה הפחד של ישראל. אם אתה לא שוכח - אני אבוד. אבל אם אתה שוכח - אני גם כן אבוד. תפסתם את זה? אני חוזר על דברי המדרש כדי להבין את זה קצת יותר:

גם אלה תשכחנה. אמרה לפניו: רבונו של עולם, הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה סיני? - אז הפסוק אומר - "ואנכי לא אשכחך" - ומה זה "אנכי"? זה מתן תורה: "אנכי ה' אלוקיך" (שמות, כ, ב).

אז ההסבר הוא עכשיו ככה: "אלה אלוקיך ישראל" - "אלוהיך ישראל", סליחה, זה לשון חול - זה אני אשכח. אבל אם תשכח, תשכח גם את ה"אנכי ה' אלוקיך". ו"אנכי לא אשכחך" - הזכות ל... אז זה מה שקשה קצת להבין. יש איזה מין משוא פנים, כן? הקב"ה מחליט לשכוח את החטאים - חטא העגל בעיקר, ולא לשכוח את הזכויות - זה מעשה סיני. זאת אומרת: מעשה סיני לא **זז ממקומו**, אף על פי שהיה איזה כישלון אחר כך, שנקרא "מעשה העגל". הטענה של הגויים זה: "היה מעשה סיני? נכון. אבל אחר כך היה מעשה עגל - אפס". המדרש בא ומתקן את זה: הטענה של הגויים זה "מעשה העגל"? מעשה העגל - **נשכח** את זה: "גם אלה תשכחנה". אז הכול נשכח? לא: "ואנכי לא אשכחך".

זה נקרא "משוא פנים" בבחינה שלילית. מה זה 'משוא פנים'? הקב"ה **גזר**: אני אוהב את ישראל. החטאים של ישראל - אני מוחה, הזכויות לא. מי יכול לתפוס את זה? רק מי שמכיר בבורא עולם.⁴⁹ מי שחושב שיש רק איזה מין חוק מוסרי, בלתי פרסונאלי, כמו שהגויים חושבים

- הם קוראים לזה "לוגוס", כן? - אז הוא לא מבין שהקב"ה זה **מישהו**.⁵⁰ זה **אבינו** שבשמיים'. רק היחס בין **אב לבן** - יכול להסביר את זה. האב שוכח סוף סוף את חטא הבן ולא שוכח את זכויות הבן. החוק שוכח את הכול: אם שוכח - שוכח, אם לא שוכח - לא שוכח. אם זה חוק - אבודים. אם יש **אב** - זה משהו אחר. זה ההבדל. צריך להיות **מאמין** כדי להבין מה זה היחס בין ישראל ואביהם שבשמיים. תפסתם את זה?

ולדאבוני - ואני יודע שיש **הרבה** משכילים שלא מסכימים עם המדרשים מכיוון שלא מכירים בריבוננו של עולם. מכירים ב'חוק', בתורה כחוק, אבל לא בתורה כרצון הבורא. כי רצון הבורא - לא יודעים מה זה. אם אתה אומר 'רצון הבורא' - אז יש בורא, יש מישהו שברא, מישהו [...]. 'משהו' - כן, מכירים, זה נקרא 'תורה' אצלם. תפסתם את זה? אבל זה תורה כדת של עובדי עבודה זרה! ההבדל - שזה הדת האמיתית. אבל, מכיוון שהתורה איננה דת, אלא תורה, סוף סוף הם עוזבים גם את הדת שלהם. זה מה שקורה דרך ההיסטוריה: **הבירור** - זה מי שמאמין בקב"ה. מי שמאמין בתורה - זה לא מספיק חזק. מי שלא מאמין בקב"ה - אף תורה שלו אינה תורה (יבמות קט, ב). תפסתם את זה?

והמצב, נאמר, בחינוך היהודי עכשיו, הוא חמור מאד! **כי הרוב חוזרים לדת ולא לאביהם שבשמיים**. תפסתם את זה? כן? הסדר של קריאת שמע: קודם כל מלכותו, אחר כך תורתו. מי שמתחיל בתורתו בלי מלכותו - אף תורה אין לו. תפסתם את זה? יש לו דת, אבל יש הרבה דתיים בעולם: יש כמרים, יש... המופתי הוא דתי, כן? אני צריך עוד שחור אחד? אני לא צריך. אני צריך יהודי (צחוק קל). תפסתם את הנקודה? וזה פלא איך הכוהנים לא היו לובשים שחורים בבית המקדש. זה רק הגויים. והשחורים שלנו... טוב, זה לא כל כך שחור (צחוק של מניטו והקהל). כן, מה רצית לשאול?

קהל: כן. רציתי לשאול אם החשש הזה, הפחד הזה, איננו קרוב לפחדו של קין שהוא אמר "גדול עווני מנשוא" (בראשית, ד, יג)?

מניטו: יפה. יפה.

קהל: והתשובה "אם תיטיב שאת".

מניטו: יפה. יפה. זאת אומרת, זה מגלה שקין היה צדוקי, כן? מכיוון שהוא לא מכיר בהקב"ה כהקב"ה. **אב יכול לרחם על בן, החוק - לא מרחם**. זהו. זה צדוקיות.

מה בין החסידים והמתנגדים

אני זוכר, כשפגשתי את העולם האשכנזי, הייתי צעיר, אחרי מלחמת העולם, וכשפגשתי את המחלוקת בין המתנגדים לחסידים. זה משהו מוזר בעולם הספרדי, אותה מחלוקת. כי כשהייתי צעיר הייתי רגיל לומר: הספרדי מקיים מצוות כמו המתנגד ומאמין כמו החסיד. עד שהתבגרתי כבר, קצת, והבנתי שזה ההיפך: החסיד מאמין כהספרדי, והמתנגד מקיים מצוות כהספרדי. זה קצת ההיפך (צחוק) כי הראשונים היו ספרדים, האחרונים זה האשכנזים. "והאומר ראשון אחרון אחרון" (אבות, ה, ז). טוב. אז אתם יודעים ששמי 'אשכנזי' אני יכול להרשות לעצמי (צחוק).

אז, כשגיליתי את המחלוקת בין המתנגדים והחסידים, וניסיתי להבין: מה קורה ביניהם? אז אני אסכם קצת, זה קצת סכמטי אבל כדי שנתפוס את זה: החסיד מפחד שהמתנגד הוא אתאיסט. והמתנגד מפחד שהחסיד הוא עובד עבודה זרה. למה? מכיוון שהעיקר אצל המתנגד

זה החוק של התורה. יש בתורה איזה מצווה ברמיזה, אמרו לנו חכמים: צריך להתפלל. אבל מתנגד - מבין את כל המצוות, חוץ מהתפילה. התפילה אצלו זה מצווה, זה לא תפילה. תפסתם את זה? הוא מפחד מזה! מה, יש מישהו? אתה נוצרי?! זה הפחד של המתנגד. אני לא אומר שהמתנגדים אינם יהודים. הם יהודים מכיוון שהאמא שלהם הייתה יהודייה, כן. זה החוק (צחוק).

ולמשל, כשאתה שואל איזה מתנגד משכיל - 'תלמיד חכם', 'רב' - זה משהו אחר, הוא מאמין. אבל פילוסוף? זה כבר משהו אחר, אף על פי [שמקיים] מצוות. זה נקרא 'צדוקי'. מה אכלתי היום? אני לא נזהרתי... (צחוק) טוב, כדאי לשמוע את כל זה. וכשאתה שואל: "במי אתה מאמין?" אז אין לו תשובה! אין לו תשובה. אז הוא אומר: היה לי איזה רב שאמר לי שאולי... אבל הוא, בשכלו, לא תופס את זה.⁵¹ מכיוון שכתוב בשולחן ערוך שמצווה להתפלל - הוא מתפלל. "דע לפני מי אתה עומד?" - (קול של ביטול) - זה מסתורין אצלו. וצריך לפקוח עיניים, כן?

קהל: השאלה היא אם זה ככה, או שזה בגלל שהוא שולל כל אמונה טפילה, או לא נכונה?

מניטו: זהו. יש פסוק שאומר...

קהל: זה שלילה על גבי שלילה! זה...

מניטו: זה פסוק שאומר: "אל תעשו כן לה' אלוהיכם" (דברים, יב, ד). תהרסו את כל האלילים, אבל אל תעשו כן לה' אלוהיכם. אני רוצה להסביר, לכן אני אמרתי מיד: אני אגזים קצת, אסכם קצת, כדי להבין את ההבדלים שיש בזה. היו לי מורים (רבנים) גם אצל המתנגדים, וגם אצל החסידים, עד שהבנתי מה קורה ביניהם: בכנות! החסיד מפחד שהמתנגד - האמונה שלו זה האמונה של חוק, ולא של מי שנתן את החוקה. ולכן אני אמרתי 'מפחד', יש סכנה. והמתנגד - בכנות! מפחד שהחסיד הוא עובד עבודה זרה. הוא מאמין באליל! ואיך לצאת מזה? אז פעם - אולי אני אסביר לכם את זה - פעם רב אחד, זה היה לפני 40 שנה, שהיה רב בשתי הקהילות, אמר לי: אני אספר לך מה היהודים שלי. בקהילה מתנגדית, פעם נתן הרצאה ערב פסח על הניסים של פסח, משהו נפלא. והפרנס בא, ואמר לרב: 'איך דיברת יפה! איזו דרשה! אבל עניינים כאלו תגיד לבת שלי, לא אני. ניסים של פסח...'. וזה פרנס ששומר מצוות - צדקה זה צדקה, תפילה זה תפילה. אתם מכירים יהודים כאלו. אחר כך הוא היה רב בקהילה אחרת, נאמר חסידים. אז היה לו איזה יהודי בקהילה שאף מצווה לא קיים! הוא היה יהודי חס, אבל בלי שום מצווה. כל עבירה שהיה אפשר לעשות, היה עושה. ופעם הביא לו שמן בבית הכנסת ואמר לו: 'יתשמע, חלמתי על אליהו הנביא, אני צריך לשים שמן ב...'. אז הרב אמר לו: 'אתה לא מקיים שום מצווה, ואתה חולם על אליהו הנביא?!'. אז היהודי אמר לו: 'מה? כבוד הרב, אתה לא מאמין באליהו הנביא?' (צחוק). אז הרב אמר לי: מיהו יהודי סוף סוף? זה שמקיים מצוות ואינו מאמין בניסים של פסח, או מי שמאמין באליהו הנביא, עד שחולם עליו ולא מקיים שום מצווה? נתתי לו עצה. אני אמרתי לו: תיקח את הבן של זה, והבת של זה, תזווג ביניהם, יהיה... (צחוק). טוב, אני רק רציתי להסביר ככה, בקצרה, את הפחד של שני המחנות.

אני למדתי פעם עם רב גדול מ[ה]אשכנזים בצרפת והוא סיפר לי: כי בדורות האחרונים, בישיבות של ליטא, הליטאיות, באו כמה חסידים מהפולנים כדי ללמוד. והרב היה צריך לחכות עד שיגמרו להתפלל, כדי להתחיל בשיעור גמרא. ופעם הרב היה ברוגז, ואמר: אז הוא גמר להתפלל לאליל שלו, שנתחיל ללמוד תורה?! אתם מבינים? זה אמיתי מה שאני אומר לכם. זה היה רב גדול שסיפר לי את זה. ומי שנולד, מי שחונך כספרדי, הוא ממש זר לעניינים האלו. לא, אני לא תופס... עכשיו אני מבין בשכל, אבל אי אפשר לתפוס את זה: מי שמפחד מהשולחן ערוך, ולא מכיר בקב"ה.⁵² מי שמכיר בקב"ה - באליהו הנביא (צחוק) - ולא מפחד מהשולחן ערוך. זה

פיצול, זה מוזר, זה קרה. טוב. אני לא אומר שכל המתנגדים הם צדוקים, ושכל החסידים הם בסכנה של שבתאות, אבל בכל זאת, יש ביניהם איזה בעיה מוזרה ששייכת לגלות, וצריך לזרוק את זה! עכשיו אנחנו ישראלים. זה מובן? זה מה שרציתי להסביר, אז זה אותו עניין של קין.

נא לא לעקם את המקראות: הקב"ה מדבר ומתגלה, לא לפחד להאמין בזה

ושמעתי פעם פילוסוף גדול שאמר לי: 'תשמע, אם אתה מאמין שהקב"ה דיבר – אז אתה יכול להאמין בהגשמה!'. אתם יודעים מה זה הגשמה אצל הנוצרים, כן? והוא ליטאי! ליטאי מפחד מזה: "מה? פשוטו כמשמעו?! "וידבר ה' אל משה" – זה פשוטו כמשמעו? אז זה מגיע לאוונגליון!" ריבונו של עולם! ממה אתה מפחד? מהנוצרים? מדבר אקזוטי כזה? יש לך תורה!

תפסתם את הפחד הזה?

קהל: רש"י מבטא את זה שם.

מניטו: איך?

קהל: דווקא לפני עשרת הדיברות, הוא מסביר שמה איזה עניין דומה: "כדי לשבר את האוזן"⁵³.

מניטו: על איזה עניין? אה! לא, לא, לא. הוא לא אומר... יש פה איזה ספר שמות עם רש"י? טוב, אולי תזכיר לי בפעם הבאה, נראה את זה. הוא אומר: מה שהאוזן לא יכול לסבול (שבועות, כ, ב). כי כל המימרות היו בבת אחת.

קהל: לא, זה לפני כן.

מניטו: גם לפני זה?

קהל: כן.

מניטו: על מה? על איזה פסוק?

קהל: "וה' ירד על סיני"⁵⁴, דברים כאלה.

מניטו: אה, כן. כן. יש גמרא כבר על זה שרש"י מביא אותה. טוב, אם אתה רוצה בפעם הבאה נלמד את הקטע הזה ברש"י. ולמה אתה צריך "לעקום את המקרא"⁵⁵? אם המקרא אמר: "וה' ירד על הר סיני" הוא יודע מה שהוא רוצה לומר! סוף סוף, אם תחפש את כל הפחדים האלו, את כל השאלות האלו – זה שאלות של אפיקורוס! הוא לא מאמין שהקב"ה יכול לרדת על הר סיני! מה זאת אומרת? הוא לא מאמין שיש הקב"ה! אתה מבין? זה יותר קשה להאמין במישהו, מלהאמין שיכול לרדת (צחוק קל). תפסתם את זה? איפה, איפה הקושי? אם כבר הוא קיים, הוא לא יכול לרדת! זה שאלות של פילוסוף!

קהל: צריך לגשת ל... אני לא מסכים.

מניטו: על מה אתה לא מסכים?

קהל: ה'נפש החיים' לימד אותנו שצריך, כיוון, כדי להתקרב יותר ויותר ויותר אליו, ולא לשמו וגילוייו, אז צריך יותר ויותר לשלול ולשלול ולשלול! כך לימד אותנו ה'נפש החיים'!

מניטו: כן

קהל: כך לימד אותנו נפש החיים!

מניטו: כן, אבל זה פשוטו של מקרא! 'נפש החיים' זה 'נפש החיים' ואפשר לקרוא אותו. אבל זה פשוטו של מקרא. ואני מסביר משהו אחר: מי ששואל שאלות על פשט המקרא – זה סימן שהוא מתקשה להאמין במה שכתוב! אז למה הוא מתקשה להאמין? מכיוון שכתוב. אז הוא מכחיש תורה מן השמים. ומה הוא מאמין? שהמקרא מדבר על 'אין אלוקים חיים?' אז הוא צריך להפשיט את זה? זה 'לעקום את המקראות!' צריך להבין לפי תורת 'נפש החיים'⁵⁶ מה המשמעות – בקודש – של "ירד על הר סיני"? צריך להפשיט את זה מההתגשמות! זה מה שאני מסביר: מי שמפחד מההתגשמות, כשקורא מקרא – זה סימן רע! זה סימן שיש משהו לא בסדר! וכמובן אני מתכוון לא ל'נפש החיים' אלא לאישויות אחרות. וזה הניסיון שלי בחינוך, זה יותר מארבעים שנה: צריך להיזהר מזה! מי שאומר שהוא מאמין, ומתקשה לקרוא במקרא איך שזה כתוב – זה סימן שלא מאמין! (דפיקה על השולחן) כי סופסוף זה תורה מן השמים. זה הבעיה. ואז אתם רואים את הפיצול⁵⁷ הזה שנקרא 'צדוקיות': מקיים מצוות ולא מאמין – לא באלוקי ישראל, ולא בעם ישראל! וסופסוף אם אתם לומדים את המצב באוניברסיטאות עכשיו, אתם תראו שמי שמתקשה להאמין בתורה מן השמים, גם מתקשה להאמין בצדק של ההיסטוריה של עם ישראל. זה הולך באותו כיוון. זה מצב חמור, לכן אני מדגיש את זה. יש משהו לא בסדר. אם המקרא רצה לומר מה שרצה לומר, הוא יודע למה הוא אומר את זה. מי שמתקשה לקרוא את זה – זה סימן שיש פגם באמונה שלו. מה? צריך לחשוב כנוצרי כדי להאמין במקרא? אתה לא יהודי? אם אתה מפחד מהצלב – זה סימן שיש לך צלב כבר בלב שלך! תפסתם מה שאני אומר? טוב, מה?

קהל: אני מכירה שיעור שניתן על המהר"ל, שכל הכיוון שלו שזה להוציא את הדברים מפשוטם.⁵⁸

מניטו: לא. הגמרא אומרת "זה אסור".⁵⁹ לא. להבין את משמעות של קריאת הדברים לפי המשמעות השכלית. זה לא להוציא מפשוטם. זה לא, זה לא המהר"ל. הגמרא אומרת: "עברנו על כל הש"ס ולא מצאנו מקרא יוצא מידי פשוטו" (יבמות, כד, א). ולמה הגמרא מתכוונת? לדרש. עברנו את כל הש"ס – וכל הש"ס זה רק דרש, כן? – ולא מצאנו בדרש מקרא יוצא ידי פשוטו.⁶⁰ כשהמקרא אומר: "וידבר ה' אל משה" – הוא יודע למה הוא אומר את זה ככה, שזה היה גילוי דרך הדיבור. מי שלא מאמין בזה, יש פגם באמונה שלו. הוא מתקשה להאמין "באלוקים חיים"! הוא מאמין באידאה פילוסופית של האל! והוא שומר מצוות. האם זה יהדות? לא לא, אני שואל: האם זה יהדות? אף על פי שהוא שומר מצוות. מכירים מה זה – צדוקיות.⁶¹

קהל: למשל שמעתי שהוא "כפה עליהם הר כגיגית", שבמפורש נאמר שזה לא ממש.

מניטו: זהו, זה מה ששאל החבר פה. ולכן נקרא את זה בגמרא אם אתם רוצים. אני זוכר את המקור. וצריך להבין מה, מה כתוב. אבל זה התלמוד של הפרושים, זה לא התלמוד של הצדוקים! זאת אומרת, אולי נסיים עכשיו על המשפט הזה: **שכחו שהיה גילוי**, מכיוון ששכחו שהגילוי הסתיים. והם חושבים שהם חיים בעולם, באותו עולם שהיה בזמן הנבואה, והנבואה לא הייתה נבואה. זה גאווה. המקרא מסביר לנו: הנבואה הסתיימה! (דפיקה על השולחן) ואנחנו חיים בעולם שהנבואה הסתיימה. ולכן הם חושבים כאילו העולם שלהם זה אותו עולם שמדבר עליו המקרא. זה סימן שלא מאמינים בעולם המקרא! שכחו שהנבואה הייתה פעם, מכיוון ששכחו שזה הסתיים. תפסתם מה שאני רוצה להסביר? למדנו את זה בשיעור הקודם בצורה אחרת: מי שאומר – יש לי הרבה ניסיונות בזה בחינוך): מי שאומר: "אני לא מאמין" – מה הוא רוצה לומר לאמיתו של דבר? הוא רוצה לומר: "אני לא נביא". אני יודע שאתה לא

נביא! זה משהו אחר! (צחוק מהקהל) תפסתם? הוא מתקשה להבין את זה: "וידבר ה' אל משה" – רק **נביא** יכול לתפוס את זה! אז הוא לא מאמין בזה. מה זאת אומרת? 'אין לי ניסיון בזה'. ברור שאתה לא נביא. תודה לאל שאתה לא נביא... (צחוק). ואם לא כן, **נביא** אותך לבית חולים. זה גאווה! זה העניין של הספרים החיצוניים,⁶² זוכרים את זה? למדנו בשיעור הקודם.

(סוף הקלטה)

מקורות:

¹ מקורות נוספים במדרש על נושא ארבע המלכויות: בראשית רבה ב, ד, בראשית רבה, טז ד, ושם, מב, ב.

² הכוזרי, מאמר א, לה.

³ רש"י, שם: לנפש חיה - אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה, אך זו של אדם חיה שבכולן, שנתוסף בו דעה ודבור: ולהסבר נרחב יותר של מניטו על הדיבור כמאפיין את זהותם של האדם והלאום, ראו 'סוד מדרש התולדות' כרך 2, בפרק מבחן האמונה: "ההבדל בין השפות השונות אינו רק הבדל בין מילון המילים או מבנה דקדוקי שונה. דרך שפתה חושפת כל אומה תפיסת עולם ספציפית מאוד וייחודית לה ולה בלבד, תפיסת עולם פילוסופית מסוימת. השפה משמשת תעודת זהות של אותה אומה [...] בימי הביניים נחלקו התאולוגים והפילוסופים בשאלת הגדרת מהות האדם. חכמי ישראל אימצו את ההגדרה של רבי יהודה הלוי המגדיר את האדם כ"חי מדבר", [106] ולא קיבלו את ההגדרה של חי המשכיל [...]. הקביעה שהאדם הוא חי מדבר שוללת לחלוטין גישה זו והיא מבקשת לשים את הדגש ביחסים בין האדם לאחר שלו, אם האחר הוא הבורא, אם האחר הוא זולתו. קביעה זו מחזירה לאדם את הכבוד שלו. הוא מישהו. כאשר אומרים חז"ל שהעולם נברא בהבל פיו של הקב"ה, מעבר לאמירה שבריאת העולם לא דרשה מאמץ מצד הקב"ה, הם רוצים להדגיש שהעולם נברא בידי מישהו ויש בעולם רשימו - רושם, עקבה מאותו דיבור. רשימו זה יהפוך להיות הזהות האנושית. מכאן חשיבות הלשון בהגדרת מהות האדם כחי מדבר."

⁴ ה'רשימו' הוא מושג קבלי שמניטו גילה בו משמעויות רבות, מיסודות תורתו. ראו לדוגמה בספר סוד לשון הקודש כרך 2, על שורש הרשימו בצמצום, ועל מימד הטומאה שבו: "משמעות הצמצום היא שאור אין-סוף מסתלק מהמרכז לצדדים כדי לתת מקום לעולמות. התוצאה של הצמצום הקדמון היא החלל, החלל הוא היעדר אור מוחלט. אמנם כשהאור הסתלק מהחלל הוא הסתלק לגמרי, אבל הוא השאיר אחריו עקבות הנקראות "רשימו" בארמית, ו"רושם" בעברית. רושם זה הוא מושג רוחני, מעין "עקבות של אור". בתהליך בריאת העולם יש שני שלבים של צמצום: בשלב הראשון אור אין-סוף מסתלק לצדדים באופן שווה, ונוצר עיגול ריקני מלא ברשימו. בשלב השני הרשימו שבעיגול מתמלא בהדרגה במידות או ספירות. לרשימו שנותר בחלל יש מדרגות בהתאם למרחק של הנקודות השונות בחלל מאור אין-סוף הסובב את החלל: ככל שהקרבה של נקודה מסוימת לאור אין-סוף גדולה יותר כך גדלה הקדושה שלה, וככל שהריחוק של אותה נקודה מאור אין-סוף גדול יותר, כך גדלה הטומאה שלה. טומאה נוצרת מכיוון שהאור הסתלק, וההסתלקות מסמלת יש שאבד. הטומאה היא מצב שבו היה "דבר" ואותו "דבר" הסתלק. על כן הרושם שנותר מהאור לאחר הצמצום הוא טמא לגמרי מכיוון שהסתלקה ממנו החיות. מקום שלא היה בו אור מעולם – כולו טהור, אך מקום שהיה בו אור שהסתלק – כולו טמא, והוא נקרא קבר."

ובשיעוריו על שערי אורה, שיעור 48, על שורש הרשימו כגובה יותר משורש האור: "לכן צריך להבין כי שורש הכלי, הוא יותר גבוה משורש האור. **כי האור שחוזר, הוא אור בצמצום. אבל הרושם הוא רושם של האור המוחלט.** זה סוד מסתרי תורה. כי יש בכלי, משהו יותר, זה שורש יותר חשוב, אפילו מהאור שהוא מכיל, זה הרשימו."

ועל הקשר בין המושגים רשימו - עצם - נשמת ישראל, ראו בספר שערי דמעה כרך 2 'שירת היס': "צריך לדעת שהמושג נשמת ישראל קשור ישירות לסוד הצמצום הראשון. [50] **עצם האור** שלפני

הצמצום הוא שורש נשמת ישראל, בבחינת "אתם קרואים אדם". [51] **הרשימו הוא שורש הנשמות ויש בו עצמיות שאין בעיגולים** כי שורש העיגולים הוא אחרי הצמצום. מהעיגולים נברא העולם שהוא ההעלם. לכן צריך להביא גאולה לעולם. מה שעליכם לזכור הוא **ששורש נשמתו של אדם הראשון טמון ברשימו, וכך גם שורש נשמות ישראל** וכל זה קודם לצמצום דאור ישר.

ועל חשיבות מושג הרשימו כבסיס לתפיסה האופטימית משיחית של ההיסטוריה ראו בספר סוד מדרש התולדות, 4, 'נאצלים ונבראים': "מניין לנו האופטימיות הזו? מניין לנו הוודאות הזו? התשובה לשאלה זו קשורה למושג עיקרי בתורת הסוד והוא מושג הרשימו... הזיקה בין אורות דקו היושר ובין הרשימו הטמון בספירות דעיגולים עצמם, היא המבטיחה את קיום העולם כאחדות אחת. זהו היסוד האונטולוגי שעליו מתבססת השקפתו של הרב, כאשר הוא מדבר, **באופן חיובי ואופטימי על הצלחת תיקון העולם**."

⁵ על דבריו אלו של מניטו, ניתן להרחיב דרך שני נתיבים ורעיונות:

בהקשר המושגי: בבל היא "ראשית ממלכתו", כלומר המלכות הראשונה המוזכרת במקרא. זו הפעם הראשונה שהשורש 'מלך' מוזכר בתורה. לפי מניטו יש לכך משמעות גדולה, משום שכדי להבין את המשמעות של מילה מקראית, יש להתחקות אחר הפעם הראשונה שהיא מופיעה בתורה.

בהקשר ההיסטורי: מתיחת קו היסטורי בין נמרוד לאימפריה הבבלית, שאת שניהם ניתן להגדיר כשייכים למלכות בבל. האם אכן יש קשר ביניהם? מחד, כמקור לדברי מניטו, ניתן לציין שלפי הגמרא במסכת חגיגה, יג, א, (וראו רש"י שם, ד"ה 'לאותו רשע') נבוכדנאצר הוא מצאצאי נמרוד. מכאן ניתן לומר שלפי חז"ל קיים קשר שושלתי המאחד בין מלכות בבל הקדומה של נמרוד, לזו המאוחרת של נבוכדנאצר. אולם הדבר אינו פשוט: אמנם הוא מצאצאי נמרוד, אך בקבלה יש מקורות על כך שנבוכדנאצר הוא תוצר של הזיווג בין שלמה לבת שבע. בנוסף, להבדיל ממלכים אחרים המוזכרים בפרק חלק במסכת סנהדרין, הוא סירב לחזור בתשובה ולא יצאו מבניו גרים (מכאן יש מקום להתייחס לשאלה, האם הדבר מאפיין את בבל באופן כללי, או שמא נבוכדנאצר הוא דמות בפני עצמה שהנהיגה את בבל בתקופה מסוימת בהיסטוריה?)

⁶ כנסת ישראל וארץ ישראל כ'רחם' של המשיח הוא נושא נרחב בתורתו של מניטו, שהובהר מנקודות מבט מגוונות במספר שיעורים ומאמרים.

ראו לדוגמה במאמר ארץ ישראל במחשבת המקובלים: "הארץ היא הרחם שבה מתפתחת הזהות המוצלחת של בן האדם, שעליו דברו הנביאים, מושא התקוות של תפישה משיחית של ההיסטוריה, היא אשר היא האופן שבו היא מוגדרת. אם להיסטוריה של האדם יש משמעות, היסטוריה זו תסתיים בהולדת "בן האדם", כלומר הנברא שיסיים בהצלחה את התכנית, הפרויקט, של הבורא. כל ההיסטוריה של העולם הזה היא מכלול הניסיונות להוליד את אותה הוויה מוצלחת שבאיזשהו אופן הייתה קיימת עוד טרם ההיסטוריה של העולם, במחשבת הבורא, בתור תכנית להגשמה. הארץ היא הרחם שבה מתפתחת זהות זו. לפי סיפור התנ"ך - וזו התכנית שמחשבת הקבלה מבהירה באופן מאד מדויק - אנו מגיעים לתובנה, שקיימים שלבים שונים של התפתחות, של מימושו של פרויקט זה וששלבים אלו, פחות או יותר, אינם הפיכים. כפי שהשלבים השונים בהתפתחות הוויה ביולוגית יהיו בלתי הפיכים, ברגע שיצאו לפועל. ברירה ובחירה שמגבילים יותר ויותר פועלים בשדה ההוויה. נקודת המוצא היא של מכלול הארץ כהווייה חיה, כרחם לייצור - באמצעות התערבות הבורא - של היצור המוצלח שישגי ויצדיק את הפרויקט של הבורא. מנקודת מוצא זו של הוויה לא מובחנת (שלא עברה דיפרנציאציה) שבה הייתה הארץ - ולכן כל צורות האדם היו אפשריות - החל לפעול תהליך של ברירה. התוצאה של ברירה זו היא הפרדה של מה שכבר הצליח ושאותו אנו מכנים קדושה. מזמן האבות, סיפור התורה מבהיר שהארץ, בתור שכזו, המקום שבו הדברים (מימוש הפרויקט של הבורא א.ח.) מתרחשים, הינה חבל הארץ הנקרא בשם ארץ כנען, ושהוא ארץ ישראל, ארצם של ישראל. "וראו עוד בספר 'שערי דמעה', כרך 1 בפרק 'מנין לנו הזכות להתפלל': "שערי דמעה 1 מנין לנו הזכות להתפלל: "הזהות העברית נושאת את העניין האלוקי קָלֵב בין האומות, [56] ועניינה מימוש פרויקט התולדות של הבורא דרך הרחם של ישראל כדי להוליד את המשיח של האנושות כולה, את הבן אדם - בנו של אדם הראשון, אבי האנושות כולה. [57]". וראו שם בפרק 'ברוך שאמר': "בְּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ". הבורא לא עזב את בריאתו אחרי שברא אותה. הקשר שלו עם הבריאה הוא קשר מתמיד ומוסרי. הוא "מרחם". הוא קשור עם בריאתו בטבורו אם אפשר לומר זאת. לא במקרה מקום הימצאות העובר נקרא בעברית הרחם. אם האם מרחמת על עוללה, על אחת כמה וכמה קב"ה".

⁷ פסיקתא זוטרתיא (מכונה גם 'מדרש לקח טוב') 26 ששת נח: "נפצה כל הארץ אלו שבעים אומות גומר

ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס אשכנז וריפת ותוגרמה אלישה ותרשיש כתיים ודודנים הרי אלו ארבעה עשר בני יפת הגדול כוש ומצרים ופוט וכנען סבא וחווילה וסבתא ורעמה וסבתכה שבא ודדן ונמרוד ולודים ולהבים וענמים ונפתוחים ופתרוסים וכסלוחים כפתורים צידון וחת והיבוסים והאמורים והגוגשי והחוי והערקי והסיני והארודי והצמרי והחמתי הרי אלו שלשים בני חם ובני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם עוץ וחול ונתר ומש ושלח ועבר ופלג ויקטן ואלמוודד ושלף וחצרמות וירח הדורש ואוזל ודקלה ועובל ואבימאל ושבא ואופיר וחווילה ויובב הרי אלו עשרים וששה בני שם שהן כולן שבעים אומות לכך נאמר ומאלה נפצה כל הארץ וכנגד שבעים אומות האלו ברא שבעים מלאכים ברקיע וכשהקב"ה רוצה להפיל האומה תחלה מפיל שרה מלמעלה".

⁸ מדרש הגדול נח: אלו ששים אומות מגוג ומדי כו' ואם אמר לך אדם הן שבעים אומות אמור לו עשרה אבות אינן מן המניין והן יפת גמר ויון וחס וכוש ורעמה ומצרים ושם וארם ויקטן שמונים פילגשים אלו שאר אומות שנתחדשו בעולם כגון בני קטורה ובני ישמעאל ובני נחור ועמוון ומואב ובני עשו ובני שעיר החרי ורפאים וזוזים והעוים והגשורי והמעכתי" וכן מהר"ל גבורות ה' פרק נד: "כי ארם הוא יוצא מכלל מציאות העולם ואינו נחשב בכלל שבעים לשונות אלו".

⁹ על התחרות בין אשור-כשדים- ארם לבין נמרוד, ראו בפירושו של המהר"ל על התורה, גור אריה, האזינו, שם הוא מבאר שהכשדים הם עם שאינו עם ומקורם הוא באשור שחלק על עצת דור הפלגה - דורו של נמרוד: "באומה שאין לה שם הן ארץ כשדים עם לא היה פירש הרמב"ן שלא היה נחשב לגוי והקדוש ברוך הוא הגדיל אותם אבל עיקר הפירוש מה שכשדים אינו עם שאינו בכלל שבעים אומות שנאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל וזה לא היה משבעים אומות וראיה לזה שלא היה משבעים אומות כי שבעים אומות היה שפגל לשונם בדור הפלגה ונאמר מן הארץ ההיא יצא אשור ופירשו רז"ל **שלא היה רוצה להיות בדור הפלגה ויצא מעצתם** שלא רצה לבנות המגדל וכתב ויבן את נינוה וגו' נמצא כי אלו המקומות לא היו בעצת דור הפלגה ואלו הם כשדים שכן כתיב הן כשדים עם לא היה אשור יסדה וגו' נתן טעם למה אינם ראויים לעם כי אשור אשר יצא מעצת דור הפלגה הוא יסדה ואין זה עם אף על גב דכשדים הם מבני נחור דכתיב ואת כשד ואת פלדש הם כבשו אותו הארץ שבנה אשור לכך כתיב הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה וגו' לפיכך דרשו רז"ל שאינו להם לא כתב ולא לשון שהלשונות נתן הקדוש ברוך הוא לשבעים אומות ולא היה אשור בכללם"

¹⁰ ראו גבורות ה' פרק נד: "כלל הדבר כשדים אין להם מציאות כלל בעצמם אבל הם נמשכים אחר מציאות אחרים וכשדים הוא ארם בוודאי".

¹¹ כמקור לקביעתו של מניטו, שארם הוא מעין אדם הראשון, ללא הבדלה, ראו מהר"ל חידושי אגדות, ברכות, ג, א: "אבל לשון תרגום שהוא לשון בלתי מיוחד כאשר אומרים בזה הלשון מקבל עוה"ז מן עולם העליון שמאנתו הברכה והקיום והבן זה וכן שאר הלשונות כולם הם מיוחדים חוץ מלשון ארמי ודברים אלו מופלגים ועמוקים מאוד מאוד". וראו הסבר נרחב של המהר"ל על סוגית לשון הארמית והקשר לזהות האנושית הכללית, ובמיוחד לגרים, בדרך חיים פרק ה משנה כב.

¹² ראו בספר הכוזרי, מאמר ראשון, מז.

¹³ להרחבה, ראו בספר סוד מדרש התולדות 7, בפרק 'בניית בית ישראל': "ברצוני להרחיב את ההסבר: יש בישראל שני פרצופים - פרצוף זכר ופרצוף נקבה. פרצוף זכר הוא האבות. פרצוף נקבה הוא האמהות - כנסת ישראל. מי שמקנה את השם בית ישראל לצאצאי יעקב הן האמהות, כלשון הפסוק במגילת רות: וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעָם אֲשֶׁר בְּשַׁעַר וְהַזְקֵנִים עֲדִים יִתְּנוּ יְהוָה אֶת הָאִשָּׁה הַבְּיָאָה אֶל בֵּיתָךְ וְכִלְיָהּ אֲשֶׁר בָּנוּ שְׂתִיָּהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וַעֲשֵׂה חֵיל בְּאַפְרָתָה וְקָרָא שֵׁם בְּבֵית לְחָם. וַיְהִי בַּיּוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יָלְדָה תָמָר לַיהוָה מִן הַזֶּבַע אֲשֶׁר יִתְּנוּ יְהוָה לָךְ מִן הַנְּעָרָה הַזֹּאת. רות ד, יא-יב 'כִּרְחֵל וְכִלְיָהּ אֲשֶׁר בָּנוּ שְׂתִיָּהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל' - מדוע לא מייחסים את בית ישראל לאברהם, ליצחק וליעקב? כי המושג בית קשור לצד הנקבי, לצד של כנסת ישראל ולא לצד הזכרי, לצד של עם ישראל. יש כאן שני פרצופים שונים. אפשר להסביר את ההבדל בין שני פרצופים אלו בעזרת מושגים הלקוחים מתורתו של הרב אשלג: היש הנותן את היש לאחר והיש המקבל יש זה. בבריאה היש הראשון הוא הזכר. תפקידו לתת את היש. היש השני הוא הנקבה. היא המקבלת את היש והיא המשנה אותו כדי להקנות לו קיום. קיום זה הוא בצורה של "יש-בן". יש יש שהוא "יש-אב" ויש יש שהוא "יש-בן". תפקיד האם הוא להפוך "יש-אב" ל"יש-בן". כך היא בונה את ביתה. מבחינה זהותית יש הבדל בין שני ישים אלה. אנחנו למשל בני ישראל, כלומר הבנים של יש האבות. אנחנו חיים בתקופת הבנים, ולא בתקופת האבות. אנחנו רואים זאת בבירור בתחילת חומש שמות כאשר התורה מדגישה שהנשים העבריות 'חיות הנה': 'וַתֹּאמְרָן הַמְיָלְדֹת אֶל פְּרִעָה כִּי לֹא כְנָשִׁים הַמְצָרִית הָעֵבְרִית כִּי חַיֹּת הֵנָּה בְּטָרִם תְּבוֹאֵן אֲלֵהֶן הַמְיָלְדֹת וַיִּלְדוּ'. הצד הנקבי הוא יותר בריאה

מהצד הזכרי. יש בו יותר חיות. הן הבונות את הבית.

וכן בסוד מדרש התולדות, חלק 2, בפרק: אשת חיל.

על ההבדל בין 'כנסת ישראל' ל'אבות ישראל' ראו בנצח ישראל למהר"ל, פרק ד'.

¹⁴ מדרש רות, ח, א: אלה תולדות פרץ: "ואיזה? זה זה מלך המשיח. כתיב (בראשית ד) כי שת לי אלהים זרע אחר, זרע הבא ממקום אחר". וכן ראו עוד במדרש רות, ז, טו, בהערה הבאה.

¹⁵ ראו במדרש רבה על מגילת רות, ז, טו. בפסוק המציין את הולדת שת לא נאמר המילה 'בן' אלא 'זרע', ועל כך המדרש מלמד שזה סימן שאותה תולדה קשורה למשיח: "אמר ר' חוניא: מברכותיהן של נשים לא נתקעקה ביצתו של דוד בימי עתליהו. ורבי תנחומא בשם רבי שמואל אמר: שמה כתיב (בראשית י"ט) ונחיה מאבינו זרע. אין כתיב כאן בן [אלא זרע], אותו הזרע שהוא בא ממקום אחר. ואיזה זה? זה מלך המשיח".

¹⁶ אחת הדוגמאות לרשעות שכזו היא ישמעאל עצמו. כך לפי הפירוש של מניטו על הצחוק של ישמעאל לעומת הצחוק של יצחק, בעקבות דברי המדרש בתוספתא, סוטה, ו, ג. ראו בפירוט ביכי מציון על פרשת וירא, ובספר סוד מדרש התולדות 5, בפרק: לידה בלתי אפשרית, בתת הכותרת: 'מצחק או יצחק'.

¹⁷ לפי הקשר הדברים, נראה שכוונתו של מניטו היא לא לגזע' במונח האתני - שהרי מאברהם יצאו גם עשו וישמעאל, שני מתחרים נוספים לעם ישראל - אלא ל'מורשת אברהם', בתור נושא הזרע של המשיח ותיקון העולם. ראו למשל בשיעורי הרב על נתיב התורה, שיעור 5: "מי שיש בו גאוה, סוף סוף, הוא לא מאמין בבורא עולם, לא מאמין בעם ישראל, לא מאמין בתורה. הוא מראה את עצמו כאילו (מאמין). אבל הוא מגזע נמרוד ולא מגזע אברהם. הבנתם את זה? זה עניין הגאוה."

¹⁸ ראו בספר 'סוד מדרש התולדות' 7, בפרק 'יעקב או ישראל', בהערה 8: "גלות אדום מתחלקת בגדול לשני אזורים: אדום - הנצרות וערב - האסלאם. כשמדברים על גלות אדום, הכוונה היא לגלות אצל האומות הנוצריות, צאצאי האימפריה הרומית, הוא אדום, וגם לגלות אצל האומות הערביות, כי שרו של אדום הוא גם שרו של ישמעאל. העובדה ששרו של ישמעאל הוא שרו של אדום באה לידי ביטוי בכל יום מחדש מאז באנו בחזרה לארצנו. כשישמעאל צריך, שרו של אדום בא לעזור. כשאדום צריך, שרו של אדום בא לעזור. זה אותו שר, זו אותה צרה בשבילנו. זה כל כך בולט (מתוך שיעורי הרב על שערי אורה)."

צריך עיון לגבי האמירה של מניטו "כי שרו של אדום הוא גם שרו של ישמעאל" העומדת לכאורה נגד דברי הזוהר בפרשת פנחס, על הפסוק "ה' מסיני בא". נראה שמקורו בדברי השל"ה בפרשת בא "כי הגלות על שם אדום נמצא הוא הראש מהשרים עתה", ומקור נוסף דברי הגר"א על זוגות התנינים, קין והבל, עשו וישמעאל (פירוש ספרא דצניעותא פרק ד, ד"ה ויראו בני האלוהים): "ועשו רצה להזדווג עם ישמעאל ולהחריב את העולם סוד הקדושה סוד יעקב ולכן וישטום עשו את יעקב וילך אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל מה עשה הקב"ה הרג את הזכר וסירס את הנקבה [...] סירס את הזכר שעשו לא יכול לו ונעשה אוהב לו וישקהו והרג את הנקבה כמ"ש אחות נביות איני יודע שהיא אחות נביות מלמד שמת ישמעאל באותו פרק שתכף באותו זמן שהלך לשא בתו מת ישמעאל וזהו הרג את הנקבה והכל לכוונה שלא יזדווגו זל"ז." וראו עוד בפירוש הרמב"ן לבמדבר כג פסוק כא (במהדורת מנחם ציון) על מלכות ישמעאל שנחשבת כחלק ממלכות רומי.

צריך עיון לגבי האמירה של מניטו "כי שרו של אדום הוא גם שרו של ישמעאל" העומדת לכאורה נגד דברי הזוהר בפרשת פנחס על הפסוק "ה' מסיני בא". נראה שמקורו בדברי השל"ה בפרשת בא "כי הגלות על שם אדום נמצא הוא הראש מהשרים עתה" ומקור נוסף דברי הגר"א על זוגות התנינים, קין והבל, עשו וישמעאל (פירוש ספרא דצניעותא פרק ד, ד"ה ויראו בני האלוהים): "ועשו רצה להזדווג עם ישמעאל ולהחריב את העולם סוד הקדושה סוד יעקב ולכן וישטום עשו את יעקב וילך אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל מה עשה הקב"ה הרג את הזכר וסירס את הנקבה ... סירס את הזכר שעשו לא יכול לו ונעשה אוהב לו וישקהו והרג את הנקבה כמ"ש אחות נביות איני יודע שהיא אחות נביות מלמד שמת ישמעאל באותו פרק שתכף באותו זמן שהלך לשא בתו מת ישמעאל וזהו הרג את הנקבה והכל לכוונה שלא יזדווגו זל"ז." וראו עוד בפירוש הרמב"ן לבמדבר כג פסוק כא (במהדורת מנחם ציון) על מלכות ישמעאל שנחשבת כחלק ממלכות רומי.

¹⁹ ראו בשל"ה, שער האותיות, אות ג', גירות, סימן א: "אלא ביאור זה הפסוק הוא כך אם גרים רצה לומר שתזכרו תמיר בין עיניכם שאתם גרים בעולם הזה אז תהיו תושבים עמד להיותכם לעתיד דבקים בנצחיות".

²⁰ על ישראל כבריה חדשה, לאחר שנוצרו שבעים האומות, ראו בראשית רבה פרשה לט יא: "ואעשך לגוי גדול אמר לו ומנח לא העמדת שבעים אמות אמר לו אותה אמה שכתוב בה מי גוי גדול אני מעמיד ממך אמר ר' ברכיה אתנך ואשימך אין כתיב כאן אלא ואעשך משאני עושה אותך בריה חדשה את פרה ורבה".

²¹ ראו גם בסנהדרין, יט, ב.

²² שם: "כדאי הוא אברהם להנצל בזכותו של יעקב הה"ד (ישעיה כט) לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, יעקב פדה את אברהם".

²³ הכוונה לנצרות. והשוו תנחומא, פרשת כי תשא: "בקש משה שתהא המשנה בכתב וצפה הקדוש ברוך הוא שהאומות עתידין לתרגם את התורה ולהיות קוראים בה יונית ואומרים **אנו הם ישראל** אמר לו הקדוש ברוך הוא הא משה עתידין האומות להיות אומרים אנו הם ישראל אנו הם בניו של מקום וישראל אומרים אנו הם בניו של מקום ועכשיו המאזניים מעויין אמר הקדוש ברוך הוא לאומות מה אתם אומרים שאתם בניי יודע אלא מי שמשטורין שלי בידו הוא בניי". וכן באיגרת אל הרומאים (ט' ו'-י"ג) כתב פאולוס: "כי לא־לֵאֱלֹהִים אֶשְׁרֵי מִיִּשְׂרָאֵל יִשְׂרָאֵל הִמָּה: וְלֹא מִפְּנֵי שְׁהֵם זָרַע אֲבְרָהָם כְּלָם בְּנֵים כִּי בְּיָחֶק יִקְרָא לָךְ זָרַע: כְּלֹמֵר לֹא בְּנֵי־הַבָּשָׂר הִמָּה בְּנֵי הָאֱלֹהִים כִּי אִם־בְּנֵי הַהַבְּטָחָה הֵם הַנְּחָשִׁים לְזָרַע... כְּכָתוּב וְאֶהְיֶה אֲתֵי־יַעֲקֹב וְאֶת־עֵשָׂו שְׂנֵאתִי". ובבשורה על פי יוחנן "הִנֵּה בָּאֵתֵי יִשְׂרָאֵל" (ἀληθῶς) (Iσραηλιτῆς). ובהמשך הנצרות, ראו בדיאלוג עם טריפון היהודי (פרק 135) ליוסטינוס מרטייר, הופיע לראשונה הטיעון לפיו הכנסייה היא המחזיקה במעמדו של ישראל: "אנחנו, אשר נחצבנו ממעי המשיח, הננו גזע ישראל האמיתי" (Iσραηλιτικὸν τὸ ἀληθινόν). רעיון זה התפתח בהמשך הנצרות להגדרת ישראל שבבשר כיעם המקולל לעומת הנוצרים – "ישראל שברוח" עד לוועידת הוותיקן השניה ב 1965: "נכון הדבר שהכנסייה היא עמו החדש של האלוהים (novus populus Dei). אף על פי כן, לא ניתן לדבר על היהודים כדחויים או מקוללים, כאילו הדבר נובע מכתבי הקודש".

²⁴ בקידושין יח א עשוי הוא "ישראל מומר" וראו הסבר נרחב לכך ב'סוד מדרש התולדות' 6, בפרק 'הברכות'.

²⁵ ראה ברשימת צאצאי ואלופי עשו, בבראשית לו מג, רש"י, שם: "מגדיאל" - היא רומי. וכן רמב"ן והמהר"ל ב'גור אריה' שם על אתר. ועל פי המיתולוגיה הרומית רומא נוסדה בידי רומולוס ורמוס בניו של מרס (בעברית: מאדים).

²⁶ ראו בשיעור 3, בהמשך סדרת שיעורים זו: "מה הפסוק בתורה שהוא מתנגד למה שאמר פה הרב? כי אין גיבור מתקנא אלא בגיבור שכמותו". לכן נאמר...? כדי לתקן את זה? זה דבר פשוט ויפה: "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח). כי פה יש סכנה של קנאה", ובהערה שם.

²⁷ במקורות נוספים, מופיע גם כמסכת מגילה א ט. ראו שם "ר' אלעזר ור' יוחנן, חד אמר - שהיו מדברים בשבעים לשון, וחורנה אמר - שהיו מדברין בלשון יחידו של עולם, בלשון הקודש".

²⁸ בהמשך הספר, על מלכות יוון: "וזהו מה שאמרו כתבו על קרן השור לא אמרו כתבו על נייר, כי הקרן היה מן השור עצמו, ור"ל שעשו העגל".

²⁹ באוצר המדרשים, (אייזנשטיין) על חנוכה, עמוד 192, כתוב "חלק ונחלה". מצוטט שם מ'בית המדרש' יעליננק כרך א מדרש לחנוכה עמוד 133

³⁰ ראו בחידושי אגדות למהרש"א, פסחים קיב ב: "ד"ה שור שחור דמזל שור בימי אייר הוא והיינו בימי ניסן בתקופת ניסן ועוד י"ל ממש בימי ניסן שנלקה בו מזל טלה ודעתו של שור זחה וגסה עליו אז לצמוח קורם בא מזלו שהוא באייר והוא ענין מעשה העגל כמפורש במקומו שחשבו כשנלקה במצרים מזל הראשון שהוא טלה ניתן כח למזל שור שהוא אחריו באייר והוא ענין שור שחור שרמזו בו על מעשה עגל שהושחרו בו פני שונאיהם של ישראל וז"ש שהשטן מרקד בין קרניו כמו במעשה העגל ודו"ק וכן שלי"ה תורה שבכתב פרשת בהעלותך: "הנה ישראל כשעשו העגל המירו את כבודו בתבנית שור מכוח הערב רב שעבדו מתחילה מזל טלה וכשראו שנלקח בחרו במזל שלאחריו..." וראו שם בהרחבה.

³¹ ספר הכוזרי מאמר ראשון, אות צב: "אמר הכוזרי: הזהר החבר שלא תטה אותך אהבתך לעמך מדרך האמת להפליג בספורי שבח על עמך ולהעלים עין מחטאם המפורסם שחלה בעצומן של ההתגליות האלהיות כי שמעתי שעם כל המעמדות הללו עשו עגל ועבדו לו עבודה זרה גמורה [...] מפני נטיתך לבני עמך אתה אומר את זה וכי יש עוון גדול מזה ומהי המעלה שנוכל לייחס להם לאחר מעשה כזה [...] אמר הכוזרי זאת באמת היא הגדולה הנמשכת מאדם ואדם היה הגדול שבבריאות הארץ ונתחיבה לכם הגדולה על כל הנמצאים בארץ אבל איה הגדולה הזאת מן החטאת הזאת". והשוו עוד ויקרא רבה פרשה

כ"ז: "כך אומות העולם מונין להן לישראל ואומרים להם עשיתם את העגל ובדק הקב"ה דברים ולא מצא בהם ממש לפיכך נעשה שור ראש לכל הקורבנות".

³² ראו על כך בשל"ה, פסחים, אות יח: "הרי בבחינת ראשית המחשבה קדמה ארץ לשמים ועל זה נאמר ה' בחכמה יסד ארץ' כי שם קדם גילוי הוית מלכות ואחר כך בבחינת סוף המעשה קדם שמים לארץ על ידי הבינה".

³³ ראו על כך במאמרו של מניטו 'ארץ ישראל במחשבת המקובלים' שנמצא באתר: "הארץ היא המונח שמבטא את גילוי מלאכתו של הבורא וכן בית קיבול – זה שבתוכו ימוקם האדם. משמעות הדברים היא שהיחס לארץ הוא כאל הווייה חיה. הארץ היא מישהו. זהו ההיבט הנשי של העולם, שמובן, אף הוא, כמישהו. אנו נוגעים כאן ברעיון שחשוב להבהיר. באמצעות המושג של טבע, אנו מורגלים להתייחס לעולם שבו אנו חיים כהווייה לא פרסונאלית. אינטרטי, ללא מודעות וללא אישיות. במחשבה הקבלית, הדברים נלקחים ברצינות: העובדה שמישהו, אל, ברא עולם, משמעה שהעולם הוא מישהו. "בן האל", כשפולשים לרמה התיאולוגית, הוא העולם. האל מכונה אב והעולם בכללותו הינו בן האל".

³⁴ שם: "דבר זה מסייע לנו להבין את הסוד שבאמירה "לארץ ישראל קדושה טבעית". במושגים קבליים, **מלכות זמלכות, כלומר ההתגלות הסופית של הפרצוף הזה, של תווי פנים אלן**, של ההווייה הנבראת הזו, שעליה לשמש כרחם, כאם של בן האדם, המקום שהוא "היכן שזה קורה", ושזה בלתי הפיך. ושהוא כלל אינו תוצאה של אמונה דתית, אלא מדובר באופן מסוים של הווייה, טבעית, ביחסים בין עם לארצו".

³⁵ מורה נבוכים, חלק א, פרק סט: "כך כיחס הזה עצמו יחס ה' לכל תחלות המציאות הרחוקות כי במציאות הבורא הכל מצוי והוא מקור קיומו בענין שמכנים אותו שפע כמו שנבאר באחד מפרקי מאמר זה ואם יעלה על הדעת העדר הבורא תעדר כל המציאות ותבטל מהות הסבות הרחוקות ממנו והמסובבים האחרונים ומה שביניהם והרי הוא איפוא לו במעלת הצורה לדבר שיש לו צורה אשר בה הוא מה שהוא ובצורה תתקיים אמתתו ומהותו כך יחס ה' לעולם ובדרך זו נאמר בו שהוא הצורה האחרונה ושהוא צורת הצורות כלומר **שהוא אשר מציאות כל צורה בעולם וקיומה נשען בסופו של דבר אליו ובו קיומה כשם שהדברים בעלי הצורות קיומם על ידי צורתם ומחמת ענין זה נקרא בלשונינו חי העולמים ענינו שהוא חיות העולם**", וראו עוד שם, פרק ע"ב.

³⁶ על העולם בכללו כיצור חי וכ"בן האל" ראו במאמרו של מניטו 'ארץ ישראל במחשבת המקובלים', הערה מספר 31: "במחשבה הקבלית, הדברים נלקחים ברצינות: **העובדה שמישהו, אל, ברא עולם, משמעה שהעולם הוא מישהו**".

³⁷ רש"י, שם: "ומה טעם פתח בבראשית? משום "כח מעשיו הגיד לעמו, לתת להם נחלת גוים" [1], שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם: כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה, ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו". וראו במאמר 'ארץ ישראל במחשבת המקובלים' בפסקה 'המושג ארץ'.

³⁸ מצודות על אתר: "מי ברא אלה" - הכוכבים והמזלות הנראים במרום ומי הוא המוציא בכל יום צבא מרום במספר אחד".

³⁹ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ב עמוד א

⁴⁰ וכן ראו בזוהר, הקדמה, דף א עמוד ב.

⁴¹ שמות פרק ה פסוק ב

⁴² ראו בזוהר שמות נב ב: "רבי אבא אמר לא אתקיף לבא דפרעה אלא שמא דא דכד הוה אמר משה כה אמר ה' דא מלה ממש אתקיף לביה הדא הוא דכתיב ויחזק ה' את לב פרעה דהא בכל חכמתא דיליה לא אשתכח דשמא דא שליט בארעא ועל דא אמר מי ה' ולבתר אמר ה' הצדיק".

⁴³ להקבלה בין שבטים למזלות, ראו לדוגמה במדרש בראשית רבה, פרשה ק, סימן ט. ולהקבלה בין השבטים והמזלות, ובין "צבאות ה'" ככינוי לשבטים ולכוכבים, ראו ילקוט שמעוני שמות פרשת פקודי רמז תי"ח.

⁴⁴ ראו סוד מדרש התולדות 7, בפרק תפילה דורון ומלחמה: "הנמקה זו רק מחדדת את שאלתנו: מדוע הוא מפחד אם יש בידו הבטחה מפורשת? עלינו להבין שסיבת פחדו מפורשת בסוף פסוק יא: 'וְעַתָּה הֲיִתִּי לְשִׁנֵּי מַחְנוֹת'. עצם החלוקה לשני מחנות עלולה לאפשר את נצחונו של עשו. כאשר יש רק מחנה אחד בישראל, איש אינו יכול לו. אבל כאשר מתגלה מחלוקת פנימית בישראל, צריך עזרה מן השמים כדי להתגבר. 'הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אֲחֵי מִיַּד עֲשׂוּי' ובהערה 39 שם: "הסבר זה הוא דרש. הוא לא הפשט

(מתוך השיעור):

⁴⁵ יתכן והכוונה לסטטוס קוו הדתי-חילוני.

⁴⁶ בנוגע למילה 'שווה' - אולי כוונת מניטו למשחק מילים בצרפתית: Tu savais - ידעת. רוצה לומר: אתם ידעתם ש'שווה שווה' זה 'לא שווה'. בנוגע לסוף המשפט - "זה לא שווה" - יש לציין שמניטו דיבר על הנושא זה בשיעורים רבים, ובין השאר העיר על הקשר בין המילים "שווה" ו"לשווא", כלומר כאשר קיימים שני דברים זהים אחד מהם קיים כביכול לשווא.

⁴⁷ תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מ עמוד ב

⁴⁸ בעת שהועבר השיעור, הייתה מפלגת המפד"ל לשון המאזנים בקואליציה, ויכלה להכריע בין המחנות הפוליטיים.

⁴⁹ ראו בהקשר לכך בראשית רבה, לט, ו: "אמר ר' לוי השופט כל הארץ לא יעשה משפט אם עולם אתה מבקש אין דין ואם דין אתה מבקש אין עולם ומה אתה תופש חבל בתרין ראשין את בעי עלמא ובעי דינא סב לך חדא מניהו ואם לית את מותיר צבחר לית עלמא יכיל קאים".

⁵⁰ ראו בהקשר לכך את דברי מניטו בשיעור לפני כן, בשם הקדמת הזהר, על השם אלהים - אותיות מ"י אליה, והקישור לפסוק בישעיה "מי ברא אלה" - כלומר **מישהו**, כדברי מניטו כאן.

⁵¹ כדאי להשוות את הדברים לדברי הרב בשיעוריו על דרך חיים למהר"ל, שיעור 21: "מספרים על הרמון כהן - שמעתם על הרמון כהן? שהיה פילוסוף גדול. "הקאנט היהודי" היו מגדירים אותו. שפעם נתן הרצאה נפלאה בפילוסופיה, ובסוף האולם היה איזה תלמיד ישיבה, שקם ואמר: "כבוד המרצה" אני לא יודע איך... הם מדברים בגרמנית, "הר דוקטור" כן? יש באוניברסיטה דוקטור הר, אבל זה לא הוא, כן... [צחוק] "מה אתה עושה עם ריבוננו של עולם?" הוא [הרמון כהן] היה מדבר על הטבע, עולם, בריאה. קאנטיזם, כן? אז בתמימות הוא אמר לו: "כבוד המרצה, מה אתה עושה עם ריבוננו של עולם"? אז מספרים שהרמון כהן לא היה יודע מה להשיב, והתחיל לבכות! פתאום נתגלה לו שכל זה שטויות. ליצנות. מבינים את זה?"

⁵² בהקשר לכך ידועה אמרת הרבי מקוצק: "חסיד מורא שמים עליו, מתנגד מורא השולחן ערוך עליו".
⁵³ רש"י על שמות, יט, יח: "הכבשן" - של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמים ומה ת"ל כבשן לשבר את האוון מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סימן הניכר להם כיוצא בו (הושע יא) כאריה ישאג וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכניין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האוון מה שיכולה לשמוע וכיוצא בו (יחזקאל מג) וקולו כקול מים רבים וכי מי נתן קול למים והלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האוון".

⁵⁴ שמות יט כ

⁵⁵ פפראזה על ויקרא רבה, פרשה לב: "עד מתי אתה עוקף עלינו את המקרא". וכן ספרי, דברים, א: "עד מתי אתה מעקם עלינו את המקרא".

⁵⁶ ראו נפש החיים שער ד פרק כח, דברים ברוח דברי מניטו.

⁵⁷ נשמע גם "פיסול". דקה 36: 30: 1

⁵⁸ בשיעורים נוספים על המהר"ל, מניטו אכן לימד שיש בתורה ממד שכלי ומופשט, אך לא במובן הסמלי והאלגורי שמגמד את הפשט, אלא במובן שכל ביטוי מציאותי, חומרי ופשוט הוא לבוש למושג עליון יותר, בבחינת "מדבר בתחתונים ורומז בעליונים", לפי רוח תורת השל"ה, נפש החיים, והרב אשלג ב'שפת הענפים'. או במילים אחרות: הפשט הוא לבוש של הסוד, ועל כן יש להפשטו כדי להבין את הפשט בצורה טובה יותר.

להרחבה, ראו בשיעורים על נתיב התורה למהר"ל שיעור 20: "אני לא יודע אם הצלחתי להסביר את הדרך של המהר"ל פה, כן. וזה בכל מקום כשאנחנו לומדים את המקורות, צריך להבין את זה. למשל, הגמרא בדרך כלל, כל דברי הגמרא ודברי חכמים נאמרו ברוח הקודש. זה כלל ידוע. [59] אז כל מה שאומרים החכמים, ואני לוקח כדוגמה את הגמרא, אבל זה בכל המקורות, מדבר בעליונים ורומז בתחתונים. ולכן אנחנו נתקלים באותה קושיה. כשבא תלמיד חכם ומסביר את פנימיות הדברים, אז יש לנו לכאורה, כאילו הוא לא מדבר מן המציאות, אלא רק באופן סמלי. מכיוון שיש טעות גמורה אצל הדורות האחרונים. חושבים שפשט המקורות מדבר בתחתונים ובאו החכמים עם חוכמתם לרמוז לעליונים. זה ההיפך [60]. הפשט של המקורות מדבר, ההיגיון שלהם, רצף הדברים, מהלך הדברים, אינו מובן (כלומר מובן אך ורק) רק בעליונים. והרמז הוא בתחתונים. האם זה מספיק ברור? למשל, מי שאינו

"בר דבי רב", [61] כמו שאומרים. מי שלא שייך לעולם של בית המדרש, כשמתחיל ללמוד דף גמרא, אז שואל את עצמו: איזה היגיון יש בזה? כן. איזה שכל יש בזה? וצריך פלפול, פלפול, פלפול, כדי להגיע לאיזהו צל של שכל. מכיוון שלא קורא את הפשט. הפשט האמיתי מדבר בעליונים. ורק הרמז, הלכה למעשה, זה רמז לתחתונים" וכן ב'סוד מדרש' כרך 7 בפרק יציאה לקראת עתיד: "אתם מכירים את הביטוי פרד"ס בתורת האר"י הקדוש: פשט, רמז, דרש וסוד. ביטוי זה לקוח מדברי חז"ל במסכת חגיגה (יד ע"ב): "ארבעה נכנסו בפרדס". לא תמיד שמים לב לכך שהפשט עצמו הוא חלק מהפרדס, כלומר הוא אחד מארבעת שיטות הביאור הפרשני של המקרא. הפשט הוא לא המשמע המילולי. הפשט הוא לא המשמעות המילולית. זו טעות לחשוב כך. הפשט שייך לעולמם של חז"ל בדיוק כפי שהרמז או הדרש שייכים לעולמם ולעולמם בלבד. הוא מדרגה מסוימת של הבנת הפסוק אצל חז"ל. הוא לא ההבנה שהייתה לבני ישראל בעידן הנבואה. זה הסוד עבורנו. לכן כאשר בא משהו ואומר "לעניות דעתי הפשט הוא כך וכך", איני יכול לקבל זאת. הוא לא מבין מה זה פשט. הוא מבלבל בין הבנתו שלו ובין הבנת חז"ל. "אין מקרא יוצא מידי פשוטו" (שבת סג ע"א). של מי? של חז"ל. אנחנו מתחברים למקרא של העברים שחיו בעידן הנבואה דרך עולמם של חז"ל. הם חכמינו. מה שהם מלמדים אותנו חיוני ביותר, קריטי כדי שנבנה בצורה נכונה את זהותנו כבני אדם, כבנים לאומתנו. כאשר לומדים תורה, מתמודדים אתם, עם חכמתם אבל צריך קודם כול לדעת שהם באמת חכמים. מכאן חשיבות המושג אמונת חכמים" וראו עוד ב'סוד מדרש התולדות, כרך 1, בפרק 'מבוא ללימוד מדרש': "יש הטוענים שהמדרש מוציא את הפסוק מידי פשוטו ועדיף להיצמד לפשט בלבד. הם מבססים אמירה זו על סוגיה בגמרא במסכת שבת בדף סג ע"א, אולם כדאי לדייק בה כדי להבין אותה אל נכון: "א"ל רב כהנא למר בריה דרב הונא: האי בדברי תורה כתיב! א"ל: אין מקרא יוצא מידי פשוטו. א"ר כהנא: כד הוינא בר תמני סרי שנין והוה גמירנא ליה לכוליה הש"ס ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו". [33] מה כוונתו של רב כהנא כאשר הוא אומר שלא מצא פסוק יוצא מידי פשוטו? הרי כל הש"ס מלא במדרשים, מלא באגדות! כוונתו היא שאחרי שהוא למד את כל המדרשים שבש"ס, הוא לא מצא במדרשים אלו מקרא יוצא מידי פשוטו. במילים אחרות, בא רב כהנא לקבוע שהדרש מגלה את הפשט האמיתי של הפסוק. אוסיף ואומר שכדי להגיע להבנה נכונה של הפשט דרך הדרש, עלינו לעבור דרך לימוד הסוד, באותה דרך שהמקובלים לומדים את הפסוק. זה מה שהגאון מוויילנה אומר בפירושו: "ההשגה מתחילה מתורת הנסתר ורק אחר כך משיגים יתר חלקי התורה ולבסוף משיגים את התורה הנגלית". [34] אם הרב המלמד מכיר את סוד הפסוק, הוא יכול להסביר את הפשט האמיתי לתלמיד. פירוש של פסוק דרך פשט מנותק מן הסוד עלול להביא לידי ביקורת המקרה [35] ולהבנה מוטעית. אותם אנשים הנצמדים כביכול לפשט הפסוק, במנותק מדברי חז"ל, במנותק מן המסורת הפרשנית שהועברה מדור לדור, מזלזלים בדברי חז"ל. [36] הם פועלים מתוך גאווה ושוכחים את דברי חז"ל "אם ראשונים כמלאכים אחרונים כבני אדם, ואם אחרונים כבני אדם אז אנחנו כחמורים". [37] אז מי אנחנו?!"

⁵⁹ אולי כוונתו לסנהדרין צט ב: "המגלה פנים בתורה" ופירושו של רש"י שם: "שכופר במה שכתוב בתורה".

⁶⁰ ראה דברי השל"ה, מסכת שבועות, תורה אור, פסקה סד: אחר כתיב זה מצאתי בספר ארזי לבנון דף י"ג, אמרו רבותינו ז"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ובאמרו אין מקרא יוצא, לא אמר מקרא נדרש כפשוטו, למדנו כי אף על פי שיש לתורה שבעים פנים, אין כל אחד מהם מכחיש הפשט..."

וראו ספר אבן שלמה (מילצאן על פי הגר"א, ספר נמצא עם הדגשות על קטעים מסוימים בספרייתו הפרטית של מניטו) פרק ח, אות כא, ובהערות שם: "שכל זמן שאינו מבין הסוד אפילו הפשט אינו ברור בידו".

וראו בספר 'עשרה מאמרות' לרמ"ע מפאנו (ספר שהיה בספרייתו הפרטית של מניטו) מאמר חיקור דין, חלק ג פרק כב: "והקש לנו בו לכל התורה שמדברת בעצם בעליונים ורומזות בשניות בתחתונים אף על פי שהרמב"ן בפרשת בראשית לא כתב כן כי נמשך אחר המאמר המפורסם דברה תורה כלשון בני אדם אף אנו נאמר דברו בני אדם כלשון התורה".

⁶¹ השו"ת סנהדרין, ק, ב: "אף הקורא בספרים החיצוניים תנא בספרי צדוקים", ובפירושו רש"י שם "צדוקים - שכופרים באל חי".

⁶² ראו שוב במקור בסנהדרין ק ב שהובא בהערה קודמת.

נר מצווה - שיעור 2

הקדמה למאבק בין יוון וישראל, על רקע ארבע המלכויות

אנחנו נלמד איזה נושא ב"נר מצווה", זה הספר של המהר"ל על חנוכה, וזה המלחמה שהייתה בין יוון וישראל, בתקופת המכבים, בתקופת כל המאורע של חנוכה. המהר"ל מסביר את זה, מקשר את זה לנושא יותר רחב, כדי להקדים את ההגדרה שלו על אותה מלחמה בין היוונים והיהודים בתקופת בית שני. אז הוא מקדים את זה במדרש אחד שנתחיל בו, במדרש רבה, על סדר המלכויות שאנחנו בעימות איתם מהתחלת ההיסטוריה של המין האנושי. מהתחלת אדם הראשון, יש איזה תכנית של סדר של מלכויות, עד ימות המשיח. אתם זוכרים את הנושא, יש ארבע מלכויות: בבל, מדי - זה 'פרס ומדי', יוון, ורומא - רומי. אז נתחיל באותו מדרש, איך המדרש מסביר את התוכנית של ההיסטוריה הכלל עולמית שצריך ל... איך אפשר להגדיר את זה? מלכתחילה אין שום הֶכְרַח בצורה של המלכות. אבל היעד של התרבות השייכת לאותו מלכות זה אותו יעד. כי מדובר בנפש האדם.⁶³ כל ההיסטוריה של המין האנושי היא התפתחות של נפש האדם. זה דומה מאד, אגב, למה שאנחנו מוצאים בפילוסופיה של הֶגֶל, אבל בצורה אחרת לגמרי. זה כבר המדרש, לא הפילוסופיה של הֶגֶל.

והמהר"ל מסביר, לפי כמה מקורות, יש לכם את המקורות בהערות שמה למטה, שיש כמה כוחות בנפש האדם. יש קודם כל הכוח הגופני, הגוף; אחר כך הכוח הנפשי; אחר כך הכוח השכלי; ואחר כך הכוח של חי-המדבר, דהיינו: הדמות הכוללת של כל הכוחות של האדם. וזה מקביל לארבע מלכויות שהתפתחו בהיסטוריה: מלכות בבל - זה מקביל לכוח הגופני; עיקר התרבות של מלכות בבל זה תרבות של הגוף. אחר כך פרס ומדי - בעיקר במדרש זה "מדי" אבל זה אותה תרבות לפי המקורות של התנ"ך, "פרס ומדי" זה אותה תקופה - זה הכוח הנפשי, הרגשי. אחר כך בא יוון - זה הכוח השכלי. אחר כך בא רומי, זה החי-מדבר, הכוח הַדְּבָרִי של האדם. טוב זה נושא כבר שאתם רגילים לו, אז נראה איך המדרש מגדיר את זה.

ומיד נתחיל באותה תקופה של יוון: מה קורה במלחמה בין היוונים ועם ישראל דאז, דהיינו היהודים. אני רוצה שוב להזכיר את זה: אנחנו נמצאים בתקופת בית שני **אחרי** תקופת הנבואה. ולכן עם ישראל, הוא, הזהות שלו - זה הזהות **היהודית**. בתקופה הקודמת - תקופת הנבואה, זה היה העם **העברי**. ולכן יש איזה מין 'מיעוט הצורה' של עם ישראל בבית שני. אפשר להגדיר את זה ככה: גדלות זהות ישראל - זה בבית ראשון, כשהייתה כוח הנבואה. וכוח הנבואה כולל גם הכוח הגופני, הנפשי, השכלי וה"אֲדָמִי" אם אפשר לומר את זה. "אדם", "אתם קרויים אדם" (יבמות, סא, א).⁶⁴ בבית שני יש הקטנה של כוח של עם ישראל, איזה מין... - 'מין' אולי זה קצת מוגזם - **הצורה** של עם ישראל היא בקטנות (יומא, כא, ב).⁶⁵ ולכן זה נתן אפשרות לאומה הזו שנקראת 'יוון' - ואחר כך נחזור על ההגדרה של יוון באותה התפתחות - לתקוף את עם ישראל דווקא במישור של הכוח השכלי, דהיינו - החכמה. וזה המלחמה בין החכמה היוונית והתורה בישראל.

אבל, אף על פי שזה נראה אולי קצת פרדוקסלי, צריך ללמוד את זה במקורות: כוח התורה בישראל בבית שני היה יותר קטן, יותר נמוך, ממה שהיה בתקופת הנביאים. למה אני אומר שזה פרדוקסלי? מכיוון שלפי המקורות של ההיסטוריה הפשוטה, כל מה שאנחנו יודעים מהתפשטות כוח התורה - זה המשנה, זה התלמוד, זה דווקא השורש - זה בית שני.⁶⁶ אבל בכל

זאת, צריך להבין את זה: התקופה של הנבואה נגמרה, לא נגמרה בבת אחת, יש תקופה ארוכה מאד של מעבר בין תקופת הנבואה ותקופת החכמה של התלמוד, והמישור של רוח הקודש שממשיך. אבל בכל זאת, אין להשוות, בצורה, בדמות. יש 'שם ישראל' בבית ראשון, וישם 'ישראל' בבית שני. ויש הקטנה של הדמות. זה מובן? ולכן, אנחנו נכנסים לאותה תקופה של המלחמה עם חכמת יוון בחולשה. זה נתן כוח ליוונים במלחמה שלהם נגד ישראל. ונראה איך המהר"ל מסביר את זה מיד.

מלכות יוון

אז קודם כל אני רוצה להתחיל במקור במדרש. זה לא נמצא בדף שלכם, זה בהתחלה, בהקדמה של המהר"ל. הנה, ההתפתחות של ההיסטוריה האנושית. זה על הפסוק: "וְהָאֶרֶץ הִיְתָה תְהוֹ וְנָהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹקִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם". לפי המדרש, זה, בצורה של פסוק אחד, כל ההסברים שאנחנו מוצאים בכל המקרא כולו על ההתפתחות של ההיסטוריה האנושית, מההתחלה עד ימות המשיח. וכך מסביר את זה המדרש:

"ר' שמעון בן לקיש פתח קריא" - פירש את המקרא לפי סדר הגלויות. לאמיתו של דבר, לנושא שלנו, זה נקרא "מלכויות". אבל בהקשר לכל מלכות שהייתה כלל-עולמית, בנתונים של אותן התקופות, יש גם כן גלות ששייך לאותו מלכות. "גלות אור כשדים" שייך למלכות בבל, וכן הלאה - "והארץ היתה תהו" - "תהו" זה גלות בבל, תהו - "שנאמר" - בירמיהו - "ראיתי את הארץ והנה תהו" - אז לפי הפרק בירמיהו אנחנו מבינים שזה שייך לתרבות בבל, שנקראת "תהו". "ובהו" - זה גלות מדי, שנאמר" - במגילת אסתר - "ויבהילו להביא את המן" - אז פה, המדרש מפרש את הפסוק של מגילת אסתר בהקשר ל"בהו" שזה ההגדרה של גלות מדי. "וחשך", זה גלות יון, שהחשיכה עיניהן של ישראל בגזירותיה, שהייתה אומרת להם, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל" - וזה הנושא שנלמד במהר"ל עצמו. אז המדרש מסביר: "תהו" - בבל, "בהו" - מדי, "וחשך על פני תהום": "חשך" - זה יוון, "תהום" - זה רומי. והוא מסביר קצת באופן יותר מפורש מה שקרה עם יוון: זה גלות יוון "שהחשיכה עיניהם של ישראל". צריך להבין את הביטוי, למה דווקא בעלי המדרש בחרו באותו ביטוי: "החשיכה עיניהם של ישראל", זה קשור לעניין של היעדר האור. בהמשך הספר שלו, המהר"ל מסביר מה הקשר בין אור של חנוכה והמלחמה נגד היוונים. רק לזכור את כל הביטויים פה: "החשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיה, שהייתה אומרת להם כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל". במה מדובר? כשיוון הייתה שולטת במלכות יהודה אז לא רצתה להשמיד את עם ישראל כעם, אלא לנתק אותו מהתורה והקדושה.

"להשכיחם מתורתך": הניסיון של יוון לנתק את היהודים מהתורה

יש שני ממדים למלחמה של היוונים נגד ישראל. להעביר את היהודים מהתורה - אתם מוצאים ב'על הניסים' שאנחנו אומרים בימי חנוכה: "להשכיחם מתורתך". יש כמה גרסאות בנוסח האשכנזי, הבלבי, הספרדי, אבל סוף סוף זה הולך לאותו כיוון: חוץ מהגזירות שאסרו על היהודים לקיים כל מצוות שבתורה, אסרו באופן מיוחד לימוד תורה. רצו לנתק את עם ישראל מידיעת התורה, ובאופן יותר מסוכן: להוציא את השם 'ישראל' מהתורה, את הקשר שיש בין התורה ועם ישראל. זו הייתה המשימה של התרבות המערבית: לקחת את התנ"ך מעם ישראל, לתרגם אותו בשפות זרות - וזה התחיל ביוון, בלשון היווני, ואחר כך - אפשר

לומר עד התקופה של מלחמת העולם השנייה, באופן ראסמי באוניברסיטאות במערב – התנ"ך היה שייך לנצרות. היו מסבירים, לפי התקופות: זה היה שייך לעם ישראל של התנ"ך, דהיינו העברים, אבל אין שום קשר בין העברים והיהודים, יהודים זה משהו אחר לגמרי. אז התקופה הראשונה, זה - התנ"ך הוא עברי. הוא נכתב בעברית, כן? אחר כך, מדברים על 'יהודי-נוצרי', בתקופה של בית שני ואחרי בית שני, 'יהודי-נוצרי'. אחר כך שוכחים 'יהודי', ו[נותר רק] 'נוצרי'. וזה ההתפתחות של הנושא שהמהר"ל מסביר אותו: המשימה של היוונים זה היה לנתק את זהות ישראל מהתורה - כאילו התורה זה ספר של חכמה ששייך לתרבות האנושית הכללית - וכמעט והצליתו בזה. היהודים המתבוללים שכחו שהתנ"ך היה שייך ליהדות. בעיניהם התנ"ך זה עניין נוצרי, והפצת התנ"ך בעולם נעשה בשם הנוצרים! לא בשם היהודים. זה ידוע. עד תקופת מדינת ישראל. אז אנחנו כבר בתקופה חדשה לגמרי, משהו השתנה לגמרי. יודעים בעולם, חוזרים על אותה ידיעה קדומה: שכן, סוף סוף, התנ"ך שייך ליהודים, מכיוון [ש]היהודים - זהו זה עם ישראל של התנ"ך. מבינים את חומרת הנושא? ואפשר להרחיב את העניינים, אבל זה מספיק ברור. אז זה מה שאנחנו אומרים ב'על הניסים', לפי כל הגרסאות: "לשכחם מתורתך", "ולהשכיחם תורתך", "ולהשכיחם מתורתך". זה מובן, כן?

אז הם נתנו אפשרות ליהודים, שהיו תחת השלטון של יוון בארץ ישראל, להמשיך לחיות פָּעֵם. אבל בתנאי שיקבלו את השלטון היווני, עם כל המשתמע מזה, כולל התרבות היוונית. ואם רוצים להמשיך עם דת יהודית - אבל שדת יהודית לא תהיה דת התורה, אלא איזה מין דת דומה לדתות שהיו באותה תקופה. ולכן נתנו את הרשות להביא קורבנות לבית המקדש, אבל בתנאי: שיכתבו על קרן השור של הקורבן: "אין לנו חלק באלוקי ישראל". ולכן צריך להבין, כשהמדרש, וזה נמצא גם בגמרא, מזכיר לנו את אותה תקופה, צריך לזכור מה קרה באמת: הסכנה של התייוונות של עם ישראל.

ואם נגיע לזה, נדבר עוד על זה - יש נושא שקשור לחנוכה: למה אין לנו שום ספר מסורתי על עניין של חנוכה? ותנ"ך - זה מובן, כי התנ"ך הסתיים לפני תקופת חנוכה. הספרים שנקראים "המקבים" זה תקופה אחרת, זה איזה מין... ספרות של מאמינים, שזה נקרא 'הספרים החיצונים'. אף על פי שהרבה רבנים השתמשו בזה, אבל זה לא נתקבל כספר מסורתי. מכל מקום לא כספר מספרי התנ"ך. אבל השאלה היא: שאנחנו לא מוצאים אפילו בתלמוד מסכת השייכת לנושא חנוכה, כמו שלמשל אנחנו מוצאים מסכת ששייכת לנושא מגילת אסתר. יש 'מסכת מגילה', אין 'מסכת חנוכה' בתלמוד. יש פה ושם כמה סוגיות קטנות מאד, קשורות לנושא של אור של נרות. למשל במסכת שבת, אז מדברים קצת על חנוכה.⁶⁷

אחת מהסיבות - יש הרבה סיבות לזה, זה לא הנושא שלנו עכשיו - אבל אחת מהסיבות [היא] שאותה מלחמה, בין יוון לעם ישראל, לא נגמרה. זה עוד לא נגמר. אנחנו בשלב, כפי שאמרתי מקודם, שאנחנו יותר חזקים מאי פעם: שאלפיים שנה של גלות באותה מלחמה, העולם כבר מתחיל לזכור את זה שהתורה שייכת לישראל ולא לגויים, ולא ליוונים, ולא לרומאים, ולא לנוצרים. אבל אני זוכר כשאני הייתי ילד, לפני מלחמת העולם, באוניברסיטאות, כשהיו מביאים איזה ציטוט מהתנ"ך, זה היה או בלטינית, או ביוונית, וברור שזה היה נוצרי! אתם מרגישים איך השתנה בעולם, מדור לדור, כן? אז מכיוון שזה לא נגמר, אז זה לא ניתן להיכתב. כותבים רק היסטוריה שנגמרה. כל עוד שסיפור לא נגמר - לא כותבים אותו, זה נשאר בתורה שבעל פה. זה אחת מהסיבות שאנחנו לומדים על אותו נושא: למה אסור להעלות בכתב העניינים של חנוכה (יומא, כט, א).⁶⁸ צריך להישאר בעל פה. מכיוון שאותה מלחמה עוד לא נגמרה. העימות בין החכמה הכללית - עכשיו מגדירים את זה בשם 'פילוסופיה' - והתורה פְּתוּרָה. זה התחיל באותה תקופה כשהכוח השכלי של הנפש האנושי התגלה דווקא ביוון, כפי שנראה בעוד מקור אחר. זה מובן? אז אני אמשיך:

"תהו זה בבל" - והמשימה של "תהו" זה היה: להשמיד באופן גופני את עם ישראל דאז. מניצולי אותה תקופה זה משפחת אברהם אבינו. אחר כך מדי: העימות היה במישור הנפשי, גם כן עם סכנה של השמדה פיזית. אבל אצל יוון המטרה לא הייתה השמדה פיזית, אלא **שינוי** הזהות, לחסל את **היחוד** שיש בישראל כעם הנבואה. מכיוון שאנחנו נמצאים בתקופה של אחרי-הנבואה, היה להם כוח כל כך גדול להילחם נגד ישראל. כי היהדות באותה תקופה נראית כדת בין דתות. ולכן זה הייתה העיקר בתרבויות האלו באותה תקופה – היו מקבלים את הדתות של עמים אחרים, אבל בתנאי שזה יהיה דתות דומות: יש דת יוונית, יש דת מצרית, יהיה דת יהודית. אבל שום שייכות עם התורה כתורה של תקופת הנבואה. ולכן היו מקבלים את הטקסים של היהודים – אתם רוצים להביא קורבנות לבית המקדש שלכם? אבל תביאו, בתנאי שזה יהיה דת דומה לדת אחרת. זה מובן?

אחרי תקופת האמנסיפציה באירופה, זה מה שלמשל הצרפתים הציעו ליהודים: לחדול להיות עם מיוחד, שייך לתורה. להיות כמו שאר בני אדם באירופה – יש צרפתים, יש אנגלים, יש גרמנים, יהיו [בתוך אותם העמים] גם כן [יחידים] שהם [יהיו] נוצרים. אז יהיו גם כן אנגלים, צרפתים, גרמנים שיהיו יהודים, עם **דת** יהודית. אבל היחוד של עם ישראל כעם התורה – רצו לחסל את זה. וזה דומה מאד למה שקרה אחרי המהפכה הצרפתית באירופה. וזה גרם אותה התבוללות, שבאותה תקופה הייתה התייוונות.

ביום חמישי כסיכום הלימודים של חנוכה - אבל זה יהיה בצרפתית - נחזור על אותו סיפור. אבל זה מה שראו חכמי המדרש: המלחמה של בבל נגד ישראל - זה במישור אחד: גופני, כוח הגופני של נפש האדם. מדי, פרס – זה נפשי. תראו את זה ביותר פרטים בספרו של המהר"ל.⁶⁹ יוון – המלחמה היא שכלית. ואי אפשר שלא לגלות את זה: מה בין החכמה הכללית במלחמתה נגד התורה – השורשים זה הפילוסופיה היוונית. זה ברור. אז נמשיך:

"על פני תהום", זה גלות ממלכת הרשעה, שאין לה חקר כמו התהום. מה התהום הזה אין לו חקר, אף הרשעים כן" - "ממלכת הרשעה" זה רומי - "ורוח אלקים מרחפת", זה רוחו של מלך המשיח, היאך מה דאת אמר" - כפי שאנחנו אומרים, לפי הפסוק בישעיה: "ונחה עליו רוח ה'" - אם כן, הנה ההיסטוריוסופיה של המדרש, באופן סכמטי וכללי מאד: מההתחלה עד הסוף, ארבע מלכויות, שמתפתחות אחת אחרי השני. וזה כוח התרבות האנושי, וצריך להיות ככה: הצורה לא הייתה הכרחית מלכתחילה. הבבלים היו בבבלים. אבל באותה תקופה, המשימה של התרבות זה הכוח הגופני. אחר כך פרס, מדי. הצורה של אותה תרבות זה טפל, זה לא העיקר. העיקר זה העצם של אותה תרבות. אז זה השלב השני: הכוח הנפשי. ואחר כך אנחנו מגיעים לשלב השלישי, זה הכוח השכלי שמתגלה דרך יוון. ואיך? נראה את זה עם מקור אחר בגמרא מיד. אחר כך המלכות הרביעית "שאין לה חקר", אלפיים שנה, זה ארוך מאד,⁷⁰ זה התגלה ברומא, ברומי. וזה מין זהות אנושית שכוללת גם את הכוח הגופני וגם הנפשי וגם השכלי, כירושה ממה שקדם לה, ושהיא לוקחת לעצמה את שם 'ישראל' נגד ישראל. זה מלכות רומי. ואחרי סוף מלכות רומי, בסוף המלכות הרביעית, אז מתחיל מלכות המשיח: "ורוח אלקים מרחפת מעל פני המים". אז זה סדר לפי ארבעה, שהם חמישה תקופות. בבל, מדי, יוון, רומי, ואחר כך ישראל.

המדרש ממשיך בנושא שלו: בזכות מה הכול הסתדר? בזכות התשובה, ותראו את זה במדרש.⁷¹ וכיוון שהתחלנו לשוב, אנחנו נמצאים כבר באותה תקופה.

יפת אלקים ליפת וישכן באהלי שם: היחס האמביוולנטי לציביליזציה היוונית

אז הנה ההגדרה של המדרש על תרבות יוון: "חשך". לכאורה יש כמין סתירה: זה הכוח השכלי, והמדרש מגדיר את זה כחשך. אז נלמד את זה: גבי התגלות אור הנבואה, אור התורה – הכוח השכלי האנושי, ורק אנושי – זה כמו חשך גבי אור. לכן, מה רצו "להחשיך עיניהם של ישראל" – לסתום את האור שיש בעיני ישראל. אבל זה הגדרה שלילית: יוון זה חושך. בגמרא אנחנו מוצאים הגדרה חיובית של אותו כוח של יוון.

"ולכך דרשו ז"ל" – על הפסוק בבראשית - **"יפת אלקים ליפת וישכן באהלי שם"** (בראשית ט, כז), **ופרשו ז"ל** - במסכת מגילה (ט, ב) - **"אמר רב חייא בר אבא, היינו טעמא - הטעם הוא ככה: "דכתיב - מָה שאומר הפסוק: "יפת אלקים ליפת" - "יפת" זה: נתת את היופי ליפת; עשית יופי ליפת. "יפיותו של יפת יהא באהלי שם" - יש צד של יופי ביפת והפסוק אומר - זה נבואה של נוח לבניו: "וישכון באהלי שם" - "כלומר מן היופי של בני יפת, וזהו לשון יוני, שהוא היפה יותר, יהיה התורה באהלי שם" - "דהיינו, שנתנו רשות לתרגם את התורה בהתחלה רק בלשון יוון.⁷² כדי לקיים את הנבואה: "יפת אלקים ליפת". מה זה היופי של יפת? זה יוון, אומרת הגמרא. דהיינו, הכוח של היופי - וזה במישור החלק השכלי של נפש האדם - התגלה דווקא בנחלת יפת, ודווקא ביוון. בהיסטוריה מתגלה שמה שנאמר באותה נבואה זה נמצא ביוון.**

ובמציאות אנחנו מגלים את זה: בתרבות כלל עולמית עכשיו, יש שורש אוניברסלי של התפיסה של היופי שיש בעולם, החכמה של העולם החיצוני. ומאותה תפיסה של האסתטיקה שיש בעולם החיצוני, יצא דווקא לשון המדע, דרך המתמטיקה בתפיסה היוונית. ולכן אותה חכמה כלל אנושית עכשיו, כולם יודעים, יש הסכמה כללית שהשורש היה באופי המיוחד של יוון בכל התרבויות שבעולם. זה מובן? ולכן זה התגלה ביוון, ודרך התרבות היוונית. פה אנחנו, באותו מקור החיובי של ההגדרה: מהו כוחו של יוון כבני יפת.

ומכיוון שבסוף הפסוק כתוב: "וישכון באהלי שם" - איך היופי של יפת, דהיינו יוון, ישכון ב"אהלי שם"? נתנו אפשרות לתרגם את התורה בלשון יוונית, כדי שהיופי של יוון יהיה ב"אהלי שם". מה זה "אהלי שם"? "אהל" זה בית המדרש, לפי הגמרא. זה מובן, כן? כשלומדים ב"אהלי שם", כשלומדים תורה ב"אהלי שם", אז היופי של יפת צריך לשכון גם כן. דהיינו, הצורה של אותו יופי, הכוח השכלי של האדם - זה לשון יוון.

יש מחלוקת אחר כך בין החכמים: ההבדל בין לשון יוון, שהוא יופי של יפת לפי המקורות שלנו, והמחשבה של יוון, זה נראה את זה אחר כך. הצד השלילי – "החשיכו עיניהם של ישראל" – בא מצד הפילוסופיה שלהם. אבל הצד החיובי - היופי של יפת - זה הלשון שלהם. וכך הוא ההסבר של הגמרא. פה המהר"ל מביא ציטוט מן הגמרא, ואני חוזר על זה:

"כלומר מן היופי של בני יפת, וזהו לשון יוני, שהוא היפה יותר, תהיה התורה באהלי שם, כי מותר להיות התורה בלשון שלהם, וכל זה מפני שיש להם החכמה יותר משאר אומות" - ולכן, אם יש כבר צורך לתרגם את התורה בלשון אחרת מלשון הקודש, אז זה קודם כל, הרשות ניתנה ללשון יוון.⁷³

ולמה היה צורך לתרגם את התורה? בכוונה אני אמרתי: אם כבר יש צורך, אז נתנו רשות לתרגם בלשון יוון. הסכנה של הסילוף הוא פחות מכל הלשונית. לפי דעתם בגמרא, כן? אני שואל שאלה: ולמה יש צורך לתרגם את התורה בלשונית אחרות? זה שאלה פשוטה מאד.

קהל: להפיץ?

מניטו: להפיץ? יש צורך להפיץ?

קהל: [...]

מניטו: זה משחית. זה לא הכוונה של הגמרא במה שאמרת. כדי להבין את זה: כשיגיע הזמן שיש אפשרות, ואם יש אפשרות אז יש צורך, לפי הפסוק עצמו: "וישכון באהלי שם". אז לא רק מותר, אלא צריך להפיץ את התורה בלשון אומות העולם. אבל איזה לשון של אומות העולם? דווקא לשון יוון, מכיוון שזה היופי של יפת. זה מובן? ברור שהיה צורך לתת ליהודים שלא היו מדברים בעברית אפשרות לתרגם בתרגום בכל לשון שהיו מבינים. אבל הצורך הזה היה כבר מלפני תקופת יוון, מלפני תקופת יוון כבר, היהודים שהיו בגולה היו צריכים מתורגמן בלשון שלהם. אבל ההחלטה של הגמרא, שזה במישור אחר לגמרי. זה: התורה לוקחת כבר ממד כלל-עולמי דרך תרגום היווני. ואנחנו עדים לזה: זה קרה ככה, וזה התחיל ככה. הכוונה זה לא לצורך היהודים שאינם מבינים בעברית. זה כבר בתקופות קודמות, היו מתורגמנים שהיו מתרגמים בלשון שהיהודים היו מבינים. אם זה ארמית, ואם זה לשון אחרת. ותראו גמרא שבת, בפרק 'כל כתבי הקודש' (קטו, א), יש גם כן אותו עניין: באיזה שפה מותר, ובאיזה שפה אסור לתרגם כתבי הקודש. ואנחנו מוצאים שהשפה הראשונה שנתנו - אפשר לומר בבת אחת: גם רשות וגם חובה - לתרגם, זה לשון יוונית⁷⁴. אבל הכוונה זה להפצת התורה לאו דווקא ליהודים.

הדומה והמסוכן: יש לתרבות היוונית קירוב לתורה, ולכן הסכנה גדולה יותר

ולכן אנחנו נמצאים עוד בסתירה לכאורה: אם זה כל כך מסוכן, למה נתנו אפשרות לתרגם דווקא בלשון יוון? ופה המהר"ל מתחיל להסביר: מכיוון ש[זה] הצד של הנפש האנושי היותר קרוב לחכמה, מצד הכוח השכלי האנושי עצמו. זה שייכות לתרבות יוון, לחכמה כחכמה, ולכן יש איזה **קירוב** בין השכל היווני והכוח השכלי של התורה.⁷⁵ ומכיוון שהיה קירוב, ורק קירוב - הייתה מלחמה. זה מה שהוא מסביר מיד. כשיש רק קירוב - אז זה רחוק מאד. ואולי יותר רחוק ממה שאין לו קירוב כל כך. כי כשזה רחוק, באופן בולט - אין כל כך סכנה. כשזה קרוב, דומה, וזה לא ממש אותו דבר - ה**שינוי** הזה מביא ריחוק מן הקצה אל הקצה. הסכנה היא - כשזה דומה, כשזה לא אותו דבר. מובן? כשהשטן מתגלה כשטן, והמלאך מתגלה כמלאך - אין סכנה לטעות, אין טעות. לשטן - יש לו פנים של שד, המלאך - יש לו פנים של מלאך. אבל כשהשטן דומה למלאך - זה מסוכן מאד. וכשהמלאך דומה לשטן - אוי ואבוי. תפסתם את זה? יש סכנה של...

אז נמשיך: "והקירוב הזה עצמו היה גורם שרצו לאבד מהם את התורה" - זה ההסבר של המהר"ל. מכיוון - שוב אני חוזר על זה, אבל עכשיו זה פשוט, אני מקווה - מכיוון שהשכל היווני הוא שכל חריף, היא חכמה גדולה, במישור של הנפש כלל-אדמי, כלל אנושי. הוא כל כך קרוב לשכל שמתגלה בנבואה, בתורה, אבל רק קרוב. - "הקירוב הזה עצמו היה גורם שרצו לאבד מהם התורה. ולכן אמר כי מלכות שלישית מתיחסת אל חיה" - זה בנבואה של דניאל, תראו את זה במה שאמר הנביא לפני הפרק הזה. כשדניאל ראה את החיות שמסמלות את כל התרבויות האלו של המלכויות, אז הוא רואה חיה שלישית בצורת נמר, שיש לה ארבעה כנפיים. פה יש הסבר מיוחד למהר"ל, אז נדלג קצת, כי זה לא כל כך הנושא שלנו, וצריך הרבה הקדמות כדי לפרש את הסגנון שלו, אבל אנחנו לומדים מהפירוש שלו שהנמר - ראינו את זה גם כן בעמוד

הקודם - הנמר זה הכי עז בחיות, לפי הגמרא. ישראל הוא עז באומות, הנמר עז בחיות. והנמר זה מסמל את החכמה –

”שיש לה ד’ כנפים (דניאל ז, ו), כי החכמה הוא מתפשט בכל צדדין לרוחב ולאורך, ואין לה גבול כלל, רק מתפשט בכל מקום. ולכך היה מדמה זה לנמר שיש לו ד’ כנפים - זה במראה של דניאל, כן? - שהכנפים מורים על התפשטות בכל ד’ רוחות, וכבר בארנו זה במקום אחר, וזה מבואר בכל מקום. ולכך אמר על אומה זאת ”די תשלט בכל ארעא” (דניאל ב, לט) - שהיא תשלט בכל הארץ – ”מאחר כי האומה הזאת יש בה החכמה, הרי השכל מתפשט בכל העולם, כי כך ענין השכל. ולכך כפי מדת השכל, היה ממשלתם בכל העולם, והכל היה כפי המדה. ולכך המלכות הזאת לא היו מתנגדים לישראל רק מצד התורה השכלית ומצות התורה האלקית. וכך היה כל ענין מלכות שלישית, לבטל מישראל מעלת התורה האלקית” - המלחמה שלהם היתה – ”האלקית”, כלומר - נגד התורה כתורה, כמתחרת בחכמה האנושית, וגם כן נגד בית המקדש, העניין של הקדושה. ולכן יש שני ממדים במלחמה של היוונים נגד עם ישראל בעיקר: איסור לימוד תורה ואיסור הקדושה שבבית המקדש. רצו לעשות מזה עבודה זרה. לכן הוא אומר פה: מעלת התורה האלקית. וכל דבר אלקי בפרט. [ש]היה רוצה אומה זאת שלא היה חס ושלוש לישראל מעלה אלקית. וזה אמרם במדרש (בראשית רבה ב, ד) ”ושם הנהר השלישי חידקל זה יוון” - זה עוד מקור אחר במדרש, בויקרא רבה (שמיני, יג) – ”שהיא חדה וקלה בגזרותיה על ישראל, ואומר להם: כתבו על קרן השור שאין לישראל חלק באלוקי ישראל, כי מלכות שלישית אומרת לישראל כתבו על קרן השור דוקא” - הוא רוצה לומר מלכות שלישית דווקא אמרו את זה: אתם עם ישראל, היהודים של אותה תקופה, תדעו: אנחנו לא רוצים שתהיו בעולם אומה בשם ישראל שיהיה לה חלק באלוקי ישראל. כי החכמה שלכם זה חכמה גדולה, אבל זה חכמה אנושית. ולכן כשתרגמו את המקרא ביוונית, הכוונה הייתה לתרגם, לסלף, להחליף את הצורה של חכמה אלוקית לחכמה אנושית. אומות העולם יש להם דת אנושית. אז אתם היהודים רוצים דת? אבל שתהיה דת אנושית. ואתם רואים איך אנחנו חיים את כל העניינים האלו בהיסטוריה שלנו, דווקא בחברה היהודית והישראלית דווקא, כל השאלות מתעוררות. אלו שרוצים שתהיה דת יהודית, אבל דת אנושית, לא לפי ההלכה. דת אנושית. כמו שיש לנוצרים דת אנושית, כמו שיש למוסלמים דת אנושית, אז תהיה ליהודים דת אנושית - וזה נקרא 'רפורמים' וזה נקרא כל הסוגים של... אתם יודעים כל מה שמתרחש - זה תוצאות של מה שהתחיל בעימות עם יוון. זה התוצאות של ההצלחה של ההתייוונות בתוך עם ישראל.⁷⁶ זה מובן מה שאני רומז.

על ההבדלים בין התורה לדתות השונות: אל שמתגלה אל האדם, או האדם שמגלה אליל

אז עכשיו נתחיל בנושא שלנו: מה הייתה הסיבה, הטענה של יוון? איפה מצאו איזה עילה כדי לבקש לחסל את הייחוד של ישראל כעם נבוא, כעם ה', כעם של נבואה אלוקית. איפה מצאו את העילה הזו? ונראה את זה לפי המהר"ל. אז מצאו את זה בחטא העגל. כשאנחנו נלמד עכשיו את אותו פרק, עם ישראל נקרא: עם אשר ה' בחר בו⁷⁷ כדי לגלות רצון אלוקי לחיי האדם, זה נקרא 'תורה'. ואנחנו לא מוצאים בשום אומה אחרת את הקשר עם הרצון האלוקי, כפי שאנחנו מוצאים בישראל דרך התורה. אף על פי שיש משהו שמתירא (מִתְרָאָה) ⁷⁸ - להידמות לזה. למשל בנצרות, אומרים שזה דומה לישראל של התורה. או באיסלאם גם כן: אומרים, טוענים שזה דומה לישראל של התורה. צריך ללמוד את זה בכוזרי, הכוזרי מסביר את זה: נצרות ואסלאם זה דת. אבל לאמתו של דבר זה פילוסופיה דתית.⁷⁹ זה לא התגלות

אלוקית כמו בנבואה, בתורה, כמו שזה היה בישראל. ושמעתי פעם דיוק על זה: אין דת אלא דברי תורה, ד"ת אותיות ד' ת' – דברי תורה. אבל לאומות העולם יש דתות, אבל זה דתות של הרגש הדתי שבא מהאדם ומחפש את קשר עם האל. במישור הנבואה זה ההיפך הגמור: התגלות רצון האלוקי דרך הנביאים, דרך התורה, לעם מיוחד, לעם נבחר.

זה מה שנפסק אחרי סיום תקופת הנבואה. והיוונים, שהיו דווקא את הכוח של החכמה של כלל-אנושות - ושוב המציאות העידה בזה: שהתרבות הנוכחית שיש לה ממדים כלל-אוניברסליים התחילה ביוון, לא צריך לחזור על אותה נקודה, זה ברור כן? - אז הם רצו לנתק לגמרי, בזיכרון של היהודים, שום יחס לאלוקי ישראל במובן המקראי. אלוקי ישראל שמתגלה לישראל, לא אלוקים שישראל מגלים. זה כמו שאר הדתות באומות העולם: כל אחד מגלה את האליל שלו. בתורה ההתגלות היא הפוכה לגמרי: זה האל שמתגלה לאדם, לא האדם שמחפש את האל שלו. זה מובן?⁸⁰

לפי דעתי זה העיקר של ההסבר של המהר"ל: מה רצו לחסל בישראל? "חלק באלוקי ישראל", במובן המקראי, דהיינו: האל שלפי המקרא מתגלה לאדם, ומגלה רצונו – רצון אלוקי, חכמה אלוקית, תורת אלוקים. ואתם רוצים דת? תהיה אנושית. זה הבעיה בכל חומרתה, ואנחנו חיים אותה. זה מובן? טוב, טוב, יש שאלות על זה? כי זה העיקר.

המשוא פנים של הקב"ה: שוכח את החטאים, וזוכר את הזכויות

אז איפה מצאו את זה? בחטא העגל. לפי דעתם, חטא העגל זה ההוכחה שישראל דומה לשאר האומות. אף על פי שקרה מה שקרה בהתגלות בסיני, אבל זה נגמר עם חטא העגל. "אין לכם חלק ונחלה באלוקי ישראל" - זה מתבסס על חטא העגל. ולכן בא המהר"ל ומסביר פרק במסכת ברכות שנתחיל בו מיד. אז זה נמצא במסכת ברכות, דף לב. זה ההמשך, אני אקרא את זה בגמרא. אז נקרא את זה, יש כמה הבדלים, אני ללמוד את זה בגמרא.

"ותאמר ציון עזבני ה'" - זה פסוק בישעיהו [מט] - "ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני" - אז הגמרא אומרת: "היינו עזובה היינו שכוחה" - מה ההבדל בין "עזבני ה'" ו"ה' שכחני"? מה ההבדל בין עזיבה לשכחה? "אמר ריש לקיש: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה" - כך ציון רוצה לומר: "רבונו של עולם, אדם נושא אשה על אשתו ראשונה - זוכר מעשה הראשונה, אתה עזבתני ושכחתני" - דהיינו, פה באותו פסוק של ישעיהו, הנביא מפרש איך ישראל עצמו, ציון עצמה, מרגישה במה שאומרים שונאי ישראל: שיש ניתוק בין אלוקי ישראל ועם ישראל. למה? מכיוון שלא רק שעזיבה [עזב אותה], לתקופה, אפילו ארוכה, אלא שכחה לגמרי. סילוק. ניתוק לגמרי.

"אמר לה הקדוש ברוך הוא: בתי, שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל" - "חיל" זה צבא כן? 'צבא השמים' - "ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון" - זה יחידה בצבא. פה זה השמות של הלשון היווני והרומאי שהיה משתמשים באותה תקופה, בהגדרות של יחידות, גדודים בצבא, לפי המנהג הרומאי או היווני - "ועל כל לגיון ולגיון [בראתי לו שלשים רהטון, ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון, ועל כל קרטון וקרטון] בראתי לו שלשים גסטרא" - "גסטרא" זה מחנה צבאי. "גוסטרא" בלטינית. "ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה כוכבים כמנין ימות החמה" - דהיינו: כל העולם כולו, על כל צבאותיו - "וכולם לא בראתי אלא בשבילך"⁸¹ - ומיד צריך להבין את זה: העיקר של בריאת העולם זה האדם. ולפי מה שמסביר לנו המקרא, סוף סוף העיקר של האדם מתגלה בישראל, לפי דעת התורה. ולכן "כל העולם שבראתי עם כל

צבאותיו" – כל זה, יש לו משמעות רק גבי האדם, והאדם יש לו משמעות רק בהקשר עם ישראל. ואתה ישראל אומר: "עזבני ושכחתיני"? - **ואת אמרת: "עזבתני ושכחתיני"?** - אז התשובה, בהמשך של הפסוקים בישיעהו⁸²: **"התשכח אשה עולה"** - "עולה" זה הבנים שלה - **"אמר הקדוש ברוך הוא: כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר?"** - קודם כל צריך להבין את הפשט של הפסוק. הנביא מסביר: בת ציון, מכיוון שמאז הפסק הנבואה, יש איזה רושם שמשוה נאבד, משהו נותק בקשר שבין הקב"ה ועם ישראל. כאילו יש איזה עזיבה, שהיא לא רק עזיבה אלא שִׁכְחָה לגמרי. כאילו ישראל נפל באותה מדרגה של שאר אומות העולם. יש במקור אחר בגמרא על הפסוק: **"מי כִּמְכָה בְּאֵלֶם ה'"** (שמות, טו, יא), הגמרא אומרת – צריך להבין את זה ככה: **"מי כמכה באלמים ה'"** (גיטין, נו, ב), כאילו הדיבור נפסק. ומאז כל כך הרבה זמן, שזה דומה כאילו הקב"ה שכח לגמרי את עם ישראל אשר בחר בו ביציאת מצרים.

אז התשובה של הנביא: **"התשכח אשה עולה"** (ישעיהו, מט, טו). האם יש דבר כזה שאם תשכח את בניה? והגמרא מפרשת את המילה "עולה" - את ה... איך אומרים את זה בערבית? את ה... טוב, את הבנים, גם אם זה קורה בעולם - וזה לא קורה בטבע שאם שוכחת את בניה. גם אם זה קורה, "מרחם, בן בטנה" (שם), אז הגמרא מפרשת את זה: זה דומה, בהיסטוריה של עם ישראל, לעולות ופטרי רחמים שהביאו דווקא אותו דור של דור המדבר שהביאו כקורבנות לקב"ה. **"אמר הקב"ה: כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר. אמרה לפניו, רבונו של עולם, הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך, שמא לא תשכח לי מעשה העגל?"** – דהיינו, אם אין שכחה - אז אין שכחה על אותו חטא של ניתוק בין עם ישראל ומי שהתגלה לו בסיני. ולכן אתם רואים איך המדרש והגמרא מגדירים מיד את אותה טענה של אומות העולם: אתם עם ישראל, אתם טוענים שיש לכם קשר יותר מְטַבְעֵי בין בורא עולם שמתגלה דרך הנביאים - שהם נביאי ישראל - דווקא לישראל, "אשר בחר בנו"? אבל אנחנו יודעים שאתם, בעצמכם, אתם מנתקים את עצמכם מאותו אל – "אלוקי ישראל". עכשיו זה מובן קצת יותר הטענה שלהם: **"אין לכם חלק ונחלה באלוקי ישראל"**. זה בא מצידכם! וההוכחה: חטא העגל. חטא העגל, דהיינו - מה קרה בסיני? "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", [אחר] "אשר בחר בנו"⁸³ מיד אחר כך - חטא העגל. אז זה ההוכחה שאין אותו קשר שאתם טוענים שיש - קשר מיוחד באלוקי ישראל. זה מובן? אז אתם רואים את האחריות של ישראל עצמו באותו סיפור. זה לא סתם טענה ריקה של אומות העולם, שהם לא רוצים שיהיה יוצא מן הכלל, דהיינו – ישראל. אלא, זה בא ממעשה ישראל עצמו. ולכן הטענה היא חזקה מאד. אז אם אין שכחה - אז אין שכחה גם על החטאים, ובפרט אותו חטא של "חטא העגל".

"אמר לה: גם אלה תשכחנה" - פה יש איזה רמז במה שאמרו בחטא העגל: **"אֵלֶּה אֵלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל"**. "גם אלה תשכחנה" - לפי הפשט: גם אם גם שוכחת את הבנים, "גם אלה" - "התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה" - "אלה" – האמהות, אם הן שוכחות את הבנים - "גם אלה תשכחנה" - "אנכי לא אשכחך". לפי הדרש בגמרא: "גם אלה" – מה שקרם (שקרא להם) בחטא העגל, "אלה אלוקיך ישראל" – זה אני אשכח. אז נמשיך: **"אמרה לפניו, רבונו של עולם, הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך, שמא תשכח לי מעשה סיני"** - "ומעשה סיני" זה דווקא הבחירה של עם ישראל. הייחוד והסגולה של עם ישראל, שבו נאמר: **"אֲנֹכִי ה' אֵלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם"**. זה מה שהיוונים רוצים לחסל.

אז אתם רואים את הפרובלמטיקה: הפחד של עם ישראל: אולי אין שכחה? אז אם אין שכחה, אין שכחה על חטא העגל! והקב"ה אומר: "גם אלה תשכחנה" – חטא העגל אפשר לשכוח. אין לו כל כך חשיבות. ונראה אחר כך איך המהר"ל מסביר את זה. אז אם יש שכחה – אז אין

סגולה! אם יש שכחה - תהיה שכחה גם על מעשה סיני! ולכן זה חמור מצד זה או מצד זה. זה מובן? אם אין שכחה - זה חמור, מכיוון שהיה חטא העגל. ואם יש שכחה על חטא העגל - יש שכחה! בכלל! אז אם יש שכחה - אז אולי שכח את הבחירה, שכח את הסגולה. ולכן: **אמר לה, "ואנכי" - "אנכי ה' אלוקיך" - "לא אשכחך. והיינו דאמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא: מאי דכתיב גם אלה תשכחנה - זה מעשה העגל, ואנכי לא אשכחך - זה מעשה סיני".** עד כאן הגמרא.

עוד על ההבדלים בין התורה לדתות השונות: התגלות או שכל אנושי

אז אנחנו רואים שלפי הגמרא יש שורש חזק מאד באותה טענה של אומות העולם, שרוצים דווקא לסלק את היחוד של הבחירה של עם ישראל. אני חוזר על ההגדרה: מה ההבדל בין תורה וסתם חכמה, חכמה אנושית? "חכמה בגויים" יש, תורה בגויים אין. זה אנחנו לומדים ממקום אחר (איכה רבה, ב, יג). אבל יש הבדל **מהותי** בין החכמה שיש בגויים - זה חכמה שכלית אנושית, אפילו שהיא מתוחכמת מאד; היא בתוך הזהות הטבעית של האדם; חכמת התורה מתגלית כחכמה אלוקית. והמלחמה זה, שוב - זה לא לחסל את החכמה של התורה, אלא להגדיר אותה כחכמה, דווקא, אנושית.

וזה המלחמה שיש עכשיו בתוך עם ישראל, בין אלו שרואים את המקרא כחכמה אנושית ואלו שממשיכים לראות את המקרא כהתגלות אלוקית נבואית. לכן המושג "דת" בין אלו ואלו - אין לו אותה משמעות. במחנה שרואה את המקרא כחכמה גדולה, אבל אנושית - "דת" זה דת כמו שאר הדתות. ואפשר לשנות. לפי רוח הלילה, לא היום (צחוק קל). אבל במחנה שרואה המקרא כחכמה, גילוי אלוקי, אז "דת" זה משהו אחר לגמרי. זה מה שאנחנו מגדירים בלשון הנוכחית: 'הלכה'. ההבדל בין הלכה לרגש דתי הוא מהותי לגמרי. זה מובן?

אז הנה אנחנו רואים את מוקד הבעיה. ביוון, בישראל דאז, דהיינו בתקופת המכבים, שהטענה של עם ישראל - שיש סגולה מיוחדת לתורת ישראל - צריך לשים קץ לזה. וזה, שוב, העמדה של היוונים. זה מובן? טוב, נמשיך.

קהל: סליחה, למה ב[...]. אי אפשר לומר שהיוונים, אפילו [...] אם יש חוסר [...] בכלל [...]

מניטו: אם יש חוסר - מה? (קהל: ...) אבל לא, זה ההסבר של הגמרא, לא של היוונים, כן?

קהל: כן. הגמרא מנסה להעביר לנו את תהליך המחשבה של ה...

מניטו: בישראל, לא, לא, לא. הגמרא מסבירה איך זה מתגלה **בישראל**. אחר כך המהר"ל יסביר איך היוונים תפסו את זה. זה מובן? אני רוצה להסביר את השאלה שלך, לפי מה שנאמר על התחרות בין יעקב ועשו (מגילה, ו, א).⁸⁴ זה במישור אחר, אבל זה מקביל לשאלה שלך: מה אמר יצחק אבינו לעשו? **"וְהָיָה כְּאִשְׁרֵי תְרִיד וּפְרָקֶת עָלָו מַעֲלִיד"** - דהיינו: אם יעקב זוכה - אז עשו יורד. אבל אם יעקב יורד - אז עשו זוכה. זהו. איך אומרים, אני רמזתי קצת, כבר - באותה מלחמה, החוזק, הכוח של היוונים בא מהחולשה של היהודים. מכיוון שבתוך עם ישראל גם כן יש אותה בעיה - "ותאמר ציון עזבני ה'". זה מה שהגמרא רוצה להסביר. לכן הוספתי: אנחנו רואים בחברה היהודית, עם כל הגדלות של הכוח, שאנחנו אחרי אלפיים שנה של גולה מחרידה, אנחנו נמצאים נאמנים לזהות של ישראל, אבל בכל זאת: אנחנו מוצאים בחברה היהודית, ובחברה הישראלית בפרט, אותה בעיה: שאלו, בישראל, שרוצים לראות את התורה כמו היוונים רואים אותה (דפיקה על השולחן). זה מובן? לכן רמזתי מקודם, זה ההסבר של הרב הוטנר ב"פחד יצחק": מכיוון שאותה מלחמה לא נגמרה - אז אי אפשר לכתוב

אותה.⁸⁵ כשתהיה גמורה יהיה לנו איזה מסכת חנוכה, זה נגמר... אתה מבחין את הבעיה. ולאותה בעיה יש - בלי שום הומור כן? כי זה משהו טראגי - יש ממדים... שונים ומשונים... טוב, אז נחזור לעניין.

עכשיו אנחנו נמצאים אחרי הציטוט של הגמרא, והמהר"ל מתחיל להסביר כל פרט ופרט של כל המאמר. עכשיו, המאמר זה ברור לכם, כן?

הקב"ה כרת ברית עם ישראל, ולא להפך. כך גם השכחה באה מצד ישראל, ולא להיפך.

"ומה שאמר 'כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר', ולא אמר כל הקרבנות שהקריבו לפניו. זה שבא לומר, כי אין לישראל שום הסרה מן השם יתברך" – דהיינו, המהר"ל רוצה להסביר את הלשון, את הסגנון של הגמרא: למה הגמרא אמרה "כלום אשכח את העולות ופטרי רחמים שהקרבת" ולא הקרבנות. והנה ההסבר שלו: "מפני שהם נבראים מן השם יתברך בעצם וראשונה, ודבר זה אין לו סילוק והסרה" – אי אפשר לומר שאפילו משהו חמור כחטא העגל – התוצאה תהיה סילוק והסרה בין ישראל והקב"ה. מכיוון שיש איזה קשר - אני לא רוצה לומר "טבעי", מכיוון שהמהר"ל לא השתמש בשם "טבעי" פה, בכוונה, אבל נאמר - יש איזה קשר טבעי, בעצם, מהותי בין ישראל והקב"ה. ולכן הוא לא אמר שתם "קורבנות שהקרבת", כי גם אומות העולם מביאים קורבנות לפני האלילים שלהם. אלא זה "עולות ופטרי רחמים". וכך הוא מסביר. כדי שנבין שאין לו, שהקשר הזה - "דבר זה אין לו סילוק והסרה כלל, עד שיהיה שייך בהם השכחה" – שכחה – "ומפני שבמדבר היה" – הייתה – "ההקרבה הראשונה, כי הקרבה הראשונה הוא עיקר ועצם הדבר, מפני שהוא התחלה, וכל התחלה הוא עיקר, והוא בעצם, לא במקרה, ולדבר שהוא עיקר ועצם אין שכחה. כי דבר שאינו עיקר והוא מקרה בלבד יש בו שכחה, לפי שהוא במקרה" – אחר כך המהר"ל יסביר את זה באופן עוד יותר עמוק: אם הקשר שבין ישראל לקב"ה בא מישראל – אז זה היה במקרה, ואפשר לדבר על איזה תקופה של שכחה. אבל הקשר לא בא מישראל לקב"ה, אלא ההיפך – הקב"ה בחר בישראל, מכיוון שיש קשר בעצם, ולא במקרה – "אבל דבר שהוא עצם הדבר, אין שכחה בו. ולכך אמר כלום אשכח עצם הדבר, מה שהקריבו לפני במדבר. וזה מורה כי ישראל עבדים לה" – דהיינו: הגמרא לא אמרה: את כל הקורבנות שהבאתם בבית המקדש, למשל, אלא דווקא הקורבנות שבמדבר. דהיינו: מיד, אחרי יציאת מצרים, דווקא במדבר, שאין שמה שום בהמות כדי למצוא להקריב קורבן, הם הביאו כקורבן, לפי הרמז שבפסוק בישעיהו: "הַתְּשִׁיחַ אִשָּׁה עֹלָה מִרְחֹם בֶּן בְּטִנָּה" – הביאו את עצמם כקורבן, הקרבה. זה מובן?

"כי ישראל עבדים לה' בעצם, התשכח זה הוא תמיה" – "התשכח אשה עולה" זה הוא תמיה – "ואין שייך שיהיה בזה שכחה דבר שהוא עצם" – כמו שאם לא יכולה לשכוח את הבן שלה – "זה הוא תמיה", כפי שאומר המהר"ל - אז הקב"ה לא יכול לשכוח עם ישראל. ולכן, אם יש לכאורה עזיבה ושכחה, יש סיבות אחרות. והסיבות האחרות זה: חורבן הבית, והפסק הנבואה מסיבות של פיזור עם ישראל. לא שהקב"ה שכח את ישראל, אלא הנתונים המציאותיים האובייקטיביים של התגלות הנבואה נפסקו. וזה לא כי הקב"ה שכח את ישראל. הסיבה באה מישראל, לא מהקב"ה. זה סיבה חיצונית, זה לא בעצם הדבר. זה מובן. נמשיך:

"והשכחה שנאמר כאן, אין הפירוש כמו השכחה שהוא אל האדם, כי חס ושלוש שיהיה נאמר שכחה בו יתברך. אבל השכחה הנאמר כאן - רצה לומר הסרה, וסילוק, מאתו, כמו

שאמר (ישעיה מט, יד) ותאמר ציון עזבני ה', דהיינו הסילוק וההסרה מן השם יתברך. ואמר (שם, טו) התשכח אשה עולה, כמו שאין סילוק לפרי בטן של אם מן האם לרוב הציורוף והחבור, שיש לאם אל בנה, כך אין סילוק ופירוד לישראל מהשם יתברך, לרוב החבור והצרוף שיש לישראל עם השם יתברך, מצד שהם כמו בני נחשבים. וזה נראה מצד שהקריבו לפני השם יתברך קרבנות במדבר, שאין ראוי שיהיו מקריבין שם במדבר, כי אין רגיל ושכיח שימצא במדבר פרים ועם כל זה הקריבו. וכל זה מפני כי עצם ישראל הם נבראים על זה ואי אפשר שיהיו בלא זה, בפרט כאשר היה בתחילה, כאשר לקח השם יתברך את ישראל לעם, ולכך בראשונה, מיד שיצאו – ממצרים – "אף" – אף על פי – "שהיו במדבר, היו מקריבין קרבנות, והחבור הזה הוא מצד עצם ישראל. ויש סילוק גם כן לזה, במה שישראל נפרדים מהשם יתברך על ידי מעשה עגל, שמיד שהוציא אותם ממצרים ונתן להם התורה עשו את העגל. וזה נראה שיש פירוד וסילוק לישראל בדבר מה מן השם יתברך מצד עצם ישראל, שאילו היה לישראל חבור לגמרי אל הקדוש ברוך הוא, מצד עצמם", לא היו עושים את העגל.

אתם רואים את ההסבר של המהר"ל: התוצאה של חטא העגל זה ריחוק - אבל מצד ישראל, לא מצד הקב"ה. זה מובן? אם זה עוד לא מובן – נמשך, אבל זה מה שצריך להבין לפי ההסבר של המהר"ל. אני חוזר על זה: "שאילו היה לישראל חבור לגמרי אל הקדוש ברוך הוא מצד עצמם", לא היו עושים את העגל. והוא אומר: "לא עשו העגל בראשית" – מההתחלה – "כאשר לקח השם יתברך את ישראל לעם. ומיד שהוציא אותם ממצרים ונתן להם התורה, עשו את העגל, ודבר זה מורה בודאי כי יש כאן סילוק ופירוד. וכמו שיש להם חיבור וקירוב אל השם יתברך מצד עצמם, כך יש להם גם כן פירוד מצד עצמם. וזה כי כמו שיש לאב חבור וקשור לבנו, זה לזה, מצד כי זה הוא האב וזה הוא הבן, כך יש להם פירוד גם כן בצד מה. כי אב ובן הם מחולקים בעצמם, שזה הוא אב וזה בן, ודבר זה נחשב פירוד. ולפיכך בודאי יש כאן סילוק ופירוד מצד זה, ולכך אמרו לישראל (ויקרא רבה יג, ה) כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל" – לכן, הטענה של היוונים: שמכיוון שהחיבור שיש בין ישראל להקב"ה בא מישראל, כשזה מסתלק, איך אומרים? נפרד - אין שום חיבור. והטעות שלהם – כי באמת הקשר בא מהקב"ה, ולא מישראל. זה העיקר של ההסבר שלו. זה מובן? ולכן מה שצריך להבין זה פשוט מאד: היוונים לא מסוגלים להבין אחרת! מכיוון שאין להם שום ניסיון ממה זה התגלות, רצון אלוהי. כי לא היה בהם עניין של תורה. ולכן הם, בַּפְּנוּת! הם רואים בתורת ישראל משהו דומה לחכמה אנושית כמו שיש אצלם. ומכיוון שהיה תחרות בין חכמת היהודים וחכמת היוונים – מה רצו לסלק מן העולם? את הטענה של היהודים שזה מסוג אחר! שיש הבדל מהותי: זה לא רק סוג של חכמה שונה, ושאפשר להכניס את זה בתרבות כלל-עולמית כפי שרצו היוונים באלכסנדריה.

ולכן, שוב אני חוזר על זה, ולא רק מפני שזה הבעיה שלנו עכשיו, אלא שזה הבעיה מהתחלת העניין: שזה החולשה מצד ישראל שנותן כוח לאויבי ישראל. כשהיהודים עצמם אומרים אותו דבר - אז הגויים 'עולים על העגלה'.

כי מצד העגל, שעבדו ישראל את העגל, מיד שנתן להם התורה, דבר זה מורה כי יש כאן סילוק והפרדה בעצם שלהם. ועל זה אמר כי (שם, טו) גם אלה תשכחנה, פירוש: אלה הוא לשון קשה" – פה זה פירוש מיוחד למהר"ל על אותה גמרא. כי לפי פשט הגמרא – "גם אלה תשכחנה": "אלה" זה קשור ל"אלה אלוהיך ישראל", "אלוהיך ישראל". אבל פה הוא מסביר כי הביטוי, המילה "אלה" – זה לשון, דבר קשה. "פירוש: "אלה" – הוא לשון קשה" – כפי שנראה מיד - כמו שאמרו בפרק ב' דיבמות (כא, א) דא"ר לוי קשה עונשין" – העונשים – "של מדות" – חטא על מוסר, זה נקרא 'מידות', עונשים של מידות – "יותר מעונשין של עריות, שזה נאמר בהן אל (ויקרא יח, כז) כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ, וזה נאמר

בהן אלה (דברים כה, טז) כי תועבת ה' אלוהיך כל עשה אלה" - "אלה" זה דבר יותר קשה מ"אל". " וכל לשון אלה משמע קושי, דכתיב, (יחזקאל יז, יג) ואת אילי הארץ לקח" - זה לשון "אילים", "איל". זה לשון חזק - "שהוא לשון חזק וקושי. ואמר אף על גב שהעניין הזה שהוא חבור האם אל פרי בטנה הוא עניין חזק וקשה, שיהיה כאן סילוק ופירוד" - זה לא טבעי - "ואם כן ראוי היה מצד שישראל הם בנים שלא יהיה סילוק ושכחה לדבר זה, מכל מקום יש כאן סילוק" - "גם אלה תשכחנה" - "והסרה לדבר זה כי אב ובן חלוקים הם כמו שאמרנו. ולכך יש הסרה כאשר ישראל אין עושים רצונו של הקדוש ברוך הוא, ושייך בזה שכחה אילו לא היה חבור מצד אחר לישראל, רק מצד שהם בניו" - אם הסטטוס, נאמר, של ישראל זה רק להיות בנים לה' אלוקיכם - יש אפשרות של סילוק אותו חבור מצד עצמם. אבל יש עוד סגולה אחרת, שזה בא מ"אנכי ה' אלוקיך". תפסתם את העניין?

"אף כי הוא דבר קשה, היה שכחה לדבר זה. אבל החיבור והצירוף שיש לישראל אל הקדוש ברוך הוא מצד אחר, והוא חיבור מצד העילה עצמה" - הקב"ה הוא העילה של ישראל, ולא שישראל בחר בקב"ה, ולכן הוא קשור אליו. זה מובן, כן? נמשיך: "וחבור שהוא מצד העילה, אין לדבר זה שהוא מצד העילה, יש לו שנוי" - אין דבר כזה - "כי מצד העילה אין שנוי, רק ההשתנות הוא מצד העלול, שהוא בעל שנוי. וזה מפני שאין לישראל דבר בעצמם עד שיהיה הסרה שייך בהם, רק השם יתברך בחר בס, ודבר זה הוא מצד העילה. ולכך, ואנכי, כי ה' יתברך אמר להם אנכי ה' אלוקיך (שמות כ, ב) וזהו מצד העילה, וזה אין שכחה לו, דבר שהוא מצד העילה. וזה כי אנכי הוא מצד שהוא יתברך עילה להם, ובפרט עילה מחויבת כמו שמוכיח הלשון שאמר אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים (שם כ, ב). וכבר הקשו כמה חכמים, כי לא נזכר כאן שום מצוה, רק היה לו לומר אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים - לכך - אהיה לך לאלוקים, וכאן לא אמר דבר צווי כלל. עד שהרבה נבוכו" - הרבה מהחכמים - "נבוכו בזה, ונתנו מספר אחר בעשרת הדברות" - אלו שטוענים⁸⁶ שאין עשרה מצוות ועשרת הדיברות, מכיוון שהדיברה הראשונה זה לא ציווי אלא הגדרה, דאם לא כן היה לו לומר כפי שהוא מסביר: "אנכי ה' אלוקיך" - לכן - "לא יהיה לך אלוקים אחרים". אלא, זה הגדרה. ואותה הגדרה - המהר"ל מגלה לנו שיש איזה הכרח חיובי שה' יהיה אלוקים של ישראל, אלוקי ישראל. מכיוון שזה בא מצידו, ולא מישראל.

שוב אני חוזר על זה, לפי דעתי זה המוקד של הנושא פה: זה לא ישראל שבחר בה', אלא ה' בחר בישראל. אבל ה' לא בחר בלי סיבה. יש סיבות שה' בחר בישראל. אבל זה לא ישראל שבחר בה'. זה העניין. ואפשר גם כן להוסיף אולי עוד הסבר: בבחינת כלל ישראל - זה ה' שבחר בכלל ישראל. בבחינת יחיד - אז קורה שכל יחיד ויחיד בישראל הוא, דומה (נדמה)⁸⁷ לו, כאילו הוא בחר במה שבחר ה'. זה מובן? אבל זה ההבדל בין יחיד וכלל. ואין יחיד מחוץ לכלל שלו.

אני עוד רוצה להוסיף משהו: ההבדל שיש באותה שאלה - בין היהודים בתקופת היהדות, בתקופת הגלות, ובין הישראלים. יהודי-ישראלי זה היינו הך, הוא שייך לעם ישראל. אבל יהודי, לרוב, דומה לו שהוא חופשי להחליט אם הוא רוצה להיות יהודי או לא. זה מובן? זה ידוע. נדמה לו שמכיוון שהוא מחליט שהוא יהודי, אז הוא יהודי. ישראלי - יודע שהוא ישראלי, שהוא רוצה או לא רוצה - ככה. זה ההבדל. אבל לפי דעתי, אין הבדל. גם היהודי שדומה לו, שאם הוא מחליט מי הוא. זה אותה הגדרה: יהודי הוא לא חופשי להיות יהודי, כמו שעץ לא חופשי להיות עץ. זה משהו אחר. שמש לא חופשי להיות לבנה, ולבנה לא חופשית להיות שמש. זה דבר שבמציאות. זה קשור למה שאמרנו: שהברית בין הקב"ה לישראל - זה הברית בין הקב"ה לישראל, ולא ההיפך! זה לא בין ישראל והקב"ה. אבל חוץ מזה, יש סיבות שה' בחר בישראל ולא בעם אחר. מכיוון שישראל הוא עם ה' מעיקרא, בעצם. וכעם עברי. ולכן כשמשא היה צריך להסביר לפרעה מה קורה ביציאת מצרים, הוא אומר לו: "אלוקי העברים

נקרא עלינו" (שמות, ה, ג). הוא לא אומר לו "אלוקי ישראל נקרא עלינו", אלא "אלוקי העברים". ולכן הזהות העברית היתה ידועה באותה תקופה. פרעה מבין במה מדובר. מה רצית?

קהל: [...]

מניטו: זה ההבדל בין... יש שני פסוקים במקרא. טוב, אני מבין את השאלה, ודווקא צריך לגלות שזה ההיפך: "ואתם תהיו לי לעם ואני אהיה לכם לאלוקים" - "ואני אהיה לכם לאלוקים ואתם תהיו לי לעם" (ילקוט שמעוני, ירמיהו, רמז שיב)⁸⁸ אני לא זוכר בדיוק את הגרסאות, אבל זה ההיפך. הפסוק שאומר: "ואתם תהיו לי לעם ואני אהיה לכם לאלוקים" – הכוונה זה לגרים. זה אדם שמחליט, ואז הקב"ה מקבל. הגרים, שנולדו מחוץ לישראל, והם בחרו באלוקי ישראל. אז הם בחרו להיות עמו – ואז הוא בחר להיות אלוהיהם. לגבי ישראל זה ההיפך. הוא אלוקינו, ולכן אנחנו צריכים להיות את עמו. אז זה בבחינת כלל. בבחינת יחיד, ברור שכל יחיד צריך להתעלות מדרגה לדרגה, אבל בזהות שלו, בטבע שלו. הטבע שלו – הוא כלל ישראל. וה' שבחר בכלל ישראל, לא כלל ישראל שבחר בה'. וההוכחה – שרוב היהודים בכל התקופות לא רוצים מזה. אנחנו ממשיכים להיות יהודים, אבל ההוכחה, וזה התחיל בחטא העגל – היהודים כאומה בין האומות לא רוצים את התורה, לא רוצים את אלוקי ישראל. זה ההוכחה **שהוא** בחר בנו, ולא ההיפך. זה מובן?

יש משנה בפרקי אבות שמסבירה את זה (אבות ד, כב)⁸⁹: יש לנו בחירה בכל, חוץ מלהיות מה שאנחנו. אני לא יכול לבחור להיות אדם או משהו אחר. אני אדם. בתוך ההגדרה של אדם, אני יהודי. אין לי בחירה בזה. זה מה שרציתי לומר. ולכן יש חיים רוחניים פנימיים עשירים לכל יהודי שהוא הולך לקראת האלוקים. אבל יש פסוק בספר שמות: "ומשה עלה אל האלוקים" אז – "ויקרא ה' אליו לאמר" (שמות, יט, ג). מכיוון שמשה עלה אל האלוקים – ה' (שם הויה) קרא אותו. אבל ה' שקרא אותו.⁹⁰

קהל: [...]

מניטו: המלאכה של מי? של היהודים?

קהל: [...]

מניטו: אני לא מבין.

קהל: [...]

מניטו: לא, לא, מה שהגויים מגלים זה שה' בחר בישראל. ולכן הם מגלים **שיש** ה'. אף על פי שהיהודים לא מאמינים בו. זה מה שהגויים מגלים. כשגוי בא בישראל ורוצה להיות יהודי-ישראלי, הוא רוצה להיות שייך לאלוקי ישראל.⁹¹ אף על פי שהוא יודע שיש יהודים שלא מאמינים בזה. זה לא מכיוון שהיהודי מסר לו איזה מסר שהוא. הוא מגלה שהייתה התגלות בישראל. אפשר להסביר את זה בצורה אחרת, אבל זה פשוט מאד. יש לי קצת ניסיון בנושא, כי אני בקשר עם הרבה גויים שלא תופסים מה שאנחנו אומרים: יהודי, אפילו לא מאמין, הוא יהודי. גוי, אפילו מאמין, הוא לא יהודי. לא תופסים את זה. זה מה שצריך לגלות. אני דיברתי פעם עם כומר... יותר מכומר, והוא לא תפס את זה. והוא מאמין במקרא - הוא קורא לזה Bible אבל זה לפי דעתו זה אותה... - הוא מאמין. אז אני שמאמין באלוקי ישראל אני לא יהודי! והיהודי הזה שהוא אתאיסט – הוא יהודי!! זה הנושא פה. זה מובן? (צחוק קל).

יוון הפיצה שפה בינלאומית חדשה: המתמטיקה

קהל: [...]

מניטו: יפה. זה מה שרמזתי, אבל במהירות. אנחנו קיבלנו, בין שאר הרבה דברים מהחכמה היוונית - החכמה היוונית זה עולם ומלואו - קיבלנו שני דברים בסיסיים: קודם כל, איזה תפיסה של העולם החיצוני בשני הממדים האלו: ההרמוניה שיש בעולם החיצוני, החוקים של האסתטיקה. כל עם יש לו גישה, הוא רגיש, יש לו יחס לאסתטיקה. אבל התפיסה של היוונים היא בממד כלל-אוניברסאלי. ובדורות הראשונים לא ראו את זה, אבל עכשיו, אחרי כל כך זמן רואים שכל העולם כולו, כשהוא רוצה להתקשר לתפיסה של העולם החיצוני מבחינה אסתטיקה, הוא מתחיל בדרך של היוונים. מזה יצא את התפיסה של המדע המודרני, שזה התחיל דווקא ביוון, שהחוקה של העולם החיצוני זה ההרמוניה שיש במתמטיקה. זה לקח הרבה הרבה זמן, עד שהחכמים, של חכמי אומות העולם, גילו את זה. אבל מי התחיל בזה? זה יוון שהתחילה בזה. שהלשון של המתמטיקה היא החוקה של המציאות החיצונית של עולמנו. עכשיו אנחנו בעידן מודרני שאנחנו רגילים לזה. זה מובן מאליו. אבל זה לא היה מובן מאליו, זה דווקא הגניוס היווני שגילה את זה. זה מובן? כן? עוד לא. יש מעבר בין התפיסה של החוקה של היופי, והחוקה של המציאות במישור של מדעי העולם. וצריך ללמוד את זה בספרות היוונית עצמה. הם שנתנו לעולם כולו את המתמטיקה כלשון המדע. מאיפה לקחו את זה? מהתפיסה של העולם החיצוני, ששייכת לאסתטיקה שלהם. זה מה שצריך לגלות.

ודווקא 'הפחד יצחק', הרב הוטנר (מאמר ד, ה-ו), מסביר את זה ככה: מכיוון שהנשמה של יוון היא רגישה לעשרה מאמרות, והנשמה של ישראל היא רגישה לעשרת הדיברות. אז הבורא מתגלה דרך עשרה מאמרות, זה חוקות הטבע. ומי שלומד חוקות הטבע, ורק חוקות הטבע, אז הוא מגלה טבע שהוא במישור הדטרמיניסטי. הוא רואה רק המתמטיקה שיש בעולם. ואין נשמה, אין גילוי של מה שנביאי ישראל קראו - אחר כך אנחנו קוראים לזה - 'מוסר', 'תורה'. אלא הם רגישים רק לחוקות הטבע. ולכן זה הסכנה של המחשבה שלהם: כשמשליכים את התפיסה של העולם החיצוני בעולם הפנימי. אז פה מתחילה את התחרות בין יוון וישראל. אז הנשמה של עם ישראל היא קשורה לעשרת הדיברות, יש **מישהו** שמדבר: "**אנכי** ה' אלוהיך", זה סוד הנבואה. זה מובן?

אז בכל מה שמדובר בעניין של העולם החיצוני - יוון זה המומחה. וכל מה שמדובר בעולם הנשמה, בעולם הנפש - נביאי ישראל הם המומחים. אבל מכיוון שהם תחת ההשפעה של חכמתם הם, הם לא מסוגלים לקבל שיש חכמה אחרת: החכמה של הנפש, של הנשמה, של המוסר, של הערכים. כפי שזה התגלה דרך התורה. זה קצת מובן?

יש דרך ארץ, ויש תורה. והם מומחים של הדרך ארץ, ועם ישראל הוא מומחה של התורה. אבל אמרה המשנה (אבות, ג, יז): "אם אין דרך ארץ אין תורה, ואם אין תורה אין דרך ארץ". אבל הניסיון שלנו הוא ככה, ואנחנו חיים את זה: תורה בלי דרך ארץ זה אסון, ודרך ארץ בלי תורה זה יותר חמור. זה מה שאנחנו רואים. כשבא מישהו ומדבר בשם התורה ואין לו דרך ארץ - זה הריסת, הריסות התורה. כשבא מישהו ומדבר בשם דרך ארץ, ויש לו דרך ארץ, אבל אין לו תורה, והוא אומר שזהו התורה - "דרך ארץ זה התורה" - זה גם אסון. זה מה שקורה! זה מובן?

נמשך, או? תשע, אז זה כבר השעה. אבל תראו גם כן בהמשך איך המהר"ל מסביר את זה, והגענו למרכז העניין - זה מה שצריך לגלות: היסטוריה של עם ישראל - קשה להסביר אותה. הנה, למשל, אני אקח דוגמא פשוטה: נוצרי הוא נוצרי במה שהוא מאמין בנצרות. אבל יש לנו

הופעה כזו של יהודי, שהוא טוען שהוא יהודי במה שלא מאמין ביהדות. זו ההוכחה שהברית היא מהקב"ה לעם ישראל, ולא ההיפך. זה מובן? אז נתראה בשבוע הבא, נמשיך במדרש הרגיל.

מקורות:

⁶³ כוונתו שהתפתחות הזהות האנושית ('נפש האדם') מתרחשת דרך המלכויות השונות (כפי שמבאר מניטו בהמשך השיעור על פי המהר"ל, בהקבלה בין המלכויות לכוחות השונים שמרכיבים את האדם: גופני, נפשי, שכלי, וחי מדבר). הנקודה שיש לשים לב אליה היא שהעיקר הוא לא במרכיבים וההתרחשויות ההיסטוריות של אותה מלכות, למשל העניין שמלכות פרס מופיעה גם כמדי, או קביעתו של מניטו בשם המר"ל שפרס היא ישמעאל. כי אם היעד התרבותי שלה, המבטא את מהותה ומדרגתה של הזהות האנושית באותה תקופה.

⁶⁴ להרחבה על נושא 'אדם' אצל מניטו, ראו סוד מדרש התולדות, כרך 4, בפרק "חותמו של הקב"ה": "לכל אומה יש גניוס משלה, הבא לידי ביטוי בצורתה הייחודית להיות אדם. האנתרופולוגים משתמשים בביטוי קצת מסובך כדי לתאר את המאפיינים של כל זהות אנושית. הם קוראים לכך "המשוואה הזוהיתית". [16] יש לכל אדם משוואה זוהיתית, יש לכל אומה ואומה משוואה זוהיתית. המשוואה הזוהיתית באה לידי ביטוי בטיפוח ערכים מסוימים, בשימת דגש על ערכים מסוימים, ברגישות לערכים מסוימים, במבנה השפה וכו'.

המיוחד בעם ישראל הוא שאין לו משוואה זוהיתית פרטית משלו. זה מה שהגמרא אומרת: "אתם קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם". [17] ישראל שמר ושומר על היכולת להיות זהות אוניברסלית, ולכן הוא מסוגל לקלוט את המסר הנבואי ולשמר אותו בזיכרון הקולקטיבי שלו לאורך הזמן. אצל האומות מתגברת המשוואה הזוהיתית הפרטית, הפרטיקולרית של האומה, והיא מהווה מין מסך בין דבר ה' ובין נביאי אותה אומה. לכל אומה ואומה היו נביאים, [18] והם היו מסוגלים לקלוט את דבר ה'. אולם הצורה שבה הם קלטו את דברו הייתה מושפעת מאוד מן הזהות החלקית של אותה אומה, מבחינת "אתם קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם". בעקבות הפיצול בדור הפלגה, זהותם אינה אוניברסלית עוד. "ועל זהות האדם כינביא המדבר באמת" ראו סוד מדרש כרך 5 'מהמציאות למיתוס': "אנחנו מגדירים את הנביא כמי שמדבר באמת - "ורצה בדבריהם הנאמרים באמת". [10] זו מדרגתו הייחודית של הנביא. אנחנו, בני האדם הפשוטים, מוגדרים כחי המדבר. אבל אפשר לדבר לעתים דברים אמתיים וגם לעתים דברים לא כל כך אמתיים. זהו סימן שאנחנו עדיין לא במדרגתו האמתית, כי מדרגתנו האמתית היא להיות המדבר באמת. לא רק המדבר. לפי דברי הרמב"ם ב"שמונה פרקים", מדרגתנו האמתית היא להיות נביא, משום שהנביא מגלה את הזהות האנושית האמתית, כפי שהיא כבר במחשבת הבריאה. [11] לכן הוא יכול להיפגש פנים בפנים עם השכינה."

⁶⁵ על ההקבלה בין היחסים בית ראשון ובית שני, לבין עם ישראל בתקופת בית ראשון וצורת עם ישראל בבית שני, ראו מהר"ל נצח ישראל פרק ד, ליקטי אמרים תניא חלק א פרק נג, ובספר 'אורות', בפרק 'למהלך האידאות בישראל' בפסקא 'בית ראשון ובית שני'.

⁶⁶ על הפרדוקסליות שעליה דן מניטו, ראו בפסקה באורות שהובאה בהערה הקודמת, וכן ב'פחד יצחק' לרב הוטנר על חנוכה (מניטו ציטט אותו בסדרת שיעורים זו) מאמר ג פסקאות ב-ד. ⁶⁷ למשל, במסכת שבת עמוד כא והלאה.

⁶⁸ יומא, כט, א: "אף אסתר סוף כל הניסים. והאיכא חנוכה? נתנה לכתוב קאמריין".

⁶⁹ המהר"ל, נר מצווה, בתחילת הפרק: "כך יש לפרש, כי בודאי מה שראה ארבע מלכויות בצלם אדם, כי אלו ארבע מלכויות הם כמו ד' כוחות שהם באדם. האחד הוא כוח גופני, השני כוח נפשי, וכוח זה,

אף כי הוא גם כן הוא כגוף של אדם, אינו מוטבע כוח בגופו כמו שהוא הכוח שלפני זה. השלושה הוא שכלי, שהוא נבדל לגמרי מן הגוף, כמו שהוא עניין השכל שהוא נבדל. ואף כי נראה ברור כי כוח השכלי באדם הוא עליון במעלה, מכל מקום אינו כל כך בממשלה והכוח. ולפיכך כך סדר אלו המלכויות, כי כוח הנפשי הוא כוח פועל יותר כאשר ידוע, ולמטה ממנו כוח הגופני שאינו פועל כל כך. וכוח השכלי, אף כי בודאי יותר במעלה. אבל כוח הממשלה יש לייחס אל כוח הנפש."

⁷⁰ השוו עם פרקי דרבי אליעזר, לה, ו, בקשר לשר מלכות אדום: "רבי לוי אומר, באותה הלילה הראה לו הקדוש ברוך הוא את כל האותות. הראהו סולם עומד מן הארץ ועד השמים, שנא' ויחלוס והנה סולם ומלאכי השרת עולים ויורדים בו, ורואין פניו של יעקב ואומר זה הפנים כפני החיה שבכסא הכבוד, אלו עולים ואלו יורדים, שנאמר והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. והראהו הקב"ה ארבע מלכויות מושלן ואובדן והראהו שר מלכות בבל עולה שבעים עוקים ויורד, והראהו שר מלכות מדי עולה חמשים ושנים עוקים ויורד. והראהו שר מלכות יון עולה מאה ושמונים עוקים ויורד. והראהו שר מלכות אדום עולה ואינו יורד, ואומר אעלה על במתי עב אדמה לעליון. אמר לו יעקב אך אל שאלו תורד אל ירکتני בור אמר לו הקב"ה אם תגביה כנשר". וראו גם פירוש הרמב"ן על בראשית, כח, יב שם, בראשית רבה, ב, ד: "באיזו זכות ממשמשת ובאה, המרחפת על פני המים בזכות התשובה שנמשלה כמים, שנאמר (איכה ב) שפכי כמים לבד".

⁷² ראו מתחילת הסוגיה במגילה, ט, א: "בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית א"ר אבהו א"ר יוחנן הלכה כרשב"ג וא"ר יוחנן מ"ט דרשב"ג אמר קרא יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם דבריו של יפת יהיו באהלי שם ואימא גומר ומגוג א"ר חייא אבא היינו טעמא דכתיב יפת אלהים ליפת יפיתו של יפת יהא באהלי שם".

⁷³ תלמוד בבלי מסכת מגילה דף ט עמוד ב:

רבן שמעון בן גמליאל אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית. אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן: הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. ואמר רבי יוחנן: מאי טעמא דרבן שמעון בן גמליאל - אמר קרא "בראשית ט"ו" יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם - דבריו של יפת יהיו באהלי שם. - ואימא גומר ומגוג! אמר רבי חייא בר אבא: היינו טעמא דכתיב יפת אלהים ליפת - יפיתו של יפת יהא באהלי שם.

⁷⁴ וראו גם במסכת מגילה, ט, ב: "רבן שמעון בן גמליאל אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית. אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן: הלכה כרבן שמעון בן גמליאל."

⁷⁵ יש לציין שכאשר מניטו מצטט את המונח 'שכלי' אצל המהר"ל, הכוונה היא למופשט, נבדל, ולא למושג שכל אנושי. כלומר זה השורש האלוקי של התורה.

⁷⁶ ראו פחד יצחק, מאמר ה, אות ו.

⁷⁷ מניטו מדגיש כאן על פי המהר"ל, שהבחירה בישראל באה מה', שיעודה של הבחירה הוא לגלות את רצונו לאדם, ושהרצון הזה בא לידי ביטוי בתורה. נראה שמניטו דייק עקרונות אלו מדברי המהר"ל בנר מצוה: "אבל החבור והצירוף שיש לישראל אל הקדוש ברוך הוא מצד אחר והוא חבור מצד העילה עצמה וחבור שהוא מצד העילה אין לדבר זה שהוא מצד העילה יש לו שנוי כי מצד העילה אין שנוי רק ההשתנות הוא מצד העלול שהוא בעל שנוי וזה מפני שאין לישראל דבר בעצמם עד שיהיה הסרה שייך בהם רק השם יתברך בחר בס' ודבר זה הוא מצד העילה ולכך ואנכי כי השם יתברך אמר להם אנכי ה' אלקיך שמות כ ב וזהו מצד העילה.... ודבר שהוא מצד העילה אין סילוק לזה כלל ולכך אמרו ישראל נעשה ונשמע שמות כד ז ואלו אמרו נשמע ונעשה היה להם דעת עצמם כמו כל בריה שיש לו דעת עצמו ולא היה להם דבר זה רק כי הם היו נמשכים אחר השם יתברך הוא העילה והכל הוא מצד העילה ולא מצד עצמם וכאילו אינם דבר בעצמם ולפיכך הקדימו נעשה לנשמע ולא היו תולים בדעת עצמם רק כל אשר יגזור עליהם השם יתברך יעשו מבלי שיבחנו הדבר בדעתם אם כן אין להם דעת עצמם ודבר לאינו מציאות לעצמו רק הוא תולה בו יתברך לא שייך סילוק והסרה מאתו".

⁷⁸ כלומר מתראה – רואה את עצמו כ... מעמיד פנים, רואה את עצמו דומה לזה.

⁷⁹ כוזרי, מאמר ראשון, א-ז. ובסיכום הדברים כשמסביר הכוזרי לסיבת פניתו לחכם היהודי: "מפני שאני רואה שהם הטענה שיש לבורא תורה בארץ" - כלומר מסר שמקורו מהבורא לאדם ולא מהאדם אל/על הבורא כמו במקרה של הנוצרי והישמעאלי שהדיאלוג עמם מופיע קודם לכן.

⁸⁰ על שורש ההבדל בין חכמת יון לחכמת ישראל במקורה האלוהי של האחרונה, ראו דברים מקבילים לאלו של מניטו ב'ליקוטי מאמרים' לר' צדוק הכהן מלובלין, אות טו, סימן יא: "וזה כל ענין ניצוח

חשמונאים ליון בזמן בית שני שאז התחדשות התפשטות תורה שבעל פה אחר חתימת הנבואה **כי נודע בתלמוד נקרא חכמת יונית כלל חכמות אנושיות** והם ההיפוך מתורה שבעל פה שהיא חכמה אנושית של התורה ורצו לבטלה מישראל היינו לבטל שאנו מאירים לפנינו כביכול וזהו טומאת כל השמנים שבהיכל עד שבא חשמונאי ונצחם ובענין מעשה דיהודית בת חשמונאי ושאר צנועות דמסרי נפשייהו לקטלא על ביאת גוי שהוא שמירת תוקף כח היהדות... **כי שורש תורה שבעל פה סטרא דנוקבא** כנודע ולא ידעו דבנות ישראל מעין חתום אין שליטה לזר בתוכם... יב רדבר זה הוא כח תורה שבעל פה שאי אפשר לכתבו בכתב גלוי לכל העמים שהרי הם אומרים שחכמתם אמת ומה שתורה שבעל פה הוא חכמה האמיתית הוא מצד מה שאנו יודעין שהקב"ה מסכים על ידו להיות זה נחשב כמאירים לפניו ודבר זה נקרא מסטורין שלו יתברך ואין בו גילוי לעין כל בעולם הזה **רק לעתיד יראו כל בשר כי פי ה' דבר כל דברי תורה שבעל פה הוא מה שפי ה' דבר ושכינה מדברת מתוך גרונו**".

⁸¹ יש לשים לב שמניטו הוגה את המילה 'בשבילך' בלשון זכר, עם קמץ בסוף, דבר המסביר את המשך דבריו.

⁸² ישעיהו פרק מט פסוק טו

⁸³ כוונתו של מניטו כנראה להדגיש שהדיבר הראשון מתגלה רק לאחר בחירת עם ישראל: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים", ברוח דברי הפחד יצחק על פי שיטת הגר"א, על כך שבהר סיני התרחשו שני מאורעות: הראשון - בחירת עם ישראל ("אשר בחר בנו מכל העמים"), "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים"), והשני - מתן תורה, עשרת הדברות. ראו 'פחד יצחק' מאמר א סימן ב.

⁸⁴ מגילה ו, א: "קסרי וירושלים שתיהן אל תאמן ישבו שתיהן אל תאמן חרבה קסרי וישבה ירושלים חרבה ירושלים וישבה קסרי תאמן שנאמר ז אמלאה החרבה ז אם מלאה זו חרבה אם מלאה זו חרבה זו רב נחמן בר יצחק אמר מהכא ח ולאום מלאום יאמץ".

⁸⁵ השוו עם דבריו של מניטו בשיעורו על 'מאמרי הראי"ה' על חנוכה, בסדרת שיעורים זו: " עיקר התורה זה בע"פ! והיוונים הבינו את זה! הם רצו לאמץ, זה - ספר חשוב מאד אבל הוא אוניברסאלי - קודם כל נתרגם את זה ליוונית, כן? אבל עיקר התורה שהיא התורה שבע"פ של עם ישראל - הם רצו לעקור את זה. ולכן זה ההסבר של אחד מגדולי המפרשים של המהר"ל, הרב הוטנר ז"ל. ב'פחד יצחק'⁸⁵ כן? ו- אם היינו כותבים ספר של חנוכה - זה היה מצדיק את הניצחון שלהם. ולכן דווקא חנוכה נשאר בע"פ."

וראו עוד במקור עליו מדבר מניטו, "פחד יצחק" של הרב הוטנר, על חנוכה, מאמר א: "[...] **וממילא כך נאה וכך יאה כי מאורע מועד החנוכה יהא מופקע מתורת כתב, שכן כל עצמו של חידוש מועד החנוכה אינו אלא בנקודה זו של מסירות נפש על עבודת יחוד ישראל בעמים, אשר שלילת הכתב היא היא ה"בפועל" של יחוד זה. ופוק חזי דגם במשנה לא נשנו דיני נר חנוכה, ולא נזכר נר חנוכה כי אם אגב גררא דענינים אחרים. והיינו כמו שהורנו רבותינו דגם לאחר שנכתבה המשנה עדיין השאירו בה מקום לצורת תורה שבעל פה, על החיסורי מיחסרא וכד'. ובנר חנוכה בא הוא הענין הזה לידי השמטה גמורה, מפני שאורו של נר חנוכה הוא האור שניתגלה על ידי מסירות נפש על אורות מניעת כתיבתם של דברים שבעל פה. בכדי שעל ידי זה תסתלק יון מלהחשיך עיניהם של ישראל על ידי תרגום דברים שבעל פה, כדרך שהחשיכה עיניהם של ישראל בתרגום של דברים שבכתב**".

וראו במיוחד בדברי הרב הוטנר בסוף מאמר ה: "ואילו בפורקן מכוחם של המתיוונים אין הכוונה שנלתבטלה הצרה של כוחם, כי המתיוונים לא נתבטלו כלל וידם נטויה בכל הדורות לפי טעמו של כל דור".

וראו עוד בשיעור של מניטו על 'מאמרי הראי"ה', על חנוכה, בסדרת שיעורים זו.

⁸⁶ אברבנאל, שמות כ ד"ה "ואמנם". וכן הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות: "והנראה מדעתו של בעל ההלכות שאין מנין תרי"ג מצוות אלא גזירותיו יתעלה שגזר עלינו לעשות או מנענו שלא נעשה אבל האמונה במציאותו יתעלה שהודיע אותה אלינו באותות ובמופתים ובגילוי שכינה לעינינו הוא העיקר והשורש שממנו נולדו המצוות לא ימנה בחשבונן". וזוהי גם דעת ר"ח קרשרש בספרו אור ה'. וראו על כך בהרחבה ב'תפארת ישראל' פרק ל"ז.

⁸⁷ בלשונו של מניטו 'דומה' = 'נדמה'.

⁸⁸ ראו ילקוט שמעוני ירמיהו רמז שיב: "אמר רבה בר ר' הונא מעלה זו יש בין ישראל לעובדי אלילים דאילו בישראל כתיב ירמיה לא לג והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם ואילו בעובדי אלילים כתיב מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי נאם ה' והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים.

⁸⁹ פירוש המשנה הזו אצל כל המפרשים הוא ההספד שביצירה והלידה. ונראה שמניטו מדגיש דווקא

את המילה "על כרחך אתה נוצר", כלומר הזהות שלך היא בעל כורחך. כלומר לא רק הפירוש המקובל שנשמתו של האדם ירדה לעולם בעל כורחה, אלא גם זהותך כאדם, וממילא כיהודי, היא בעל כורחך. וראו בפירוש משנה זו את דברי מניטו בתמלול קטעי היוטיוב, מתוך שערי אורה, על מהות השם הפרטי: "קהל: אז יוצא שהבחירה החופשית היא תחום מאד מסוים. מניטו: בתוך אותו תכנית של כל אחד. בעל כרחך אתה מי שאתה. בעל כרחך! כן. אבל בתוך התכנית הזו אתה חופשי להיות צדיק או רשע. לתקן או לקלקל, חלילה. זה מובן. אי אפשר להיות מישהו אחר ממה שאתה! זה בעל כרחך. זה משנה מפורשת[139]: "כל הנבראים נבראו בדעתן בצביונם, בקומתן" וכן הלאה. וזה אשליה! לחשוב על הבחירה מחוץ לגזירת הבורא. בעל כרחך נולדת כפי שנולדת! וזה דווקא מן המידות הטובות של הצדיק להכיר בזה, להסכים עם זה, להיות הבן של האב שלו. "כבד את אביך ואת אמך"[140]! להסכים בזה. יש סוד למה כל אחד נולד, במשפחה שהוא נולד. זה גזירה מן השמים להסכים בזה. זה המצווה הראשונה של "כבד את אביך ואת אמך".

⁹⁰ כלומר, שמשה לא עלה אל האלוהים בעצמו, אלא שהוא נקרא קודם על ידי ה'. ראו שמות רבה, יט, ג: "אמרו רבותינו שלשה דברים עשה משה והסכימה דעתו לדעת המקום [...] והשניה דרש באהל מועד ואמר ומה אם סיני שלא היתה קדושתו אלא לשעת מתן תורה לא עליתי אלא ברשות שנאמר (שמות שם, ג) ויקרא אליו ה' מן ההר". ופירוש עץ יוסף שם: "דאע"ג דכתיב תחלה ומשה עלה אל האלהים פירושו וכבר קרא אליו ה' כי בלא רשות לא עלה".

⁹¹ רות ב יב: "מעם ה' אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו".

נר מצווה - שיעור 3

הקדמה על ארבעת המלכויות

מניטו: נר מצווה של המהר"ל, דף יב. טוב, בפרק הזה של נר מצווה של המהר"ל, המהר"ל מסביר את עניין של המלכויות, ומביא כמה מקורות, גם מהגמרא גם מהמדרש. ואני רוצה להקדים את הפרק הזה במה שאומר המדרש על הסדר מלכויות.

אז זה נמצא ב"בראשית רבה" (בראשית רבה, ב, ד), יש גם מקור כן בגמרא במסכת מגילה אם אני זוכר, על הפסוק "וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְהוֹ וְנָהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹקִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם" (בראשית, א, ב). אז העניין של המדרש זה להסביר שעם ישראל הוא שלב הכנה כבר מאדם הראשון. מכיוון שסופסוף הוא נקרא "בן אדם"⁹² אז זה מתחיל כבר מאדם הראשון. עם ישראל צריך לעבור שלבים, "הליך" אם אפשר לומר, של ארבע מלכויות, ורק בסוף יהיה מלכות המשיח. אז לפי המדרש זה פשט הפסוק: "וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְהוֹ וְנָהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹקִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם" - זה רק בסוף, באחרית הימים, זה - מלכות המשיח. יש עוד מדרש שאומר: "ורוח אלוקים מרחפת על פני המים - זה רוחו של המשיח" זה נמצא במדרש רבה על אותו פסוק. אז אני מתחיל במקור על הפסוק עצמו:

"ר' שמעון בן לקיש פתר קריא בגליות" - יש פה ביטוי רגיל למדרש: זה או **פתח** קריא - נתן פתיחה למקרא. או **פתר** - נתן הסבר, פתרון. אז פה זה **"פתר קריא"** - הסביר את סדר הפסוק לפי הגליות.

"והארץ היתה תהו זה גלות בבל" - פה, הפתרון של המדרש: שכל מה שהמקרא מסביר לנו מששת ימי המעשה, זה כמין דגם למה שמתפתח דרך כל ההיסטוריה של העולם, עד ימות המשיח. אז פה יש לנו איזה דגם של המצב של העולם עד שלב התיקון שנקרא "מלכות המשיח". זה מובן? אז אני חוזר: **"והארץ היתה תהו זה גלות בבל שנאמר (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תהו"** - טוב, כשאנחנו לומדים את הנושא, לפי אותם המקראות, אנחנו רואים שזה שייך לשלב הראשון של המלכויות, שזה מלכות בבל. אם אתם זוכרים יש כבר מקור בספר בראשית (י, י): **"ותהי ראשית מלכותו בבל"** - על מי זה נאמר?

קהל: נמרוד.

מניטו: יפה, על נמרוד. עניין המלכויות - אני מיד חוזר להסביר את זה - זה מתחיל בנמרוד. ואתם זוכרים - נמרוד זה אותה תקופה של מי? (קהל: אברהם) אברהם אבינו. אז יש כבר סיפור שלם של התפתחות ההיסטוריה של מין האנושי אחרי המבול, שזה מתחיל במלכויות. ושורש המלכויות זה מלכות נמרוד, שמרד נגד הקב"ה (זוהר, עג, ב)⁹³, לפי המשמעות של השם שלו. במקביל מתחילה היסטוריה שלמה של הכנת מלכות המשיח, שזה מתחיל באברהם.

למדנו כבר את הנושא הזה, אתם זוכרים את זה? מאותה חוויה, מאותו ניסיון של העולם, מצב של תהו ובהו - יש שתי אפשרויות: או נמרוד שמרד על הבורא עולם, מכיוון שעולמו נמצא במצב של תהו ובהו, זה שורש המלכויות; והתגובה של אברהם אבינו, ש"הכיר בבוראו" (בראשית רבה, סד, ד) ורצה להיות עבד הבורא, כדי "לתקן עולם במלכות שדי". זה תוכנית שלם, שזה יתקן, ייתקן, עד מלכות המשיח. אז יש שני סיפורים מקבילים, שתי היסטוריות, נאמר, מקבילות: ההיסטוריה של המלכויות - ויש לה את ההיגיון שלה - תחזרו על הספר של

המהר"ל ב"נר מצווה" בפרק הוא מסביר את הכול לפרטים - יש צורך של ארבע שהם חמש, יש היגיון שלם - אז כל ההיסטוריה של העולם זה היסטוריה של מלכויות, אחת אחרי השנייה, עד גמר התיקון - ואז מתחיל את השלב החמישי שהוא מלכות המשיח. אבל באותה תקופה יש התחלה של המלכויות בנמרוד, והתחלה של הכנת מלכות המשיח - מאברהם אבינו עד אחרית הימים. זה מובן עכשיו, כן?

אז זה המקור במדרש אומר: **"והארץ היתה תהו זה גלות בבל שנאמר (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תהו, ובהו זה גלות מדי"** - אחרי בבל יש מלכות פרס, אבל זה התחיל עם מדי. ולכן יש לנו פה נושא, שצריך לראות במקורות. יש ברייתא במסכת ברכות על משמרות הלילה (ברכות, ג, א). לילה זה גלות (זוהר, כג, ב). לילה זה התחום של המלכויות. יש שאלה, האם יש שלוש או ארבע משמרות בלילה - זוכרים את הברייתא ההיא: עד אשמורת, "עד..." איך אומרת המשנה? "רבי אליעזר..."

קהל: הוא חלק אם זה שלוש משמרות...

מניטו: משמרות בלילה, או ארבע משמרות.

קהל: ארבע משמרות.

מניטו: זהו. זה דעת מי? "עד... אש..." תחזור על המשנה הראשונה שלנו.

קהל: המשנה הראשונה של ברכות? "מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן"

מניטו: עד?

קהל: "עד סוף האשמורה הראשונה"

מניטו: "האשמורה הראשונה" דברי?

קהל: דברי ר' אליעזר.

מניטו: ר' אליעזר. זהו. אז שמה הגמרא שואלת אם יש שלוש או ארבע משמרות בלילה. טוב, זה עניין של המלכויות.⁹⁴ ולכן יש לנו שתי אפשרויות: או לומר זה בבל, מדי, פרס, רומי - "מלכות הרשעה" זה?

קהל: רומי

מניטו: רומי, רומא. ויש גם כן גרסה אחרת: זה בבל, פרס, יוון-ורומי. אבל סופסוף זה הולך לאותה משמעות. אז פה במקור של בראשית רבה: **"ראיתי את הארץ והנה תהו"** - זה בבל. **"ובהו" זה גלות מדי "ויבהילו להביא את המן"** (אסתר ו, יד) - "ויבהילו" זה בהו, זה ברור שזה מדי. זה מלכות שהייתה לפני ש"ויהי בימי אחשוורוש, הוא אחשוורוש המולך מהודו ועד כוש" (אסתר, א, א), תראו המקור ברש"י: הפסוק אומר "המולך" ולא "המלך" - מה ההבדל? מה? למה לא אמר "המלך מהודו ועד כוש", אלא "המולך"?

קהל: זה שם עצם.

קהל: ארעיות. זה מיעוט. הוא מולך עכשיו, אבל לא ימלוך.

מניטו: אה, זה דרש יפה (צחוק קל). לא, לא מספיק. שמלכות פרס לקח את המלוכה ממלכות מדי. "המולך", ולא "המלך". הבנתם את ההבדל, כן? תראו ברש"י שמה.⁹⁵

אז קודם כל בבל, אחר כך מדי, ואחר כך: "וחשך" על פני תהום "זה גלות יון, שהחשיכה עיניהן של ישראל בגזירותיהן, שהיתה אומרת להם, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. "על פני תהום", זה גלות ממלכת הרשעה, שאין לה חקר כמו התהום. מה התהום הזה אין לו חקר, אף הרשעים כן. ורוח אלהים מרחפת, זה רוחו של מלך המשיח. זה מובן? לכן יש שלבים: קודם כל שלב של מלכות בבל, אחר כך מדי, פרס - מדי זה פרס - יוון, ורומא-רומי. ואחר כך, בסוף, מלכות המשיח. זה המקור של הפרק של המהר"ל. זה מובן? אז ניקח את הספר עכשיו.

והמהר"ל מסביר בקטעים הקודמים מה מאפיין את כל מלכות ומלכות, שמטרותיהן להתנגד לכל השלבים של ההכנה של מלכות ישראל. כל המלכויות האלו לוקחים את המלוכה מישראל, ורק באחרית הימים מחזירים את המלוכה לישראל. והוא נותן לנו הסבר כזה: כמו שבנשמת הנפש האדם יש כמה כוחות, גם כן בבחינת כלל המין האנושי, הכוחות האלו פועלות במלכויות. ולכן כוח הנפש זה במלכות בבל, ואחר כך כוח הרוח זה במלכות יוון (מדי ופרס), אחר כך כוח השכל זה במלכות יוון.

קהל: [...]

מניטו: מה אמרת?

קהל: יוון זה לא הרוח.⁹⁶

מניטו: לא, אמרתי "מדי - רוח" לא? טוב יש בעיות, יש לי בעיות עם הביטויים. אני חוזר על זה: הכוח המאפיין את מלכות בבל זה כוח הנפש, "גסות רוח", נפש. אחר כך, מדי זה הרוח. אחר כך, יוון זה השכל. ואחר כך באה המלכות הרשעה - זה רומא - שכוללת את כל הצורות של נפש האדם: נפש, רוח, נשמה - שכל, והיא שמתנגדת לישראל בכל הכוחות בבת אחת. ותראו בקטעים שקודמים לפרק שלנו את ההסבר של המהר"ל שהוא מגיע [אליו] לפי המקורות והפסוקים. זה נלמד. ופה נתחיל מיד:

על עזות חיובית ועזות שלילית

"ודע כי החומר הוא מתפעל" - החומר הוא בגדר או בהגדרה של כוח הנפש, הוא מושפע מכל ההשפעות. הוא מתפעל. הוא לא פועל, אלא מתפעל. תראו, אני רוצה לקרוא את כל הפרק, כי זה, צריך להשלים את כל הנושא כדי להבין את העניין. "ודע כי החומר הוא מתפעל, ולכך בני אדם שהם בעלי חומר אינם עזים וקשים" - אין להם היוזמה של העזות. ויש הבדל - אני מצדין מיד - בין "עזות" ו"עזות פנים". "עזות פנים" זה שלילי, בבחינה מוסרית. "עז פנים לגהנום" (אבות, ה, כ). אבל "עזות" - והמהר"ל חוזר על המקורות האלו - "עזות" זה מידה חיובית. למשל, במשנה בפרקי אבות: "היה...?"

קהל: "עז כנמר"

מניטו: "עז כנמר" (שם). יש הבדל בין "היה עז כנמר" "לעשות...?"

קהל: "רצון אביך שבשמים".

מניטו: זהו. זה חיובי, וזה מידה חיובית. זה היוזמה של הרצון. אבל "עז פנים" זה המכשול, זה הכישלון של העזות, בהגדרה השלילית. לכן יש הבדל. "אינם עזים וקשים" - בני אדם ששייכים לחומריות - הם בבחינת "מתפעל": מקבלים השפעה, והם מגיבים על ההשפעה.⁹⁷

אבל אין להם היוזמה בבחינה השלישית שהיא בחינת השכל-הנשמה, בהגדרה של המהר"ל.
"אבל ישראל, שנתנה להם התורה, הם עזים וקשים לגמרי" - פה יש הגדרה מעניינת. ואנחנו יודעים שזה אמת: ישראל, הם "עזים וקשים לגמרי" לכן זכו למדרגת מתן תורה. כי צריך להיות "עז כנמר" כדי להיות מסוגל לעבודת התורה. ועוד נמשיך:

התורה בתור חכמה: ניסיון הגזל של יוון

"ודבר זה בארנו בכמה מקומות. ולכך ראה דניאל" - בנבואה שלו – **"אומה זאת, שהיא מוכנת אל החכמה ביותר"** - במקביל למקור שראינו במדרש רבה, יש גם הפרק של נבואת דניאל, שהוא רואה את ההתפשטות של המלכויות האלו בבחינת חיות. והחיה השלישית בחלום דניאל זה נמר. מיד המשמעות היא מדויקת: זה הכוח השלישי, כוח השכל שנקרא "עזות רוח", לא "עזות פנים" אלא "עזות רוח". זה מובן? ולכן הוא רואה איזה חיה שנקראת "נמר" - **"שהיא מוכנת אל החכמה ביותר משאר אומות, ראה אותה נמר, שהוא היותר עז. ולפיכך האומה הזאת בקשו שיכתבו להם חכמים התורה"** – בלשון – **"יונית"** - אתם זוכרים במה מדובר: כי דווקא תרבות יוון ביקשה שחכמי ישראל יכתבו את התורה (מגילה, ט, א). כי הם היו מסוגלים ל... איך אפשר לומר? לגזול את התורה מישראל, מכיוון שהתרבות שלהם הייתה מסוגלת לאותה מדרגה של חכמה. תרבות בבל ראתה את הכוח של ישראל בבחינת הנפש, והתנגדה לזה. תרבות מדי - בבחינת הרוח, והתנגדה לזה; ופה אנחנו מגיעים לשלב השלישי, של יוון, של העימות בין יוון וישראל, ודווקא בנבואת דניאל זה בצורת נמר, שזה מסמל לסגולת הכוח השכלי השייך לתורה. יוון זה לא ישראל, ולכן אינם מסוגלים לתורה **בקדושתה**.⁹⁸ אלא מסוגלים למדרגת חכמת התורה, ולכן דווקא ביקשו לגזול מישראל את התורה **כחכמה**. לא כקדושה - כי אין להם שום שייכות לקדושה, אבל הם מסוגלים להבין את חכמה התורה כחכמה, ורצו לקחת מישראל את התורה כחכמה, כדי לתרגם אותה ליוונית. אתם מבינים את חומרת המאורע, כן?

"כמו שמפורש במסכת מגילה (מגילה ט א). אף כי בודאי אין לאומה הזאת חלק בתורה" - ואני מוסיף, מסביר: בבחינת הקדושה – **"כמו שאמרנו"** - מקודם – **"ומכל מקום בקשו לכתוב להם התורה בלשון שלהם, וזה מורה שהחכמה שייך להם ביותר"** - יש קצת הומור בזה: אנחנו יודעים שהיו מייסדי הפילוסופיה. לכן היו מסוגלים להקשר לעניין של חכמה. מצאו ספר שעם ישראל אמר שזה נבואה, שהספר - אפשר להגדיר, התורה - אפשר להגדיר אותה בפסוק מיוחד: **"קדושים תהיו כי קדוש אני"** (ויקרא יט, ב). טוב, זה לא מעניין אותם הקדושה, אבל הבינו למשל את הפסוק: **"וראו כל העמים"** - פחות או יותר זה ככה - כי "עם חכם ונבון..." (דברים, ד, ו) ⁹⁹ אתם זוכרים את הפסוק בספר דברים? תפסו את עניין החכמה שיש בתורה, ורצו לגזול מישראל את אותה חכמה ולתרגם אותה ביוונית. זה מובן? אז אני חוזר על זה: **"וזה מורה שהחכמה שייך להם ביותר"** - כן, רציתי לציין, אולי דיברנו על זה כמה פעמים: שְפֶרְשֵׁי נִתְּן פִּירוּשׁ לְמִילָה "פילוסוף" פעמיים בש"ס. במסכת שבת (קטז, א) בפרק "כל כתבי הקודש" הוא מפרש את המילה "פילוסוף" במילה "מין". מה זה 'מין'?

קהל: מינות.

מניטו: כן, מינות: מי שמראה את עצמו כאילו הוא מאמין, אבל אינו מאמין, אז נקרא "מין" (צחוק קל). ובמסכת עבודה זרה (נד, ב), רש"י מסביר את המילה פילוסוף כ"חכמי אומות העולם". דיברנו פעם על זה, אני רוצה להסביר את זה בהקשר לנושא. ולכן יש לנו שני פירושים של רש"י: במסכת שבת פרק "כל כתבי הקודש", הפרק מתייחס לשאלה הבסיסית מה זה ספר

של כתבי הקודש, מה זה ספר של חכמה. יש הבדל מהותי בין שתי ההגדרות האלו. אז במסכת שבת, רש"י מסביר: "פילוסוף" זה "מין"¹⁰⁰. במסכת עבודה זרה הוא מסביר המילה "פילוסופים" - בלשון רבים - "חכמי אומות העולם", שהיו פילוסופים, חכמי רומי, זה מסכת עבודה זרה. לאמיתו של דבר אין סתירה. מכיוון שבהקשר לנבואת ישראל - מי שלא מאמין בנבואה הוא "מין". בהקשר לעבודה זרה - מי שלא מאמין בעבודה זרה הוא חכם. ולכן אין סתירה. הבנתם את זה, כן? ולכן יש נושא מעניין מאד - כי שוב כל העניין הזה חוזר בימינו אנו - מה עדיף? פילוסוף של אומות העולם, או פילוסוף של ישראל?

קהל: אומות העולם

מניטו: למה? מכיוון ש... מה זה פילוסוף? מי ששולל כל עניין נבואה. זה מובן, כן. אין דבר כזה אצל הפילוסוף, בפילוסופיה, "נבואה" - לא מובן. שוללים את זה. אז מי ששולל את הנבואה, יש שתי אפשרויות: או מדובר בנבואה של עובדי עבודה זרה - אז הוא חכם, מכיוון שהוא שולל את מה שצריך ל... אם מדובר בנבואת ישראל, ברור שהוא "מין". זה מובן? יש איזה מין פרדוקס: מצד אחד הוא חכם, מכיוון ששולל את העבודה זרה. מצד שני הוא מין, מכיוון ששולל את נבואת ישראל. ולכן אם הוא גוי - הוא נקי מכל חטא, דווקא הוא חכם. אם הוא יהודי נאמר, אז פה יש בעיה. אם הוא תלמיד חכם - אז נקרא "מין", אם הוא עם הארץ - אפילו אפיקורוס אי אפשר לקרוא לו. הוא צריך להיות תלמיד חכם כדי להיות אפיקורוס. הבנתם את ה...? טוב, אז אני חוזר לנושא.

פה המהר"ל מציין כאילו דרך אגב, שתרבות יוון הייתה מסוגלת למה שאנחנו מגדירים: "חכמה". ולכן כשראו את ספר התורה, אז ראו בו חכמה. ורצו לקחת את זה בבחינת חכמה, ולתרגם את החכמה ליוונית. את החכמה של התורה ליוונית. זה מובן? בבחינת עם ישראל, שקיבל את הנבואה מנביאי ישראל, מהתקופה הקודמת, זה ברור שזה לא רק חכמה. שזה קדושה. אבל היוונים לא היו מסוגלים לתפוס את הצד הקדושה שהייתה באותה חכמה, ורצו לקחת את זה כחכמה. טוב, אז נמשיך.

אה, עוד הוספה: תוספות, דווקא באותו מקור של מסכת שבת, מביא את פירושו של רש"י - "מין" - ואחר כך מביא את... לא הוא לא מביא את זה, זה ממקור אחר, של עבודה זרה, מביא מה שתוספות אומר: "ושמעתי מיהודי שבא מיוון, שפילוסוף, המשמעות זה: אוהב החכמה"¹⁰¹. ויש עוד גרסה, חבל לא הבאתי את הספר: "ואית דגרסי פילא סבא"¹⁰² בארמית. והוא מביא מקור בתרגום, ש"פילא סבא" זה זקן ליצן. "פילא" זה ליצן בארמית. מי שאומר שהוא רוצה לדבר על החכמה, אבל לא הייתה נבואה, לפי התוספות זה הגדרה של ליצן. תפסתם את ההסבר. אולי בצורה אחרת: מי שאומר: "אתם רוצים לדעת יסוד החכמה? יסוד החכמה זה שאי אפשר להגיע לחכמה" - זה כל הפילוסופיה.¹⁰³ ולכן הוא מסביר את זה: "פילוסוף" - "סוף": "פילא" - "סבא" בארמית. זה מובן... (צחוק קל).

היחס האמביוולנטי לציביליזציה היוונית: לשון ותרבות - כן, חכמה ופילוסופיה - לא.

אז אני חוזר לעניין: "ולכך דרשו ז"ל "יפת אלקים ליפת" - אתם זוכרים שזה הברכה של נוח ליפת - "יפת אלוקים ליפת וישכן באהלי שם" (בראשית ט, כז), ופרשו ז"ל (מגילה ט ב) אמר רב חייא בר אבא, היינו טעמא דכתיב "יפת אלקים ליפת"? מיפיותו? איך קוראים את זה? מיפיותו של יוסף, היופי... סליחה, אמרתי "יוסף"? זה גם כן נכון (צחוק). היופי של יפת "יהא

באהלי שם - "יפת אלוקים ליפת וישכון באהלי שם". איזה מין ברכה כזו. החלק של יפת - זה היופי. ודווקא מכיוון שהיופי זה החלק של יפת, עתיד לשכון באהלי שם. ההסבר של הגמרא זה: הרשו לתרגם את התורה, את ספרי הקודש, נאמר, **רק** בלשון יוון,¹⁰⁴ מכיוון שהיא שפה יפה. כי היופי של יפת זה יוון, אומרת הגמרא. ואנחנו יודעים שזה הסגולה של יוון: כל היופי של ה... נאמר - הגאונות, הגניוס של יפת, סופסוף אנחנו מוצאים אותה ביוון. ולכן כשנתנו רשות לתרגם - אני מתכוון לסנהדרין - לתרגם את ספרי הקודש, קודם כל נתנו רשות לתרגם **רק** בלשון יוון. וזה דווקא בפרק "כתבי הקודש". אני לא רוצה להכניס בסוגיות שמה, כי אין לנו מספיק זמן כדי לראות את כל הפרק, אבל תראו את פרק "כל כתבי הקודש" במסכת שבת: כשחולקים כבוד לתרגום ביוונית **כמעט** באותה מדרגה שחולקים כבוד לכתבי הקודש בעברית עצמה.

אז ההסבר הוא ככה: איך יפת ישכון ב"אהלי שם"? כשיתרגמו את כתבי הקודש בלשון יוון. אתם מרגישים שיש משהו דומה לסתירה פה: מצד אחד המהר"ל מסביר לפי המקורות, להגדיר את יוון בתחרות עם ישראל, שגנבו ממנו את החכמה שבתורה כשתרגמו את התורה. וזה המקור של הבראשית רבה: החשיכו את עיני ישראל ואמרו להם: כתבו על קרן השור "אין לכם חלק ונחלה באלוקי ישראל". מצד שני, יש איזה שבח ללשון יוון. אם כבר יש צורך לתרגם את כתבי הקודש בשפה אחרת, אז הרשות ניתנה קודם כל (ליוון). אחר כך הרשות ניתנה לכל השפות. ודווקא לפי דעתי, מכיוון שהיהודים לא היו מבינים עברית, אז היו צריכים לקרוא בכל לשון שאתה שומע. ודווקא בלשון יוון.

פה יש נושא חשוב מאד. יש הבדל בין לשון יוון, תרבות יוון מצד אחד; והפילוסופיה היוונית, החכמה היוונית. זה שני דברים שונים לגבי החכמים (סוטה, מט, ב).¹⁰⁵ הם נתנו כבוד ליופי, ללשון והתרבות של יוון, והיו בעימות, במלחמה, עם הדעות של החכמה היוונית. זה לא קל, כבעיה, כן? כי יש צד חיובי ביופי של לשון יוון, ויש צד שלילי לגמרי - ונראה למה - בצורה שהיוונים, בעיקר הפילוסופים, רצו לסלף את חכמת התורה.

אז המהר"ל ממשיך בהסבר: "**כלומר מן היופי של בני יפת, וזהו לשון יוני, שהוא היפה יותר, יהיה התורה באהלי שם**" - זה מובן, או צריך לדייק עוד? זאת אומרת: איך מתקיים הפסוק "יפת אלוקים ליפת וישכון באהלי שם"? אם היופי של יפת יהיה אמיתי - וסופסוף זה מתגלה ביוון - אז יפת יכול לשכון באהלי שם. איך? בתרגום של התורה בלשון יווני. ולכן רציתי מיד לדייק: יש הבדל בתפיסת החכמים בעניין של היופי השייך לסגולת יוון, שהיא יופיו של יפת, וחכמת היוונית שתרגמה את קדושת התורה לצורה תרבותית שונה לגמרי, שייכת לחכמה **החילונית** של יוון. אתם מבינים את חשיבות הבעיה.

"כי מותר להיות התורה בלשון שלהם, וכל זה מפני שיש להם החכמה יותר משאר אומות" - אפשר אולי להגדיר את זה ככה: יותר מכל שפות, יש סיכוי שהתרגום של כתבי הקודש בלשון יוונית יהיה יותר קרוב לאמת של חכמת התורה מִשְׁאֵר לשונות. זה מובן? אבל מה קרה? קרה שתרבות יוון רצתה **לחלל** את קדושת אותה החכמה של התורה, ולכן התחיל העימות.

יש לכם פירוש על מסכת אבות שנקרא "מגן אבות", מחכם גדול ששמו היה... דווקא באלג'יר...

קהל: הרשב"ץ?

מניטו: הרשב"ץ, כן. אז הוא מסביר את זה באופן ברור מאד: ההבדל בין לשון יוון וחכמת יוון.¹⁰⁶ זה מסביר לנו למה היה כל כך פיתוי לעם ישראל שבאותה תקופה - לתרבות היוונית. מי שלמד הלשון הזה, יוונית, יכול להבין שהיה פיתוי כזה. אם כבר צריך לתרגם, אז כדאי ביוונית, ולא בשום לשון אחרת. נמשיך:

"והקירוב הזה עצמו" - זאת אומרת הקירוב של סגולת החכמה השכלית ביוון, וסגולת החכמה הקדושה בישראל – **"הקירוב הזה עצמו היה גורם שרצו לאבד מהם התורה, כי אין גבור מתקנא אלא בגבור שכמותו, ולפיכך רצו לאבד מהם התורה"** - להאביד מישראל את התורה. ולכן כשהיו שולטים בארץ יהודה אמרו: תביאו את הקורבנות שלכם, אבל על קרן השור של הקורבן כתבו: **"אין לנו חלק ונחלה באלוקי ישראל"**, ועוד זה יתבאר. **"כי אין גבור מתקנא אלא בגבור שכמותו"** - זה ביטוי יפה. ולכן, מהו הפסוק מהו הפסוק שמתנגד לזה?¹⁰⁷ אני חוזר על מה שאומר המהר"ל אומר פה: **"אין גבור מתקנא אלא בגבור שכמותו"**. חכמי בבל לא היו יכולים להתחרות עם חכמת התורה, מכיוון שלא היו מסוגלים להיות חכמים באותה מדרגה. גם כן חכמי מדי. אבל חכמי יוון כן. תפסו דווקא את הנקודה של אותה חכמה שיש בתורה – אנחנו צריכים אותה - נאמר את זה ככה: גבי האוניברסאליות של התרבות האנושית כולה. הספרייה של אלכסנדריה, כן? **בתנאי** שלא יהיה קשר... - איך אומרים את זה? - מיוחד, **ייחודי**, של העם היהודי. תפסיקו לומר: **"זה החכמה שלנו, זה הכתובת שלנו"**, תנו את זה לכל העולם כולו - **"אור לגויים"** - בלשון יווני, מכיוון שזו הייתה המלכות של אותה תקופה.

מה הפסוק בתורה שהוא מתנגד למה שאמר פה הרב? **"כי אין גיבור מתקנא אלא בגיבור שכמותו"**. לכן נאמר...? כדי לתקן את זה? זה דבר פשוט ויפה: **"ואהבת לרעך כמוך"** (ויקרא יט, יח). כי פה יש סכנה של קנאה. הבנתם את זה?¹⁰⁸

ולפיכך רצו לאבד מהם התורה. ולכך אמר כי מלכות שלישיית מתייחס אל חיה" – בחזון של דניאל (ז, ו) – **"שהיא נמר שיש לה ארבע כנפיים, כי החכמה היא מתפשטת בכל צדדיו לרוחב ולאורך"** - טוב אני מדלג על ההסבר הזה – **"ואין לה גבול כלל, רק מתפשט בכל מקום. ולכן היה מדמה זה לנמר שיש לו ד' כנפיים, שהכנפיים מורים על התפשטות בכל ד' רוחות, וכבר בארנו זה במקום אחר, וזה מבואר בכל מקום. ולכך אמר על אומה זאת"** - זה בארמית, בספר דניאל: שהיא תתפשט בכל הארץ (**"די תשלט בכל ארעא"**, דניאל, ב, לט). ובלי שום ספק: הכוח, הסגולה של תרבות יוון התפשטה בכל העולם כולו. באיזה בחינה? בכל הארץ כולה?

קהל: חכמה אומנותית?

מניטו: לא רק אומנותי. מצד האומנות, זה מסוגל לאיזה אופי תרבותי. אבל יש איזה בחינה של חכמת יוון - התפשטה על כל העולם כולו, בבחינה ממש כלל עולמית.

קהל: מדעית.

מניטו: המדע. כי הלשון של המדע זה סוף סוף המתמטיקה היוונית. וזה הגיע למדרגה של **"ויהי כל הארץ שפה אחת"** (בראשית, יא, א). זאת אומרת, זה בא מיוון. וזה דווקא המדע של **החיצוניות** של העולם. יש צד של אסתטיקה - יופי, ויש צד של מדע - זה המתמטיקה. אני לא אומר שלא היו גם לפני היוונים תרבויות ועמים שידעו מתמטיקה, אבל הסגנון המתמטיקאי של היוונים - הוא הוא שהגיע לאותה מדרגה של **"ויהי הארץ שפה אחת"**. זה מובן? זה שייך לשטחיות של המציאות, לחיצוניות של המציאות, כפי שראינו כבר בשיעור הקודם, כשלמדנו את הפרק ב"אורות". זוכרים את זה?

אבל הלשון השייך, השפה השייכת לפנימיות של המציאות, לרוחניות, לנשמה, לערכים של הקדושה – זה הסגולה של עם ישראל. אז כל עוד שיוון הסתפקה בחלק, בסגולה שלה: היופי - אני חוזר בהגדרות: היופי, האמת של המציאות החיצונית, דהיינו המדע - זה היה בסדר, זה היה הסגולה של יוון. סגולה של ישראל זה הנבואה: הידיעה, המדע של פנימיות המציאות של הקדושה, של עולם הפנימי של הנשמה. אבל כשיוון רצתה לקחת גם את הסגולה של עם ישראל

– אז המלחמה התחילה. תפסתם את העניין?

הכישלון של חכמי ישראל: מה בין תבניות חשיבה פרסיות ותבניות חשיבה יווניות

יתכן שהייתה פה איזה מין... איך אומרים את זה? חכמי ישראל לקחו **סיכון** גדול, הפיתוי היה גדול גם כן: לתת, לתרגם את התורה בלשון יוון. אבל לפי דעתי לא הייתה ברירה, זה נעשה בעל כורחם.¹⁰⁹ ואנחנו רואים לפי המציאות התרבותית של עם ישראל בכל תקופה: דווקא - ויש לנו הרבה הרבה עדויות מאותה תקופה – היהודים, ובכללם הרבה מחכמי ישראל,¹¹⁰ בחרו את התרבות היוונית על התרבות הקודמת של פרס, מדי ובבל, וזו היה ה**כישלון** של התרבות היהודית דאז. מכיוון שכל עוד היהודים היו נאמנים לתרבות הפרסית-המדאית - כך אומרים? מדאית? באל"ף, כן? – הבבלית, שזה הכלי של החכמה של התלמוד. זה תרבות בבליית, זה לא תרבות יוונית. אז הכול היה עוד קשור לתקופת הנבואה, לכלים התרבותיים של תקופת הנבואה. מיד כשהתחילו להעדיף, לבחור, את התרבות היוונית ככלי של תרגום התורה, ואחר כך הלטינית – זה היה הרס של המסורת, והתחלת הצדוקיות.

אתם מבינים שפה יש נקודה חשובה מאד: סוף סוף, אם אני הולך לסוף הנושא הזה, מהו ההבדל בין עולם היהדות ועולם הנצרות? עולם היהדות נשאר נאמן לכלים התרבותיים של התקופה של הנבואה, דהיינו - התרבות הבבלית והפרסית. הנצרות בחרה בכלים של יוון ורומי. וכל פעם שיהודי - תלמיד חכם, משכיל, נבון - עושה אותו דבר, זאת אומרת: זורק את הֶדְרָכִי החשיבה של התלמוד - שהם בבליים ופרסים, מי שבקיא קצת בתלמוד מבין את זה - ומעדיפים את הכלים התרבותיים של המערב, האוניברסיטאיים האקדמאיים - דהיינו יוון ורומי - זה כבר הרס המסורת. זה ההבדל בין הישיבה והאוניברסיטה. תפסתם את זה? זה מובן?

קהל: אז למה לפי זה דרשו: "יפיפותו של יפת ישכון באהלי שם" – שמותר לתרגם את התורה ליוונית?

מניטו: נכון, לכן אני אמרתי, התחלתי קצת: זה היה פיתוי, ולקחו **סיכון חמור**. זה נכשל. זה היה יכול להיות אפשרי אם לא הייתה אותה מלחמה תרבותית: שהיוונים לא הסתפקו בסגולה שלהם - דהיינו החכמה של החיצוניות של המציאות, עולם האסתטיקה ועולם המתמטיקה, רצו לטפל - והמושג במקומו - בנושאים של הנבואה; פילוסופיה. ואז הכניסו חושך במקום האור. הכניסו את הטומאה במקום הטהרה, כפי שלמדנו בשיעור של הרב, זוכרים את זה. כל עוד שאיש מדע עושה מדע – זה כשר למהדרין. אבל כשהוא מתחיל לפלסף, הוא מתחיל לסלף. כי הוא מטפל בתחום שמחוץ לסגולה שלו. וזה התחום של הנביאים, של הנבואה. אתם מבינים את זה...? סוף סוף זה פשוט להבין את זה, אבל זה הייתה מלחמה שלא נגמרה.

ולפי דעתי ההסבר ההיסטורי תרבותי, אפשר למצוא במה שאומר המהר"ל: כל עוד - אני חוזר על זה - שאנחנו נשארים בתחום החכמה התלמודית - אם זה בבלי, אם זה ירושלמי, דרכי החשיבה הם בבליים ופרסים - וכשעוזבים את זה ומתחילים ל... איך אני יכול לומר... לפלסף, עם דרכי החשיבה של יוון ורומי - זה כבר התחלה של הנצרות. וזה מתחיל בצדוקיות. וזה המצב עכשיו, כבר מתקופת הרנסנס כבר, עד ימינו אנו, זה ההבדל המהותי בין העולם הרוחני של הישיבה והעולם הרוחני של האוניברסיטה. ואין שום פשרה אפשרית! זה או זה, או זה.

אתם מבינים את זה, כן? אז אני לא אומר שבלתי אפשרי להיות איש ישיבה עם **מידע** - לא מידע - מידע אוניברסיטאי. זה אפשרי, התרבות היא אוניברסלית. אני לא אומר שאי אפשר להיות איש אוניברסיטה עם מידע תלמודי, אבל... איך מתחיל הפסוק הראשון של ספר תהלים? "אשרי האיש, אשר לא הלך" הבנתם מה שאני אמרתי... (צחוק משותף). ואני חוזר לעניין. זה מובן?

טוב, אז אתם רואים שהבעיה מתחילה עם ההתמודדות עם יוון. כל עוד שהיינו עם בבל - זה כוחות הנפש, תרבות של כוחות הנפש. והייתה מלחמה ביניהם. אבל זה לא הגיע עד השכל. מדי - זה עניין הרוח, הרגישות שבחיים, האומנות של "כוח המרגיש" כמו שאומר הרמב"ם¹¹¹. זה היה מדי, טעויות עצומות, אבל בלי שום שכל. מיד כשמתחילים עם יוון, אז זה כבר חומרת העניין. לכן אני אומר: היה פיתוי לאותה אפשרות שאולי זה אפשרי לתרגם, וזה יהיה הקשר, הגשר, עם העולם הכללי, דרך לשון יוון, מכיוון שכבר נאמר "יפת אלוקים לפת". וזה נכשל!

קהל: למה לא אסרו את זה?

מניטו: לא, התאבלו בזה, התאבלו. היה אָבֵל כשרצו [לתרגם] (תענית, יג).¹¹² מכיוון שבאופן היסטורי מדויק, זה לא הסנהדרין שהחליטו לתרגם. אלא מלכי יוון (מגילה, ט), זה ה...

קהל: תלמי.

מניטו: נכון. הכריחו את חכמי ישראל לתרגם.¹¹³

קהל: אבל יש בתלמוד הלכות שלמות על זה ש[...]. זה גם הלכה, ברמת ההלכה, שמותר לתרגם ביוונית דווקא, ולא ב...

מניטו: לכן אני הבאתי את המקור של ה"מגן אבות", שהוא אומר: יש הבדל מהותי בין...

[הפסקה בהקלטה]

מניטו: ...פייטנות יוונית, ספרות יוונית. זה העולם שמתאר הרב, של היופי, של האמיתות שיש במציאות החיצונית של העולם. וכשלומדים מתמטיקה גם כן רואים שזה רצון הבורא, גבי הכלים של העולם. מיד כשמגיעים לתקופה של הפילוסופיה - זה עניין אחר לגמרי. זה חכמי יוון שרוצים לדבר על הנושאים של הנביאים. אז זה מה שאומר המדרש: "מביאים חושך במקום האור".¹¹⁴ יש איזה מין ממד טראגי¹¹⁵ במה שהם אומרים כשהם מדברים על הנושאים של הנשמה. מוות במקום חיים. למה? מכיוון שהחשיבה שלהם התרגלה לסדר של החיצוניות, וכשמדברים על הפנימיות, מכניסים בפנימיות את הסדר של החיצוניות - זה המוות בנשמה. הבנתם את זה? תפסתם את זה? והדוגמא המאפיינת זה הנצרות: זה איש של יוון, שנשאר יווני, עם הטרגדיה שלו, ושמאמין באמונה של ישראל. אז הוא הופך את האמונה של ישראל מחיים למוות. זה מובן, כן? זה ברור שזה המצב התרבותי של ה...

ואם אני חוזר לנקודה ההיא, של ההבדל בין האווירה של עולם הישיבה, שלומדים את התורה עם כוח סגולי של החכמה השייך לישראל, אבל דרך דרכי החשיבה של בבל ופרס. מיד כשמתחילים ללמוד את זה דרך דרכי החשיבה של יוון ורומי - זה כבר נוצרי. זה קצת סכמטי מה שאני אומר, אבל לא כל כך, מכיוון שלאמתו של דבר זה יותר חמור מזה.

קהל: יש גם... גם משתמשים חכמי ישראל ב...

מניטו: כל חכמי ישראל שהשתמשו בדרכי החשיבה של יוון ורומי - **נכשלו**. נקודה. אין יוצא מן הכלל. אין יוצא מן הכלל! והדוגמא זה לאו דווקא שפינוזה, שהיה כבר בוגד. אלא פשוט:

מנדלסון. הוא התחיל בדרך ההיא - נכשל, מייד. ומידה כנגד מידה – בניו התנצרו. והוא היה יהודי אדוק, כן? בניו כבר. מכיוון שהוא הורה להם את הדרך הלא נכונה. ואין יוצא מן הכלל!

קהל: אבל גם הרמב"ם השתמש בחכמה ההיא!

מניטו: מה?

קהל: הרמב"ם

מניטו: אני לא דיברתי על הרמב"ם, אתה מדבר על הרמב"ם.

קהל: הוא לא השתמש באריסטו?

מניטו: נכון. מה אתה רוצה שאני אומר...? (צחוק קל) כבודו מונח במקומו.¹¹⁶ אבל אני חוזר על מה שאני אמרתי: בלי יוצא מן הכלל, כל חכמי ישראל שהשתמשו בזה **נכשלו**, נקודה. אל תביא את הרמב"ם פה. "והמשכיל ישכיל"... זה לא הנושא, אנחנו עם המהר"ל. אם אתה אומר כבר הרמב"ם, אז תאמר אולי "מיימונידס", זה משהו אחר. הרמב"ם זה הרמב"ם. אתה מבין את ההבדל אולי, כן?

אז נחזור לנושא: איפה הגעתי?

"שיש לה החכמה יותר משאר אומות. והקירוב הזה עצמו היה גורם שרצו לאבד מהם התורה" - "מהם" זה ישראל - **"כי אין גבור מתקנא אלא בגבור שכמותו, ולפיכך רצו לאבד מהם התורה"** - זה מה שאנחנו אומרים ב"על הניסים", אתם זוכרים?

קהל: "לשכחם מתורתך".

מניטו: "לשכחם מתורתך", ויש גרסאות "להשכיחם מתורתך". לא רק לנתק את התורה מישראל, אלא גם ישראל מהתורה. זה מובן. טוב, פה המהר"ל מסביר, באופן חריף מאד, מה שקרה באמת: היוונים היו מסוגלים להבין את עומק החכמה שבתורה, ולכן רצו לקחת אותה, ולנתק אותה **מהישראליות** שלה, מהקדושה שלה. וזו הייתה חומרת המצב. ולכן המדרש, וגם במסכת מגילה, גם כן מביא את זה: "החשיכו עיניהם של ישראל ואמרו כתבו על קרן השור..." - קרבנות תביאו,¹¹⁷ אבל בבחינה דתית, בבחינת עבודה זרה של אומה זו או אחרת. "אין לכם חלק ונחלה באלוקי ישראל". הקשר הזה נותק לפי דעתם.

ורק רציתי להוסיף, כי זה המצב שאנחנו **חיים** עכשיו - מאז תקופת האמנציפציה בחברה היהודית, ובפרט בחברה הישראלית - העימות הזו בין שני הגישות האלו: אלו שבאים ואומרים "התורה זה חכמה גדולה, יותר גדולה מכל חכמות אחרות" - **אבל מאותו סוג**. וזה שונה לגמרי מהמסורת שלנו: שהתורה היא החכמה של **הקודש**, זה משהו אחר לגמרי. תפסתם את זה? והקודש שייך **דווקא** לעם ישראל. עם קדוש, תורה קדושה, לשון הקודש. ולכן, לתרגם את התורה **בלשון יוון** - זה כבר משהו. כי זה לשון יפה, אמיתי, כשר. למה דרין. לתרגם את התורה **בדרכי החשיבה** של יוון - זה כבר משהו אחר. צריך לתפוס את זה, שתי תקופות שונות: הייתה תקופה של תרבות יוון בבחינת היופי, וכשהגענו לתקופה השנייה של תרבות יוון בבחינת הפילוסופיה - זה כבר משהו אחר.¹¹⁸ הבנתם את זה?

חרב הפיפיות של תרגום השבעים: ניסיון הסנהדרין להציל את התורה מהטומאה היוונית הצליח, אבל הביא איתו אסון לעם היהודי לדורות

קהל: בעניין שרצו שיהיה שינוי, זה עשרה מקומות בתרגום (מסכת סופרים א, ז) - כדי לשמור על הייחודיות הזאת של התורה?

מניטו: לפי הדוגמאות שמביאה הגמרא, הם פחדו מהתגובה של היוונים, מכיוון שדווקא בכל המקורות האלו הייתה איזה נימה... אנטי-גויית נאמר, זהו. אז פחדו מזה. לא, לפי דעתי זה היה יותר חמור: החליטו בכוונה לתרגם את זה ברובד **הכי הכי תחתון** של החכמה. הבנתם מה שאני רוצה לומר, כן? זאת אומרת ניסו, הצליחו אני חושב. כי כשאנחנו קוראים את כל התרגומים שבאו אחריהם, ודווקא התרגומים הכי... האחרונים, אנחנו רואים שהמתרגמים לא מסוגלים [אלא] רק לתרגם לפי המשמעות **הכי פחותה** של הפסוק. ובזה החלי... הסתירו. כדי לא לטמא את הרוחניות הגבוהה של דברי הקודש. אבל מה? זה הביא איתו **אסונות** בעם היהודי! כי גם היהודים עצמם קוראים את הפסוקים רק בשכבה הכי תחתונה של המשמעות. תפסתם מה שאני רוצה לומר?

קהל: מיסיונרים, אולי.

מניטו: לא לא, אני מתכוון למשהו קצת יותר אחר. אין לי דוגמאות עכשיו כי הנושא הוא רחב מאד. רק באופן מופשט: בכל פסוק ופסוק יש משמעות לפי הפרד"ס. ויש פרד"ס דפרד"ס, ופרד"ס דפרד"ס עד אין סוף. אז המתרגמים, זאת אומרת הסנהדרין שתרגם, ה"שבעים" האלו, החליט לתרגם במילה היוונית היותר גסה, היותר חיצונית, היותר... גרועה, נאמר, כדי לא ללכלך את הרוחניות שבתורה. אבל מה, כל זה הביא איתו אסון גם כן ליהודים! הם קוראים את כתבי הקודש, אפילו בעברית, דווקא בשכבה היוונית של התרגום. תפסתם את זה? נמשיך.

טענת אומות העולם בעקבות חטא העגל

"מאחר כי האומה הזאת יש בה החכמה, הרי השכל מתפשט (בכל העולם) כי כך ענין השכל. ולכך כפי מדת השכל, היא ממשלתם בכל העולם, והכל היה כפי המדה. ולכך המלכות הזאת לא היו מתנגדים לישראל רק מצד התורה השכלית ומצד התורה האלקית.¹¹⁹ וכך היה כל ענין מלכות שלישית, לבטל מישראל מעלת התורה האלקית, וכל דבר אלקי בפרט. היתה רוצה אומה זאת שלא יהיה חס ושלוש לישראל מעלה אלקית. וזהו אומרם במדרש: "ושם הנהר השלישי חידקל – זו יוון" זה עוד מדרש אחר בויקרא רבה (יג, ה). "חידקל" זה שם של הנהר, וההסבר של המדרש הוא: "שהיא חדה וקלה" - חידקל – "בגזרותיה", זאת אומרת: מתוחכמת, "הבה נתחכמה לו" (שמות, א, י) "על ישראל, ואומר להם כתבו על קרן השור שאין לישראל חלק באלוקי ישראל. כי מלכות שלישית אומרת לישראל כתבו על קרן השור דווקא".

טוב, ופה יש מיד רמז שאני רוצה להסביר כהקדמה, ונראה את המקור שמביא המהר"ל עכשיו במסכת ברכות. ואותה טענה אנחנו מוצאים אותה אחר כך בעיקר אצל האסלאם, וגם הנצרות, אבל בעיקר אצל האסלאם: פעם הייתם עם סגולה של אותה חכמה אלוקית של הקודש. אבל נכשלתם. איזה חטא? חטא העגל. בחטא העגל יש לנו - אומרים אומות העולם – "עדות שאין לכם שום סגולה אלוקית של קודש יותר מאומות העולם, כי דווקא חזרתם לאותה תפיסת העולם של העבודה זרה. מכיוון שקרה דבר כזה, נכשלתם, בחטא העגל, אז

דווקא" - אומר המהר"ל בהסבר שלו של המקור של המדרש – "כתבו על קרן השור" - רמז לעגל – "זה נגמר. אין לכם חלק ונחלה באלוקי ישראל". תפסתם את זה? זאת אומרת השאיפה של אומות העולם בבחינת יוון זה לאבד - כלשון המהר"ל - את סגולת ישראל בקודש, שזה כבר נאבד. אז כך, בצורות שונות, זאת טענת הנצרות: "עבר זמנכם", זאת טענת האסלאם, וזו הייתה כבר טענת יוון: "כתבו על קרן השור" – זה עדות של הכישלון שלכם, אין לכם חלק ונחלה. הבנתם את זה?

ואני חושב שאפשר להוסיף את זה, ואם המהר"ל היה חי בדורנו, היה אולי מסביר יותר, מכיוון שהוא ראה מראש את חומרת המצב: כבר בזמנו המצב התחיל להיות חמור. ושגם המתיוונים בתוך עם ישראל אומרים אותו דבר: אין שום הבדל בין סגולת החכמה של עם ישראל, וסגולת החכמה של אומות העולם. אין לנו - אומרים, כביכול - חלק ונחלה במה שאתם קוראים "עניין הקדושה", "אלוקי ישראל", לפי הנביאים. תפסתם? אני שמעתי מתבר אחד שהיה בקונסוליה בניו יורק, לפני עשרים שנה כבר, שחזר מאמריקה - הוא לא קשור בעניין הריגול ש... (צחוק מהקהל) שאמר לי ששמע מהרב ממונקאטש, אולי שמעתם על החסידות של מונקאטש? לא? לא שמעתם על זה? (קהל: הונגרי) הונגרי, כן, נכון. זה משהו... מיוחד. יש מהרבי שלהם, "אמרי יוסף", יש הסבר, פירוש על רש"י לפי הקבלה. זה משהו לא רגיל.¹²⁰ אז שאמר להם - הרבי ממונקאטש מניו יורק, הנוכחי, הוא אמר לקונסול הזה: בימי הביניים היו לנו בעיות קטנות. כל השאלות ותשובות של אותה תקופה זה שאלות קטנות. והיו לנו חכמים גדולים עצומים ענקיים עכשיו יש לנו בעיות ענקיות וחכמים קטנים... (צחוק) זה יפה. טוב, זה נושא בפני עצמו. אילו היו לנו מורים כהמהר"ל עכשיו - אולי אף אחד לא היה מבין אותם, והוא היה כותב לדורות הבאים... (צחוק) אז אני חוזר על זה.

המשוא פנים של הקב"ה: שוכח את החטאים, וזוכר את הזכויות

אז אולי נתחיל במקור במסכת ברכות (לב, ב), וזה ההמשך, אני אקרא את זה מהר מאוד, מכיוון שהעיקר זה ההסבר שלו. אתם זוכרים מה שכתוב בפרק חמישי במסכת ברכות על "ותאמר ציון עזבני ה', וה' שכחני". אז תראו במהר"ל, אני קורא את זה (הערה טכנית) פה:

"ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני" - הגמרא אומרת, וזה הצעקה של עם ישראל בכמה וכמה דורות: שמענו שמועה, הנביאים אמרו, יש השגחה בין הבורא עולם ועם ישראל. אבל מאז תקופת סיום הנבואה - וזה רחוק מאד בזמן - לא תופסים את זה. ולכן כאילו עם ישראל אומר: "ותאמר ציון" - דווקא ציון – "עזבני ה'". ולא רק ש"עזבני" - ו"ה' שכחני". אתם זוכרים את כל הסוגייה הזאת. הגמרא שואלת: "היינו עזובה היינו שכוחה!" - זאת אומרת יש כפל לשון. והיא מסבירה: "אמר ריש לקיש, אמרה כנסת ישראל" - כך אמרה כנסת ישראל - "לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשה הראשונה, אתה עזבתני ושכחתני" - זאת אומרת יש צרה כפולה: לא רק שעזבתני, ואולי יש לך איזה קשר עם אומה אחרת, 'כנסת' אחרת - לא רציתי לומר "כנסייה", אבל (צחוק קל) אתם מבינים - עם דת אחרת. אז לא רק עזבתני, אלא שכחתני! וצריך לראות את זה ברצינות, זה החכמה של הגמרא שראתה את המצב של הייסורים בעם ישראל במשך דורות והרבה הרבה זמן. אלפיים שנה וחצי, כן? מאז ניתוק קשר הנבואה. ורואים בעולם הגדול כאילו אין שום זכר של עם ישראל. ולא דווקא, בהיפך: יש איזה מין השגחה משונה לזרמים של תרבויות אחרות! זה הכוח של האמונה של אבות אבותינו במשך אלפיים שנה. אז הנה: אתה עזבתני ושכחתני. אמר לה הקב"ה" - וזה המשך הפסוק בנביא: "ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני" אז התשובה של הנביא היא, מפי הקב"ה: " הַתְּשִׁיבָה אֵשֶׁה עֵינֶיךָ מֵרַחֵם בְּךָ בְּטֶגֶה גַם אֶלֶּה

תִּשְׁכַּחְנָה וְאֶנְכִי לֹא אֶשְׁכַּחֲךָ" – זה הפטרה שאנחנו קוראים, הפטרות של תנחומים, אחרי תשעה באב. אז הנה ההסבר של הגמרא. ופה יש איזה מין מדע של אסטרונומיה, משהו יוצא מן הכלל, תראו את זה (צחוק קל) במקור: **"בתי, י"ב מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל"** – זה צבא השמים – **"ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון"** – זה כבר רומאי – **"ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון"** – אני באמת לא יודע מה זה "רהטון", אם זה, איך אומרים את זה בצבא? אם זה אוגדה, גדוד, או משהו כזה. צריך להיות מומחה בצבא הרומאי כדי להבין. אבל כדאי לקרוא את זה - **"ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון"** – קרטון, זה אני אני יודע מה זה (צחוק) - **"ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלשים גסטרא, ועל כל גסטרא וגסטרא"** – זה גיסטרא או גסטרא? זה כבר גסטרא (צחוק) - **"תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה"** – טוב, זה אסטרונומיה שלמה. מה, מה הכוונה? אני בורא עולם, בורא עולמות. כל העולם כולו, "הקוסמוס" כמו שאומרים היוונים האלו, **כל זה** - בראתי רק בשביל אותה ברייה שתכיר בבורא עולם. אתם זוכרים את המדרשים הראשונים בהתחלת התורה: "בראשית ברא אלוקים", מיד רש"י מכניס בזה: "בשביל ישראל שנקרא ראשית, בשביל התורה שנקרא ראשית". זאת אומרת, צריך את כל העולם כולו כדי להגיע לאיזה מין בריאה קטנה שתכיר בבורא עולם. "כל זה בשבילך". זה מובן? זה לא קשה להבין את זה. זה המון חכמות בזה, אבל סוף סוף זה הכלל. **"וכולן לא בראתי אלא בשבילך, ואת אמרת עזבתני ושכחתני?"** - איזה בדיחה זה? תפסתם את התשובה של הקב"ה? זה מובן? אם זה לא מובן, תגידו לי שאני אנסה להבין, למה זה לא מובן (צחוק קל). כי אם כבר יש בכל העולמות איזה מין ברייה בעלת רצון, בעלת מודעות, בעלת... כל הערכים שיש בנפש של האדם, וסוף סוף מתוך **כל המין האנושי** איזה מין ברייה חדשה שנקראת "ישראל" שמכירה בבורא עולם. לכן אם יש משמעות בכל העולמות כולם, זה בשבילך, ואת יכולה לחשוב דבר כזה? עזבתך ושכחתך? אז זה ההמשך של הפסוקים: **"התשכח אשה עולה"** - מבינים את פשט הפסוק? מה זה "התשכח אשה עולה"? (קהל) "עולה" זה, כן, הבנים. הבנים כשהם עוד...

קהל: תינקות?

מניטו: לא. מיד אחרי העובר.¹²¹ כשלוקחים על ה... טוב. **"אמר הקב"ה, כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר?"** - אז פה הקב"ה מזכיר לישראל מה קרה במדבר. איזה מין מסיבת חתונה. האם אני יכול שבפעם הראשונה בכל ההיסטוריה של העולם, הבאת לי עולות ופטרי רחמים - לי, בורא עולם, והיו היו קורבנות... מ... מקין והבל, ואדם הראשון והלאה, לעבודה זרה. זה הפעם הראשונה שעולת התמיד בסיני - עולה כשרה. האם אני יכול לשכוח את זה?

קהל: אבל במדבר היה גם העגל כאילו...

מניטו: נכון, נכון, זו הבעיה. זו הטענה של הגויים: העגל. אבל הקב"ה מסביר לעם ישראל מה... כל המתח בין שני הדברים האלו: הזכות והחובה.

"אמרה לפניו, ריבונו של עולם, הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל?" - אולי יש לך איזה... אבי אבות... חכם מהתלמוד (צחוק) (מניטו מתייחס לתלמידה שהזכירה מספר שניות לפני כן את חטא העגל) – **"שמא לא תשכח לי מעשה העגל"** - וזה הפחד של הנפש, כשחושבים על העניין של המשקל, המאזניים בין הזכויות והחובות. מכיוון שאנחנו יודעים: שאולי יש לנו זכויות, אבל אולי יש לנו חובות. אז יש איזה מין פחד: אם אין שכחה - אוי ואבוי, הוא לא ישכח את החובות. אבל אם אין שכחה - הוא ישכח גם כן את הזכויות, אין משמעות בחיים. אתם מבינים איך יכולים להגיע לאפיקורסיות מפחד של יום

הדין.

ופה יש דבר מעניין מאד: משוא פנים. "שמא לא תשכח לי מעשה העגל. אמר לה גם אלה תשכחנה (שם, ט"ו)" - מה זה "אלה"? כשאמרו "אלה אלוהיך ישראל" (שמות לב, ד). ה"אלה" הזה – תשכחנה. אז "אמרה לפניו, רבש"ע, הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך, שמא תשכח לי מעשה סיני? אמר לה, ואנכי לא אשכחך (שם, טו)" - זה יפה מאד. מה זה "אנכי"? כששמעת "אנכי ה' אלוקיך" (שמות, כ, ב) - זה אני לא אשכח. כשאמרת "אלה אלוהיך ישראל" - זה לשון חול, 'אלוהיך' - זה אני אשכח. אז שמא יש משוא פנים? אני רוצה להסביר לכם בקצרה מה כתוב בירמיה (ב, ב): "זְכַרְתִּי לְךָ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אֲהַבְתָּ כְּלִילֵיךְ לְכַתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר" - זה אותו נושא כמעט. מה זאת אומרת "זכרתי לך חסד נעוריך"? כיוון שיש שלבים בחיים של הנפש של הבריאה. הבן אדם כבריאה, בזיכרון שלו, יש שכבות. כך אומרים: או שכבות?

קהל: שְׁכָבוֹת.

מניטו: שְׁכָבוֹת, כן. אז בתקופת הנעורים - הכל טהור, הכל זכאי, הכל נקי, הכל יפה, "חסד נעוריך". אחר כך באים ימי הבגרות, אז - חטאים. אז הזיכרון של החטאים בא על הזיכרון של החסדים, ומלכלך אותו. ולכן, למפרע, בזיכרון של האדם, יש עניין של 'דעת טוב ורע' מעורב. רק הקב"ה יכול לומר "זכרתי לך חסד נעוריך" - השלב שלפני החטא. הבנתם את זה? ולכן יש הרבה הסברים אפשריים לפי הדרש על "זכרתי לך": אני יכול לזכור. זכרתי אני, לך, במקומך, כי את לא יכולה. אז הפחד של האדם: שמא זה מעורבב. אז אין תקווה, אין תיקון. זה הסוד של טוב ורע מעולם. כן? בערבוביא. אז רק הקב"ה יכול לזכור בזיכרון המוחלט את השלב של "חסד נעוריך", בלי שום לכלוך של חטא. זה מובן? אז זה הולך לפי אותו נושא.

"והיינו דא"ר אלעזר א"ר אושעיא, מאי דכתיב גם אלה תשכחנה, זה מעשה העגל, ואני לא אשכחך זה מעשה סיני." - ולכן כשבאים שונאי ישראל - פה בנושא שלנו - היוונים - שאומרים: קראנו את התורה, וראינו שיש מעשה עגל, ולכן נכשלתם, זה נגמר. אתם כמו כל הגויים תחת השפעה של המזלות. דמי שלמד את העניין של מעשה העגל עם כל המקורות, דרך רש"י וכל המקורות, רואים את זה: החידוש של מעמד הר סיני זה: יש רצון למעלה מהמזלות, ומשה רבנו הביא משמה את "תורת המצוות". אבל עלה למרום, ולא ירד. אז חזרו להרגל שלהם, לדת של העבודה זרה שלהם, של אותה תקופה, עם סמל מיוחד של אותה תקופה, וכן הלאה. זה בקצרה. ולכן באים חכמי יוון ואומרים: מה ההבדל בינינו וביניכם? "כתבו על קרן השור...".

ואני חושב שזה בא מחמת הזמן הארוך בין התקופה התרבותית שכל דור ודור היה חי מזמן הגלות, ותקופת הנבואה. זה היה כל כך רחוק שגם חלק מעם ישראל שוכח את זה, שכבר היה דור המדבר, שכבר היה מעמד הר סיני, שכבר הייתה התגלות מלמעלה מהמזלות - זה החידוש של משה רבנו - ולכן נוטים אוזן למה שאומרים היוונים. ולכן למדנו, וצריך להבין את זה עמוק עמוק: כל חכמי ישראל שנגעו בזה - נכשלו. זה מובן?

אז אני חוזר על ה... ותראו איך דווקא זה הנושא המרכזי של 'הכוזרי'. כל הוויכוח בין המלך של ה... - איך קוראים לו כבר, שכחתי... (קהל: כוזר) של הכוזר, כן? (צחוק) והמחבר - זה על עניין מעשה העגל.¹²² אתם זוכרים את זה? חשיבות מרכזית יש לכל הנושא הזה. ולכן דווקא הריה"ל מסביר לגוי הזה - שסוף סוף התגייר, משמע שאפילו גר לא היה, מכיוון שהתגייר (צחוק) - שצריך להבין את חומרת החטא לפי המעלה של החוטא. וזה נושא חשוב מאד, כדאי אולי שפעם נחזור על העניין הזה: איך הריה"ל, רבי יהודה הלוי, מסביר את עניין של חטא

העגל.

קהל: הוא ממעיט את החטא מאוד.

מניטו: ולא מספיק! מכיוון שלאמיתו של דבר לא היה שום חטא מהסוג הזה של... אלא מה? שבחרו איזה סמל **אפשרי** שהתורה לא רצתה. זו הטעות שלהם. זה מובן? וסוף סוף, לפי ההסבר של הכוזרי, יש רק סמל אחד כשר כדי לסמל את מעמד הר סיני: זה אותיות האלפא-ביתא. כי דרך אותיות האלפא-ביתא יש רמז ל"מי שאמר והיה העולם". זה למעלה מעבודה זרה. זה למעלה מהמזלות. כל סמל אחר, אפילו אפשרי, אפילו עם המשמעות שלו, ורש"י מביא איזה מקור שהיה איזה אות של קדושה שמה.¹²³ תפסתם את כל זה? זה מכיוון שהתורה לא רצתה את זה, אז זה היה החטא שלהם. זה דומה יותר לשיתוף, איזה סמלי, מחטא עבודה זרה ממש.

ולכן, זה היופי של הנשמה היהודית: סוף סוף בלי שאף אחד לא אמר להם, היהודים בחרו בזה: בבית הכנסת מה אתם רואים בלוחות הברית? רק האותיות. זה הסמל האמיתי. מכיוון שזה רמז ל"במאמרו ברא שחקים" (ברכת הלבנה). הבנתם את זה? מאחורי הדיבור יש "מי שאמר והיה העולם". חוץ מהאותיות האלו כסמל לבורא, אין **שום** סמל לפי התורה. לפי התורה, לפי המדרגה של התורה, שום סמל אחר – זה עבודה זרה. אף על פי שיש מדרגות בקדושה גם כן שמה. אבל הקדושה של התורה, של חידוש התורה, של קידוש מעמד הר סיני, בבחינת הסמל, אם יש צורך של סמל – זה רק אותיות התורה. ולכן אנחנו אומרים: "כביכול" – כ"ב יכול. כ"ב זה כ"ב אותיות.

קהל: בעניין החכמה, שאנחנו תולים ביוון.

מניטו: שאנחנו? סליחה?

קהל: בעניין החכמה שאנחנו תולים ביוון. אם כבר דיברנו וציטטנו את הכוזרי, נדמה לי שהכוזרי גם תולה את החכמה בעם ישראל. כי הוא שואל שמה: למה חכמה בגוים תאמין? מפני ששלמה המלך הפיץ את זה, וזאת חכמת ישראל...¹²⁴

מניטו: כן, אני זוכר את הקטע הזה. אבל תשמע, אם יהיה לנו עוד קצת זמן, אני לא יודע. או, זה כבר מאוחר. בעוד כמה שבועות נגיע לזה במהר"ל עצמו.

אני מציע את זה ככה: שכבר הגיע הזמן, יש גם רמז באותה סוגיה בגמרא שבת (פח, א), ועם ישראל הוא עם פזיז. הייתי יותר מדי שאפתני, וראיתי פרק... נאמר ההתחלה הייתה קשה כי היו לי בעיות, אך רק עכשיו אני מתחיל לדבר בקלות. טוב, אז העניין הוא ככה: בשבוע הבא זה חנוכה, לא יהיה שיעור. בעוד שבועיים נמשיך באותו פרק, כדי לגמור את הנושא, ואחר כך נחזור לרב קוק. אז אתם רוצים להחזיק בדפים? אז צריך להחזיר אותם. לא תשכחו. "התשכח אישה"... (צחוק).

מקורות:

⁹² מניטו מכנה לא אחת את המשיח "בן האדם", למשל בספר סוד העברי כרך 1 שער רביעי: "כי אם בתולדות, [17] סיפור הזהויות הרוחניות האנושיות, בבחינת "רוחו של מלך המשיח". קורות החיפוש אחר "בן האדם" המשיחי, שיגאל את העולם ויעניק לו משמעות. שיאו של החיפוש מתרחש **בעם ישראל**". וביסוד מדרש התולדות, כרך ג: "בין אדם לעצמו. אי אפשר לומר הבעיה הרוחנית משום שגם צמד מילים אלו קיבל משמעות נוצרית. הכוונה למידת ההתאמה בין האדם כפי שהוא במציאות

ובין הדגם הקיים במחשבת הבורא - מי אמור להיות אותו בן אדם. כלומר, עד כמה קיים פער בין התכנון לביצוע. ברמת כלל האנושות, הפער הוא בין האדם ל"בן אדם", שהוא הוא האדם התואם את מחשבת הבריאה והתואם את צלם האדם הקיים במחשבת הבורא כאשר ברא הבורא אותו. כלומר, הפער הקיים הוא בין האדם ההיסטורי בכל רגע נתון במהלך ההיסטוריה ובין ה"בן אדם" האמתי התואם את דגם האדם במחשבת הבריאה.

וראו על כך ספורנו על תהילים פ יח: "תהי ידך על איש ימינך כאמרו שב לימיני עד אשית אויבך הדום לרגליך ועל בן אדם אמצת לך המשיח כאמרו עם ענני שמיא **כבר אינש** אתי וליה יהיב שולטן (דניאל ז יג יד)"

⁹³ שם: "וְאֶמְאֵי אֶקְרִי שְׁמִיָּה נְמֻרֹד דְּמֶרְד בְּמִלְכָּא עֲלָאָה".

וכן בתורת כהנים (ספרא), בחוקותי, פרשה ב (כו, יד): "כנמרוד גבור ציד...". שאין תלמוד לומר "לפני ה'"; אלא זה שהוא יודע את רבונו ומתכוין למרוד בו. וכן הוא אומר "ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד", שאין תלמוד לומר "לה'"; אלא אלו שיודעים את רבונו ומתכוונים למרוד בו". והוא ברש"י על בראשית, י, ח בשינוי סגנון.

⁹⁴ נצח ישראל למהר"ל, פרק יח: "פירוש כי ג' מלכויות ראה דניאל בלילה אחד כנגד ג' משמרות שיש בלילה אבל מלכות ד' שקולה נגד שלשתן לכך ראה מלכות ד' בלילה מיוחד שיש בו ג' משמרות כי השי"ת גזר על ישראל שיהיו משועבדים תחת האומות בכל חלקיהם כי האדם יש בו ג' חלקים גופו נפשו שכלו ודעתו ובחינה רביעית מכלל האדם ומלכות ד' נגד כלל האדם".

⁹⁵ רש"י, שם: "המלך - שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה". וכן ראו מסכת מגילה, יא, א. מניטו מסביר מדוע המדרש מביא פסוקים שנאמרים על מלכות אחשוורוש (ויבהילו את המן) כשהוא מתייחס בעצם למלכות מדי, ומסביר שאחשוורוש הוא המשך של מלכות מדי משום שהוא לקח את מלכותם, וכפי שאמר מניטו בשיעור הקודם שכאשר שחז"ל עוסקים במלכויות לא מדובר בצורה החיצונית שלהן (מדי, פרס) אלא ביעד התרבותי שלהן.

⁹⁶ יש לשים לב לחלוקה של מניטו בין הכוחות. מניטו כאן מחלק לנפש, רוח ושכל, ואילו המהר"ל מחלק לגוף נפש שכל. בנוסף מניטו מקביל את מדי (רוח) לכוח נעלה מזה של בבל (נפש), ואילו המהר"ל כאן מקביל את בבל לכוח גבוה מזה של מדי. ואולם בספר בגבורות ה', פרק ח', מדרג המהר"ל את בבל ומדי בסדר שדירג מניטו בשיעור הזה.

⁹⁷ להרחבה, ראו גם בנצח ישראל, יד, ט-י.

⁹⁸ המושג 'קדושה' אצל מניטו משמעו ייחוד המידות, כלומר סטטוס הכולל את המוסר, אחדות הערכים וגילוי רצון האל בבריאה:

מאמר מניטו חנוכה:

הקדושה היא ייחוד מידותיו של הקב"ה בעולם, או במילים אחרות, אחדות הערכים המוסריים. במצב של קדושה כל ערך מקבל את מקומו הנכון במציאות, ללא רמיסת הערכים האחרים. אך בעוד שבעולם העליון, במחשבת הבורא, המידות והערכים מצויים במצב של אחדות, בעולם הטבע הם במצב של ריבוי והתנגשות. מטרתו של האדם היא לאחד שמיים וארץ, כלומר לאחד את אותם הערכים השמימיים במציאות הטבעית. לפי רוח הפסוק "ה' הוא האלוקים" (דברים ד, לה): "ה'" – כלומר שם הויה, שמו של הקב"ה המתגלה דרך אחדות המידות, "הוא האלוקים" – שמו של הקב"ה המתגלה דרך עולם הטבע. פעולה זו של איחוד הערכים והמידות המובילה לקדושה, מהווה ציר מרכזי בתורת ישראל ומצוותיה – שהיא גילוי רצון ה' בעולם.

סוד העברי 2 שער שלישי: "ייחודו של עולם הוא ישות ייחודית בכך שהוא מכיל בעת ובעונה אחת את כל המידות. בלשון הקודש, המושג 'יחיד', תכונת הייחודיות, הוא המגדיר – או בזיקה לבורא: המתאר[17] – את האישיות. האישיות מוגדרת בכך שהיא ייחודית ושונה מכל אחרת. ייחודו של עולם הוא ה' ועל כן הוא ישות. כך יש להבין את לשון ייחודו של עולם, לשון הקודש, ומכאן שיש זהות בין הקדושה, איחוד המידות, והיות ישות [...] אבל אף לא אחד מן הערכים חובק לבדו את מה שהשפה העברית מכנה בשם 'קודש' או 'קדושה'. רק באיחוד הערכים, איחוד כל המידות בנקודת זמן אחת, צצה ועולה מידת האחדות הנקראת קדושה. משמע זה איננו זהה למה שמבטאות המילים, saint, sacred וחברותיהן, הרומזות לתודעה מאגית ופגאנית. הקדושה של לשון התורה מרמזת על הממד המוסרי של אחדות כל המידות המוסריות [...] עבור חכמי ישראל, הבורא והנברא נבדלים זה מזה. לכן, ככלל, הרעיון שמשוה מן האלוהות ימצא בנברא – זך למסורת היהודית. יחד עם זאת, מושג הקדושה משמש בתורה לתאר גם את הבורא **על** את האדם: "קדשים תהיו כי קדוש אני ה'".

אֶלְהֵיכֶם" [21] הקדושה היא התגלות של רצון הבורא בעולם, מציאות שבה כבר התגשם רצון הבורא. התרחשויות בהסתוריה העולמית המתחילות להידמות למחשבת הבורא יוגדרו בפי חכמי ישראל גילוי הקדושה בעולם. ויש מקום להדגיש, כי התרחשויות אלו שייכות לעולם הנברא, ובכל זאת מוגדרות 'קדושות'. הן אינן מוגדרות כך מפני שהן מצביעות על פריצה של דבר-מה מסתורי לתוך העולם, דבר-מה אשר מקורו מחוץ לעולם הנברא; הן קרויות 'קדושות' מפני שהן מבטאות קרבה גדלה והולכת של העולם הנברא לרצון הבורא."

⁹⁹ להרחבה, השוו עם דברי מניטו בשיעוריו על שערי אורה, בדברו על הצדוקים, שהושפעו מתרבות יוון באותה תקופה: "אבל, אצל הפשטנים, היו סוגים: אלו שהיו מאמינים תחילה שזה האמת, ולומדים כדי לדעת במה הם מאמינים - זה הפרושים. והצדוקים, בגדר הפשטנים כן? היה בידם פסל תרבותי ענקי: התנ"ך. זה גאווה לעיני כל העמים. "חכמתכם ובינתכם לעיני כל העמים". זה משהו לא מבוטל. יש הסכמה כלל-עולמית שהתנ"ך זה ספר הספרים. ומכיוון שנוכח מאמא יהודייה, או התגירו כהלכה של הפרושים, אז הם גאים באותו נכס תרבותי."

¹⁰⁰ רש"י על מסכת שבת דף קטז, א: "פילוסופא - מיין".

¹⁰¹ תוספות, שם: "פילוסופא - מיין כדפי בקונטרס ורבינו שמע [מיהודי אחד שבא מארץ יון ואמר] דבלשון יון פלוספוס הוא דוד החכמה ואית דגרסי פילא סבא והוא לשון לצון שחוק כדאמר באיכה רבתי דפלי ביהודאי פירוש ששחק ונתלוצץ".

¹⁰² שם.

¹⁰³ ראו על כך בהרחבה בתרגומו של הרב שרקי למאמר 'הגעגועים לאלהים', באתר המכון.

¹⁰⁴ שם: "רשב"ג אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונת". וכן ראו בתלמוד ירושלמי מסכת מגילה פרק א הלכה ט: "תני: רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונת. בדקו ומצאו שאין התורה יכולה להיתרגם כל צורכה אלא יונת. בורגני אחד בידא להם ארמית מתוך יונת. רבי ירמיה בשם רבי חייא בר אבא: תירגם עקילס הגר התורה לפני רבי אליעזר ולפני רבי יהושע וקילסו אותו ואמרו לו: יפיפית מבני אדם."

¹⁰⁵ שם: "לשון יוני לחוד, חכמת יונת לחוד". ועוד, שם, לפני כן, הגמרא מסבירה מה הכוונה "ושלא ילמד את בנו יונת" לא ללמד חכמה יונת: ושלא ילמד את בנו יונת [...] שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יונת לעז להם בחכמת יונת אמר להן כל זמן שעוסקים בעבודה אין נמסרין בידכם. למחר שלשלו להם דינרים בקופה והעלו להם חזיר כיון שהגיע לחצי חומה נעץ צפרניו נזדעזעה א"י ארבע מאות פרסה אותה שעה. אמרו ארור אדם שיגדל חזירים וארור אדם שילמד לבנו חכמת יונת." וכן ראו בבבא קמא פג ע"א.

¹⁰⁶ הרשב"ץ, בספרו מגן אבות, פרק ב, משנה יד.

¹⁰⁷ מקור הערת שוליים בגוף הטקסט: בהמשך הדברים מבהיר מניטו שכוונתו לפסוק 'ואהבת לרעך כמוך'.

¹⁰⁸ להרחבה, ראו שיעורי מניטו על בראשית רבה, שיעור 7: "פה, אני רוצה לדייק, מה שהיה יותר קרוב - כשהוא יותר רחוק הוא יותר רחוק. כשהוא רחוק הוא יותר רחוק, הריחוק הכי גדול זה הקירוב, אם זה רק קרוב אז זה רחוק מאוד, מכיוון שזה דומה. ולכן מי שנמצא בצורה רחוקה לגמרי, הוא יכול מן הקצה אל הקצה, באופן קל מאוד להפוך את הזהות שלו. אבל מי שנמצא קרוב מאוד ומסתפק באותה קרבה, זה הריחוק הכי מסוכן. המלחמות הכי קשות זה בין אנשים קרובים, ולכן התורה מחדשת "ואהבת לרעך כמוך" ואהבת לרעך, שהוא כמוך. מכיוון שזה פה הבעיה הכי מסוכנת של התחרות. תחרות עם מי שבא מרחוק זה לא כל כך קשה".

¹⁰⁹ מדברי מניטו על ההכרח בתרגום, נראה שכוונתו היא כזו: המציאות ההיסטורית שבה היהודים "בחרו את התרבות היוונית על התרבות הקודמת [...] וזה היה הכישלון של התרבות היהודית דאז" הכריחה את חכמי ישראל לתרגם את התורה ליוונית, כדי להנגיש אותה מבחינה תרבותית ליהודים בני התרבות ההלניסטית.

¹¹⁰ כדאי להשוות עם דבריו של מניטו על אנטיגנוס ותלמידיו, בדבר השפעתה יוצאת הדופן של התרבות היוונית על עם ישראל באותה תקופה, בשיעוריו על דרך חיים למהר"ל, שיעור 22 (21 הישן). בתחילת השיעור מניטו שואל (בקטע שעוד לא תומלל) מדוע חלק מהתנאים הראשונים, ואף הגדולים שבהם, נשאו שם יוני? האם אין הדבר רומז על התבוללות? לאחר מספר דקות, בהמשך השיעור, הוא אומר

את הדברים הבאים: "מספרים לנו שהיו תלמידים, וזה חידה בהיסטוריה של המסורת, היו תלמידים של אנטיגנוס אני רוצה שתבינו את הסכנה של ההשפעה של המחשבה היוונית באותה תקופה. היו לו שני תלמידים, לאנטיגנוס. שהבינו מהמשנה של רבם שאין פרס! ולכן יסדו איזה כפירה, הם צדוק ובייתוס, כפירה ש"לא צריך להאמין בעולם הבא" מכיוון שאל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס. עד כאן עד כאן ואנחנו רואים את ההשפעה של ה... ההשקפת עולם היוונית, ובפרט של אפיקורוס. שכל העולם זה רק קומביניציה, הרכבה, של אלמנטים שמרכיבים וכל עוד ההרכב הזה - אם אפשר לומר את זה - מתפקד, אז זה בסדר, וכשהמרכיבים מתפוררים אז הכל גמור. זה איזה מין השקפת עולם מסויימת, מטריאליסטית בעיקר, [...] ולכן הם ניסו להסתדר עם שתי ההשקפות האלו: הדעות של התורה על גורל האדם ומשמעות גורלו, וההשקפה הפילוסופית שקיבלו מהסביבה, מהתרבות של הסביבה היוונית. אבל החידה האמיתית היא: איך אדם גדול כמו אנטיגנוס היו לו תלמידים כאלו, שלא שימשו כל צורכם את רבם! אני חושב שזה נשאר חידה. איך אנטיגנוס כשלימד את התלמידים שלו - צדוק ובייתוס לא השגיח עליהם כדי שיבינו את המושגים הכי הכי פשוטים של אמונת ישראל.

אבל זה רק מגלה לנו את החוזק, את העימות, שהיה באווירה התרבותית באותה תקופה. ואנחנו רואים את זה גם כן בימינו. אנשים שהם שומרי תורה לכאורה, אומרים שהם מאמינים, ואין סיבה לא להאמין שהם מאמינים, אבל במה? וזה מצד אחד. ומצד שני, לפי שכלם השקפת עולמם היא יוונית! יוונית בסגנון האנגלו-סקסי הנוכחי, או בסגנון הגרמני הנוכחי. אבל זה סוף סוף יוונית. וזה מגלה את המדרגה של העימות ההוא. [...] העולם הוא לא קל, הרב היה רגיל לומר: העולם הוא מסובך מאוד. זה לא אומר שמי ששמע מאנטיגנוס הבין מה שאנטיגנוס אמר. אבל זה דברים פשוטים לכאורה! יסודיים. זה מגלה את המצב התרבותי של אותה תקופה. [...] אתם חיים עכשיו בחברה הישראלית, אתם יודעים איך, וכמה יש, בעיקר באוניברסיטאות, אבל גם בחוגים דתיים, מרצים בפילוסופיה יהודית, או במחשבת היהדות, וכן הלאה, שהם באותה השקפה של צדוק ובייתוס! מצד אחד מצטטים גדולים, כמו רמב"ם, גדולי ישראל. כמו אנטיגנוס, היה רבם, כן? מצד שני, מתפקדים בשכלם ממש כמו צדוק ובייתוס! אנשים בעלי שיעור קומה אוניברסיטאי ושוכחים דברים כאלו, אני מסיים בזה. הבנתם? תפסתם?

¹¹¹ בשמונה פרקים, פרק ראשון

¹¹² מסכת תענית, יג, ימי הצומות: "בשמונה בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך והחשך בא לעולם שלשה ימים". ראו עוד במסכת סופרים, א, ז: "מעשה בה' זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה".

¹¹³ במקורות מספר רמזים על כך שהרגום בוצע באונס: מגילה ט ב: "מעשה בתלמי המלך שגייס שבעים ושניים זקנים והכניסן ב שבעים ושנים בתים ולא גילה להם על מה הכניסן...". וכן במסכת סופרים פרק א ח-ט. ובאיגרת אריסטאס - מסופר שהתרגום היה בתמורה לשחרור מאה וחמישים אלף עבדים יהודיים באלכסנדריה.

¹¹⁴ כוונתו לכך שהיוונים "החשיכו עיניהם של ישראל" דרך התרגום, כפי שמובא במקורות על תרגום השבעים, שלאחר התרגום "ירד חשך לעולם".

¹¹⁵ הממד הטראגי נובע על פי מניטו מהתפיסה היוונית שהערכים מוחלטים ואין מישהו מאחוריהם, מישהו שהוא המקור לאחדות הערכים ולאופטימיות שיש תכלית למציאות. ראו בספר סוד מדרש התולדות, כרך , בפרק אברם הוא אברהם, הערה 14: "התפיסה היוונית של ההיסטוריה היא תפיסה פסימיסטית לחלוטין. הם רואים אותה כטרגדיה (מעניין לראות שהטרגדיה נולדה ביוון במקביל להפסקת הנבואה בישראל). אין בדרמה ממד של פסימיזם. יש בה מתח משום שהשחקנים פועלים (זו האטימולוגיה של המילה drama ביוונית "האקט של העשייה") ולפעמים נכשלים. אולם הכישלון הוא זמני בלבד".

¹¹⁶ ראו בהרחבה על גישתו המורכבת של מניטו לרמב"ם בחוברת 'מענה לשון' בהוצאת 'ברית עולם' בתרגום המאמר 'הגעגועים לאלהים' בפסקה 'הרמב"ם'. וכן במאמרו של מניטו על הרמב"ם (טרם תורגם) בספר LA PROLE ET L'ECRIT: כרך 1 עמוד 100.

¹¹⁷ מגילה, י, א. שם מוזכר שהיוונים קבלו את העובדה שהיהודים מקריבים קורבנות ואפשרו להם להמשיך בכך, לפי הסיפור של ההקרבה במקדש חונוי.

¹¹⁸ סיכום של הנאמר בשיעור זה, ובמיוחד על שני הפנים של תרבות יוון - מיתוס/פילוסופיה ולשון/חכמה ניתן למצוא ב'סוד מדרש התולדות' כרך 2, בפרק 'לשון הקודש': "מצד אחד מסקנת

הסוגיה היא שמותר לכתוב ספר תורה בלשון יוונית בכתב אשורי. [50] מן הצד האחר יש לנו משנה מפורשת במסכת סוטה דף מט ע"א האוסרת לימוד השפה היוונית: "בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות כלות ושלא ילמד אדם את בנו יוונית". מהמשך הסוגיה מתברר שהכוונה היא דווקא ללימוד החכמה היוונית "וארור אדם שילמד לבנו חכמת יוונית". [51] שפה ותרבות

כאשר מדברים חז"ל על חכמת יוון עלינו לעשות הבחנה בין שתי תקופות: [52] התקופה הטרומה פילוסופית [53] והתקופה הפילוסופית ש"החשיכה את עיניהם של ישראל". [54]

בתקופה הראשונה ניתן היה להשתמש בשפה היוונית מכיוון שהחכמה היוונית דאז, שהועברה בעיקר דרך המיתולוגיה היוונית, לא היוותה שום סכנה רצינית. הפער בין התורה ובין המיתולוגיה היה מהותי כל כך עד שהיהודים לא היו נשבים לקסמי אותה תרבות. הכול משתנה כאשר הפילוסופיה מתחילה לצמוח תוך כדי ביטול המיתולוגיה היוונית הקדומה. החכמה היוונית החדשה התמקדה בחקר העולם הבלתי פרסונלי, תוך שלילת בריאת העולם יש מאין ברוב המקרים, והיא זו שהמציאה את השפה המתמטית כשפת חקר הטבע. אולם חכמי יוון לא הסתפקו בכך. הפילוסופיה היא הדרך של החכם היווני להסתכל על העולם, אחרי סוף עידן הנבואה, והיא מתיימרת לספק תשובות לשאלות אוניברסליות, כולל בתחום חקר נפש האדם, שכלו וזהותו. היא מתיימרת להפוך את היווניות שהיא זהות ספציפית מאוד וחלקית לזהות כלל אנושית ולכפות את עצמה על שאר הזהויות, כולל על הזהות הישראלית, דרך השפה שלה המשמשת כלי להעברת אותה תרבות פילוסופית. [55] אז נוצר הקונפליקט. כאן התחילה התחרות בין היווני לעברי על אודות המשימה של ישראל. אם העברי יכול לעזור ליווני במשימת חקר הטבע על כל צורותיו, בכל המקצועות המדעיים השייכים למדעי הטבע או בתחום המדעים המדויקים, אין היווני יכול לעזור לעברי כאשר הוא מנסה לכפות עליו מודל של חשיבה, תפיסת עולם זרה לתורה, ואת השפה המשמשת כלי להפצת אותה חכמה. אימוץ השפה מביא אתו באופן אוטומטי את האווירה של אותה תרבות, של אותה שפה. כאשר כופה היווני את עצמו על העברי מופיעה בסופו של דבר הנצרות המתיימרת להיות ישראל האמתית, האוניברסל האמתית. [56] אנו משלמים עד היום את מחיר האימוץ בימי הביניים עלידי החכמים היהודים של קטגוריות החשיבה הפילוסופית והמושגים המועברים עלידי השפה היוונית בכל הקשור ל"מדעי הרוח" כפי שרגילים לכנותם באקדמיה היוונית, בכל הנושאים הקשורים לרוחניות, בכל הקשור לנפש האדם.

חשיפת האסכולה הקבלית באותה תקופה באה כתגובה לאימוץ הקטגוריות הפילוסופיות, להמצאת התאולוגיה הפילוסופית. חכמי הקבלה דאז, שעד כה הסתפקו בהעברה בעל פה של המסורת הקבלית, החליטו במודע לחשוף את הזוהר ומדרשים אחרים כדי להילחם נגד תופעה זו שחלחלה בעולם היהודי כולו. המסגרת הקונספטואלית של השפה היוונית-לטינית בתרבות המערבית אינה מאפשרת פיתוח של חכמה, של מוסר המושגתים על איחוד המידות. הפילוסוף ברגסון [57] עמד על כך שתמיד מתבצעת הסבה, הקטנה לכיוון הבלתי פרסונלי, לכיוון החומרי, למוות, למקובע, לאובייקט. התרבות המערבית משתמשת בשירה מנגנון נגדי, כדי לבטא נדיבות רוחנית מסוימת, אולם אין היא בבחינת תחליף לחשיבה ולשפה המדעית. ברגע שחז"ל הבחינו בשינוי שחל ביוון הם אסרו את השימוש בשפה זו כשפת תרגום למקרא [58] ואסרו את לימוד חכמת יוון. שינוי זה מתבטא בהעברת המחשבה הפילוסופית דרך השפה היוונית, כלומר בהפצת תפיסת העולם הטבעי, הבלתי פרסונלי, שלא כתפיסה העברית השמה את הדגש על כבוד הנפש, על הקדושה.

¹¹⁹ בגרסאות דפוס אחרות, נכתב: "ומצות התורה האלוקית"

¹²⁰ מניטו לא פעם ציטט את דבריו של ר' יוסף מאיר וייס, האדמו"ר מספינקא, בעל הספר 'אמרי יוסף'. ראו למשל בספר סוד התולדות 8 בפרק מפגש פסגה, סוד מדרש התולדות 2 בפרק ברית בין הבתרים, ועוד. בשערי אורה, שיעור 19, הוא אומר את הדברים הבאים: "כשאנחנו אומרים 'מי' אז יש רמז ליסוד אבל בכונה מדויקת של שרש היסוד הזה שהוא בינה. למשל, אם יש פה איזה ספר בראשית עם רש"י אראה לכם דיוק של רש"י ממש מפתיע, זה למדתי באיזה ספר של מקובל אחד מרומניה, שם הספר זה 'אמרי יוסף' אם אני זוכר, שכתב פרוש קבלי על רש"י על התורה, ברומניה, הכול קורה בעם היהודי, אני לא יודע איפה הוא כתב את זה, אולי מאה וחמשים, מאתיים שנה, ואני קבלתי את הספר הזה מתלמיד אחד שהיה לי בפריז לפני ארבעים שנה, שהביא את זה מהגולה שלו, זה היה סבא שלו שהיה לומד בזה. בפסוק 'ויקראו ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך', מה אומר רש"י? 'ויקרא לבנו ליוסף - למי שהיה יכולת בידו לעשות', יש כוונה אחרת. 'ויקרא, לבנו ליוסף' רש"י אומר: למי שהיה יכולת בידו לעשות". ל-י"י. יפה, בדיוק."

¹²¹ הכונה לעולל, תינוק. כלשון הפסוק "מפי עוללים ויונקים יסדת עוז" (תהלים, ח, ג)

¹²² הכוזרי מאמר א צז.

¹²³ רש"י על שמות לב ד: "והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור עלה שור [...] והשליכו לתוך הבור ויצא העגל".

¹²⁴ הכוזרי מאמר שני פ' סו: אמר החבר: ומה תאמר בחכמת שלמה, וכבר דבר על כל החכמות בכח אלהי ושכלי וטבעי, והיו אנשי העולם באים אליו להעתיק חכמתו אל האומות עד מהודו, וכל החכמות הועתקו שרשיהן וכללם מאתנו אל הכשדים תחלה ואחר כך אל פרס ומדי ואחר כך אל יון ואחר כך אל רומי, ולאורך הזמן ורב המצועים לא נזכר בחכמות, שהם הועתקו מן העברים אך מן היוונים והרומים, והמעלה לעברית בעצם הלשון ובמה שנכלל בה מהענינים.

שיעורו של מניטו על מאמרי הראי"ה: "נר חנוכה"

אנו מודים להילה פלדות על הסיוע בתמלול של שיעור זה

"שחרורו של רוח ישראל המיוחד בטהרתו הפנימית מעקת הרוח היוני המתהדר ביפיפותו החיצונה שתחתיה שוכנת כיעור וטומאה - השחרור שזכינו לו על ידי ההתעוררות הקדושה של תחית הרוח הלאומי על ידי גבורי קנאת הקודש החשמונאים הכהנים הקדושים, הניח את חותמו על מהלך הדורות לכל הזמנים. ההתנגשות של רוח יון עם רוח ישראל, זהו פרוצס שאינו פוסק עד אשר יפוח היום הגדול, אשר בו יהיה נצדק קודש. אמנם כח החיים הגדול הטמון בהאור הצנוע שבנר החנוכה, הוא מבטיח לנו את בטחונו של הנצחון שלנצח ישראל. יהמו יחמרו המים העכורים של ימי החולין הסוערים הרוצים לבלוע כל קודש, ישטפו בעזוז רעש ממלכות ועממים אבל חוסן ישראל לעד לא ימעד. בתוכיותה של נשמת האדם ישנה הכרה שבלא אור הקודש, בלא נצוצי הקדושה המחיים את כל, אין עמדה לא לרוח האדם ולא לחברתו, ללאומיו, ולמלכותיו. והיכן הוא האוצר אשר האור הזה הקדוש בעצם טהרתו גנוז, הוי אומר באותו גוי קדוש אשר מני אז עד עולם הוא הנהו נושא את הדגל של תביעת הקדושה בטהרתה בעולם. בעתים נורמליות הננו מרגישים בקרבנו אומץ של הכרזה פומבית, ידעו כל באי עולם המתהלכים בארצות החיים כי אור עולם לנו ומאתנו קרנים להנהיר בהם ועל ידם ארץ וחוצות, ומצות נר חנוכה, הסמל הקדוש הזה, היא להניחה על פתח ביתו מבחוץ. בעת אשר הנהרה המקודשת מופיעה היא גם מבחוץ אין אנו צריכים לדאוג, כבר יודעים אנו ובטוחים אז שהפנים הוא מלא אורה "טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה". אמנם בשעת הסכנה, בזמן שרוחות רעות מנשבות בעולם, שנאה פראית על ישראל ועל גזעו המקודש, בזו ומסטמה על כל קניני קדשו, עמדת תוללים ריקי לב ומוח המחללים את גאון עזו, אז הנהרה שמבחוץ לא תוכל להגיה את המחשכים העבים שהם שולטים שם.

אז יפנה ישראל אל ביתו ואל שולחנו, אל קניני תרבותו הפנימיים, אל טהרת רוחו ונקיון כפיו, אל תורתו תורת אמת, המיוחדת לו, ואל מצותיו, שהן ארחות חייו לעולמים, לבנין ביתו על אדמת קדשו בכל עוז קנאת קודש, על פי תכונתו ועל פי רוחו, והנר הזה סמל נצחונו מניחו על שולחנו, להאיר על ידו את אורח חייו והארת נשמתו. ובנר הזה האצור אצלנו פנימה ידע נאמנה, שלא יחסר כל שהוא, מכל עשרו הרוחני ומכבודו כבוד האמת והצדק. וסוף כל סוף יבואו רחוקים ויכירו כי נחלת עולמים לתבל כולה, לנצחון הצדק והאמת להנצחת השלום והעמדת חיי האנושיות על מכונם האיתן והבטוח, נחלת גויים כולם, באחרית הימים, לא ממקום אחר תבא כי אם מבית ישראל ומשולחנו הגבוה: "תערוך לפני שולחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה". ונפשות כל יצורים ימלאו צמאונם לכל נשגב וטהור, לכל אמת ואמונת אומן מההשפעה הטהורה אשר תצא מנר ישראל, אשר "בשעת הסכנה היה מניחה על שולחנו ודיו". ומטל חרמון היורד על הררי ציון, יצוה ד' את הברכה לישראל ואדם, כאמור והריקותי לכם ברכה עד בלי די. ועוד ישונו בניס כולם יחד,

לשיר מקרב לב ונפש, "זה חלקי מכל עמלי, עם ישראל חי, וחיה יחיה עד בלי די", ועבור תעבור סערת הסכנה במהרה בימינו, ונשוב אל מצות נר חנוכה להשיבה על מכונה, להדליקה על פתח ביתינו מבחוץ, ויראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו, על עמו ונחלתו סלה".

(הרב קוק, מאמרי הראי"ה נר חנוכה)

מניטו: אז כיוון שאנחנו קרבים לחנוכה, אז חשבתי שכדאי ללמוד כמה מאמרים על חנוכה. אז הערב נלמד מאמר של הרב שנמצא בספר אחר- "מאמרי הראי"ה", אולי אתם מכירים את זה. ואם ירצה ה' בשבוע הבא, נלמד איזה קטע במהר"ל על חנוכה. אבל אם זה יהיה, ט' בכסלו, שני לחודש. אבל כדאי לרשום כבר שבנר ג' של חנוכה, ערב יום ג' של חנוכה לא יהיה שיעור. כי בחנוכה יש כל כך הרבה מסיבות שונות ומשונות...

אז פה יש לנו מאמר על מימרא אחת במסכת שבת (כא, ב) שאומרת- "נר חנוכה מצווה להניחה על פתח ביתו מבחוץ" וזה לא רק המצווה, זה המנהג הנהוג אצל המהדרין במצוות, לתלות את החנוכייה בחוץ לעיני הכול. והגמרא אומרת- "ובשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו".

לפני שנגיע למאמר של הרב, אני רוצה להקדים בקצרה מכיוון שהמימרא נמצאת דווקא במסכת שבת, שאלה קצת כללית על חנוכה אבל כדאי לחזור עליה לפני שנתחיל בדיון עצמו. אנחנו יודעים שאין לנו ספרים על חנוכה וכשהגמרא רצתה לדבר על נרות של חנוכה היא מדברת על חנוכה, כאילו דרך אגב, כשהיא מדברת על נרות שבת. אני לא זוכר אם למדנו את הנושא הזה: למה אין ספרים, אין מקורות בכתב על חנוכה. בהקשר לתנ"ך עצמו התשובה היא פשוטה מאוד, כי המאורעות של חנוכה הם בתקופה מאוחרת, מאחרי סיום התנ"ך, זה ברור כן. אתם יודעים שיש לנו ויכוח עם הנוצרים על ה'מה שהם מגדירים', אני לא יודע אם יש ביטוי אקדמאי בעברית - Le Canon Biblique - איך אומרים את זה?

קהל (הרב אורי שרק): 'כתבי הקודש'

מניטו: הם אומרים ככה 'כתבי הקודש' זה הוויכוח... יש לנו- תורה, נביאים, כתובים ומוסיפים מה שאנחנו מגדירים - 'ספרים החיצוניים', כן.

קהל (הרב אורי שרק): Livres Apocryphes?

מניטו: Apocryphes בלועזית, כן. ויש להם ספר "המכבים" שמה אני חושב יש שלושה כרכים? ארבעה?

קהל: ארבעה..

מניטו: ארבעה כרכים חוץ מחוץ (צחוק בקהל). מי כתב את זה?

קהל (הרב אורי שרק): כל ספר וספר מישהו אחר, היה יאסון¹²⁵.

מניטו: מה?

קהל (הרב אורי שרק): היה יהודי בשם יאסון.

מניטו: אה, נכון, נכון עכשיו אני נזכר. טוב, זו בעיה בפני עצמה למה הנוצרים היו צריכים להוסיף את הספרים החיצוניים בספר שלהם, שזה לא התנ"ך. מכיוון שהנצרות התחילה ארבע מאות שנה בערך אחרי סיום הנבואה, הנבואה של נביאי ישראל. מכיוון שלפי טענתם,

הנצרות זה המשך תקופת התנ"ך וזה שקר, זה סילוף ההיסטוריה. בין תקופת התנ"ך לנצרות יש כל התקופה של המשנה, היהדות עצמה. והנצרות התחילה כנאמר - מינות של היהדות. הם רואים את העניין ככה - קודם כל התנ"ך, התקופה של נביאי ישראל, הנבואה העברית, ואחר כך מצד אחד - היהדות, ומצד השני - הנצרות.

אבל לאמיתו של דבר, מבחינה היסטורית זה ברור, זה לא נכון. ולכן כשילדו את הנצרות, היה להם איזה צורך למלא את החור הזה, של כל כך זמן ולכן הוסיפו לספר שלהם את כל הספרים האלו שנקראים - "הספרים החיצוניים", זה ידוע לכם.

אתם זוכרים שיש משנה בתלמוד, זה נמצא במסכת חגיגה, אם אני זוכר, כן: "הקורא בספרים...לא, לא זה דווקא במסכת סנהדרין בפרק חלק (סנהדרין, יא, א).

קהל: "ר' עקיבא אומר הקורא..."

מניטו: אף הקורא. רציתי רק לצטט את המימרא עצמה – "הקורא בספרים החיצוניים אין לו חלק לעולם הבא". אולי נתחיל בזה, אחר כך נחזור לשאלה למה אין לנו ספר בכתב, מהמסורת שלנו, על חנוכה, כדי ל...

מי יכול להסביר את זה? עונש כ"כ חמור "מי שקורא בספרים החיצוניים" אין לו חלק לעולם הבא? וחץ מזה בגמרא, אחר כך, הגמרא שואלת כמאן? למשל? דוגמה לדעה מסוימת, ואז היא מביאה פסוק אחד מאותם הספרים (צחוק בקהל) של בן סירא... מי יכול להסביר את זה? תפסתם את השאלה? צריך להבין מה זה "הקורא בספרים" ... זה לא דווקא מי שפותח ספר כדי לקראת ולעיין, אלא כתוב "קורא", צריך לדייק במילה. מה...?

קהל: זו תורה בכתב ותורה בעל פה

מניטו: תורה בכתב ותורה בעל פה, אז...?

קהל: אז הספר החיצוני הוא כאילו תורה בעל פה...

מניטו: כאילו שייכים לכתובים, כן. זו התשובה, אבל איך אנחנו קוראים את זה בביטוי של המשנה - "הקורא בספרים החיצוניים"?

קהל: זה מתייחס כאילו למקרא...

מניטו: כן, כאילו זה מקרא. בשיעור של הלשון, כשרוצים ללמוד תורה שבכתב אומרים - "לקרא", וללמוד תורה שבעל פה אומרים... יש מימרא כזו - מי שרגיל לקרא-קורא, מי שרגיל לשנות – שונה (ברכות, ד, ב). מי שרגיל ללימוד תורה שבכתב אז הוא "קורא" במקרא וזה לא סתם "קורא"! כדי לדעת מה יש במקרא צריך ללמוד, אבל ללמוד את המקרא זה נקרא - "קורא"¹²⁶. זה מובן. אז מי שקורא את הספרים האלה כאילו הם מקרא אז ברור שאין לו חלק לעולם הבא, למה זה ברור?

קהל: כי זו לא תורה בכתב...

מניטו: סליחה?

קהל: זו לא תורה בכתב והם...

מניטו: עכשיו ההגדרה היא קצת יותר רחבה, זה לא דווקא התורה, החומש, אלא כל המקרא של התנ"ך - תורה, נביאים, כתובים. אז הם מתייחסים לספרים האלו, שאנחנו מגדירים אותם כ"ספרים החיצוניים" מהתנ"ך, כאילו זה מקרא ולכן קוראים בהם. אז העונש זה, אם

אפשר להגדיר את זה כעונש - זה יותר חמור מעונש - אין להם חלק לעולם הבא. אני אמרתי מיד, כמובן, אם רואים בזה כמקרא, ברור שאין להם... למה?

קהל (הרב אורי שרק): הוא חושב שהמקרא גם כן לא יותר מזה...

מניטו: זהו. מי שמתייחס לאיזה ספר מהספרים האלה, כאילו זה ספר ירמיהו, למשל, אז זאת אומרת שאצלם, בעיניהם, ספר ירמיהו זה כמו הספר הזה, ולכן אין להם שום מקרא. לכן כבר נכנסים בהגדרה של: "האומר אין תורה מן השמים".

קהל: אבל מה היחס עם העונש?

מניטו: מה?

קהל: מה היחס עם העונש?

מניטו: טוב, לא שמעת את הסוף, ולכן שייכים כבר לאותה הגדרה של אלו שאין להם חלק לעולם הבא מכיוון ש"הכופר" - איך אומרת המשנה? - "האומר אין תורה מן השמים". טוב, זה נושא בפני עצמו רק רציתי, בהקשר לנושא שלנו, לסדר את זה. אבל זה נשאר קצת קשה מכיוון שמדובר בגויים!?

קהל (הרב אורי שרק): גוי שאומר שהוא ישראל?

מניטו: לא, קודם כול במשנה עצמה זה מדובר ביהודים. היו באותה תקופה, בהתחלה של המינות, היו יהודים שאָבְדו את החוש של מה זה מקרא! כל ספר של אמונה, של היסטוריה דתית, אמונה, של אותה תקופה, ראו את זה כאילו זה באותה מדרגה, אותה רמה של כתבי הקודש, פשוטו כמשמעו. חוץ מזה יש בעיה עם הנוצרים כנוצרים שמגדירים את הספר שלהם כגילוי נבואי ומכניסים בזה ספרים שלא שייכים לקודש עצמו. אבל זה מתחיל ביהודים עצמם.

טוב זה... דרך אותן ההגדרות, אנחנו רואים שאם היה לנו סנהדרין, איך אפשר להגדיר את זה... אם היינו כבר באיזושהי תקופה שהתורה תהיה החוק האמיתי של עם ישראל, יש המון יהודים שכבר יצאו מכלל "חלק לעולם הבא". ולכן יש 'אריכות אפיים', מחכים עד שיבריאו מהפגם הזה כדי להטיל את התורה כחוק על עם ישראל. מבינים את זה? יש הרבה נושאים כאלו. יש לכם הרבה-הרבה יהודים מתייוונים ממש, או משהו דומה להתייונות, שקוראים את המקרא כאילו זה "ספרים חיצוניים". לכן, לפי המשנה היינו צריכים לומר "אין להם חלק לעולם הבא" - היתכן? זה קצת יותר מדי. לפי איזה כלל?

קהל: "כל ישראל יש להם..."

מניטו: לא

קהל (הרב אורי שרק): "אין דנים שוגג כמזיד" (הוריות, ו, ב).

מניטו: לא, זה כבר מתחיל, המשנה אומרת: "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא" - מדברים רק על ישראל. קודם כל, מי זה "ישראל"? והיא ממשיכה: "ואלו שאין להם...". זה הכלל של 'תינוק שנשבה' (שבת סח, ב).¹²⁷ הם לא יודעים מה הם עושים, הבנתם את הביטוי? איך אמרת את הביטוי?

קהל (הרב אורי שרק): "אין דנים שוגג כמזיד".

מניטו: זה, זה קצת דומה. אני לא יודע אם הם שוגגים, לעניין של שגגה. אולי זה יותר חמור

מזה. זה, לפי דעתי, שייך לכלל של תינוק שנשבה. אבל לא בין הגויים, בין היהודים (צחוק קל) מה רצית לשאול?

קהל: אפשר לקשור את הנושא הזה: "האומר אין תחיית מתים מן התורה"?

מניטו: אה, זאת אומרת, יש שאלה דומה: האם מספיק לומר דבר, דבר כזה כדי לאבד את החלק לעולם הבא? איך אתה מסביר את זה? זאת אומרת, מה...?

קהל: מי שאומר "אין תחיית המתים מן התורה" הוא אומר שהתורה לא מובילה לתחיית המתים.

מניטו: טוב, זו תשובה שלמדנו כבר פעם, אבל זו לא התשובה לשאלה שלך, כן. השאלה שלך, אם אני הבנתי, זה על המילה "האומר", האם מספיק לומר דבר כזה?

קהל: מי שקורא ב'ספרים החיצוניים' האלה דומה ל"האומר", זאת אומרת שהוא משווה את התורה לספרים האלה.

(שכן נכנס לשיעור ושואל אם מישהו שם את רכב ה-Volvo שלו בחוץ שחוסם חנייה...)

מניטו: לא, לא, זה קהל עני... (צחוק בקהל)

אני רוצה לדייק בשאלה הזו. כבר מובן שמי שקורא ב'ספרים חיצוניים', וזה מסביר את הסיפא של המשנה, זה דומה למי שאומר "אין תחיית המתים מן התורה". לא, לא, סליחה, למי שאומר "אין תורה מן השמים".

קהל: "אין תורה מן השמים"

מניטו: "אין תורה מן השמים", זו אותה משנה, אבל אני לא יודע אם השאלה שלך הייתה על "אין תחיית מתים מן התורה", אבל זה דומה ל"אין תורה מן השמים", ברור, כן. אבל השאלה שלי הייתה בתוך השאלה שלך, כבר ברישא של המשנה: מי שאומר דבר אפילו לא הגון, לא נכון - מספיק אמירה כדי שלא יהיה לו חלק לעולם הבא? כל כך?!

אז לפי דעתי צריך להבין את זה לפי לשון המשנה עצמה: "הם אמרו שלושה דברים". למשל בפרקי אבות: "הוא היה אומר...". - רק זה היה אומר בכל החיים שלו? אלא, האמירה ההיא זה יותר מאמירה: כך היה מבטא את הקנה מידה של כל התורה שלו. בכל מה שהיה מלמד, סוף-סוף היה אומר אותו הדבר. אז "האומר" ככלל, "האומר", כעיקרון של כל החיים שלו, אז הוא עצמו - לפי ההסבר של הגמרא, הוא עצמו - לפי הכלל של 'מידה כנגד מידה', הוא עצמו סותר את דרך העולם. ולכן זו עוד דוגמה שאי אפשר לדון את הדור אלא לפי נתונים של הדור. מי שבא ואומר: אז נעשה חלוקה - אלו שיש להם חלק לעולם הבא ואלו שאין להם - רחמנא ליצלן! הרוב, הרוב - יהיה בצד האחר... זה מסביר לנו למה אין לנו סנהדרין. מפחדים מזה. שמא נשארים בלי עם ישראל בכלל. תפסתם את חומרת [העניין]? טוב, זה מובן?

טוב, אז אני חוזר לשאלה היותר כללית: איך אפשר להסביר שאין לנו מקורות בכתב על חנוכה? בקשר למה ששייך לתנ"ך - כבר זה מובן. אבל בתורה שבעל פה - יש לנו למשל "מסכת מגילה", כן. יש לנו הרבה מסכתות על הרבה נושאים חשובים. חנוכה זה חשוב מאוד, כפי שתראו בלימודים על חנוכה. סוף-סוף זה התיקון של חטא המרגלים,¹²⁸ אם אתם למדתם את הקשר הזה. ולמה אין מקור בכתב? מי יכול להסביר בקצרה, כי זה לא הנושא של הלימוד. אלא רק כדי להסביר - כשאנחנו רוצים ללמוד משהו בגמרא על חנוכה צריך לפתוח מסכת שבת, דרך אגב, כשמדברים על נרות שבת, אז מדברים גם כן על נרות חנוכה. יש שתי תשובות

- התשובה הראשונה - כן...?

קהל: שמלכות החשמונאים לא הייתה מקובלת?

מניטו: זהו, זו התשובה הראשונה. אבל זה בא אחרי הרבה זמן. בהתחלה קבעו, בית המדרש של החשמונאים קבע: מאדם הראשון היינו מחכים את המאורע ההיסטורי שייתן את המשמעות של חנוכה בשנה, כן. זה לפי ה... קצת לפי תורת הנסתר, אבל אותו יום של כ"ה בכסלו היה חנוכה מדור אדם הראשון. שמעתם אולי דבר דומה?¹²⁹

קהל (הרב שרק): מסכת עבודה זרה (ח, א)

מניטו: ולא היה המאורע האמיתי שנתן המשמעות ליום של "יהי אור". "יהי" בגימטרייה-כ"ה. עד שבא המאורע בתקופת המכבים. אז בהתחלה זה היה כשר למהדרין. רק למפרע, מה שקרה ממלכות החשמונאים, אז זה גרם שחכמי ישראל לא היו... הייתה להם, אם אפשר לומר, רתיעה מן הכישלון הזה. ולכן לא מדברים הרבה על זה. אבל זה לא מונע את החשיבות של החג כחג. אבל ההתייחסות לחשמונאים זה כבר אחרת, מכיוון שסוף-סוף התלמוד זה התלמוד של הפרושים ומלכות החשמונאים הגיעה לצדוקיות הכי גמורה. זו תשובה ראשונה.

התשובה השנייה - אולי למדנו פעם דרך המהר"ל - אני לא זוכר אם למדנו את זה ככה - היא שמטרת היוונים, וזה כך נכתב ב"על הניסים"¹³⁰ הייתה - יש גרסאות שונות לפי הנוסחאות - אבל הייתה - ל"שכחם מתורתך", להשכיח את ישראל מהתורה. זאת אומרת לנתק את התורה כתורה, ועם ישראל. והייתה יותר נגד המסורת של התורה שבעל פה, מהספר של התורה שבכתב. מה קרה? הספר של התורה שבכתב לקחו את זה כספר חשוב, תרגמו את זה, ושמו את זה בספרייה של כל העולם. אבל בתנאי: "אין לכם חלק ונחלה באלוקי ישראל" (בראשית רבה, ב, ה)¹³¹ זוכרים מה שאומר המדרש. וכמעט והצליחו! עכשיו, אנחנו חיים דור של תחייה של הקשר בין עם ישראל והתנ"ך. אבל בתקופה של אחרי ההתבוללות, האמנציפציה - כך אומרים, כן? - ובעולם כולו, בעולם התרבותי כולו, מה שאנחנו קוראים 'תנ"ך' זה היה שייך ליוונים. זה היה ספר שהיה קודם כל ביוונית אחר כך בלטינית, אחר כך מתורגם בכל השפות ו"יש אומרים שגם היהודים יש להם ספר כזה בעברית" כן, זאת אומרת כמעט והצליחו, ברור שלא הצליחו, אבל כמעט והצליחו. אתם זוכרים, כשתרגמו את התורה ביוונית - "תרגום השבעים"¹³² כך קוראים לזה - חכמי ישראל גזרו יום של אבל. מכיוון שהתורה נהפכה לספר. אבל היא לא ספר. היא דבר ה', ודבר ה' זה קודם כל דבר שבעל פה. ורק... יש צורך מסוים - שכתבנו ספר מזה. אבל עיקר התורה זה בעל פה. והיוונים הבינו את זה, הם רצו לאמץ - "זה ספר חשוב מאוד אבל הוא אוניברסלי, קודם כול נתרגם את זה ליוונית". אבל עיקר התורה שהיא התורה שבעל פה של עם ישראל, הם רצו לעקור את זה.

ולכן, זה ההסבר של אחד מגדולי המפרשים של המהר"ל, הרב הוטנר ז"ל ב"פחד יצחק"¹³³: אם היינו כותבים ספר של חנוכה, זה היה מצדיק את הניצחון שלהם. ולכן דווקא חנוכה נשאר בעל פה, זה מובן? זו תשובה אחרת לגמרי, אולי קשורה באיזשהו מקום לתשובה הראשונה, אבל העיקר צריך להיות בעל פה. כי הם קיבלו את הזהות של עם ישראל כאחת מהדתות של אותו ספר, אבל אחת מהדתות. השייכות לעם, לעם ישראל כעם היהודי, כמו שאנחנו מגדירים את זה כבר מאז תקופת בית שני - הם רצו לעקור את זה. "זה לא שייך, זה לא שייך ליהודים, זה שייך לתרבות היוונית האוניברסלית, ואם אתם מקבלים את זה כספר - זה ברור, זה כדאי, בתנאי שלא תלמדו את זה בעברית" (צחוק). אבל כל מה שהוא עצם תורת ישראל הם רצו להרוס את זה, הם רצו לנתק את הזיכרון של עם ישראל מהתורה, והזיכרון של התורה מעם ישראל. ולכן כדי להתגבר על זה, אז המבחן - זה הזיכרון בעל פה של כל מה שקשור לכאן,

פחות או יותר בכל ההגדרה שלהם, זה מובן?

אז עכשיו יש לנו עוד נושא שנתחיל מיד עם הפרק של הרב, אז נתחיל: "שחרורו של רוח ישראל המיוחד בטהרתו הפנימית מעקת הרוח היווני". אז פה יש כבר רמז על כל העניין של הטומאה שנכנסו במקדש, לא רק במקדש אלא בזהות של החברה היהודית דאז, דרך התרבות שלהם, שנקרא פה: "הרוח היווני המתהדר ביפיפותו החיצונה" - אתם זוכרים את המקור? הגמרא אומרת על הפסוק - יִפְתְּ אֶלְקִים לְיַפֵּת, שיש לנו רמז ליוון¹³⁴, יוון זה יפיפותו של יפת. טוב זה נושא ידוע. זאת אומרת כל הסגולה של יפת היא מתגלה סוף סוף בעיקר בתרבות יוון. ומה שמגדיר את תרבות יוון זו החיצוניות של היופי הזה: "שתחתיה שוכנת כיעור וטומאה". בחיצוניות זה יפה, אבל בפנים זה טמא. ואתם זוכרים שההגדרה של התורה על הטומאה, הגדרה בסיסית, מה זה "טמא" לפי התורה?

קהל: מת

מניטו: מת. ואבי אבות הטומאה זה מת. ואיך אפשר לקשור את אותה הגדרה לנושא שלנו? טוב, מצד אחד אנחנו יודעים, זה פשוט, התורה נקראת 'תורת חיים' ולכן כל הרוח הטמא הזה שמתנגד ליעד של התורה, לכיוון התורה, זה נשמע מאוד פורמלי אבל זה כבר מובן, אז בא מצד המיתה. טוב אפשר לדרוש על זה הרבה.

כשאנחנו אומרים: "טמא את השמנים", הכניסו טומאה בשמן המאור, כן. אבל אולי באופן קצת יותר פנימי, אנחנו יודעים וזה - שוב אני מתייחס להסבר של "פחד יצחק" - שמיוון יצא לאו דווקא את תורת היופי, אם אפשר להגדיר את זה ככה - 'אסתטיקה'. ופה הרב מדגיש את הצד, האספקט נאמר החיצוני. זו החיצוניות של העולם, הם מומחים בחוכמת העולם החיצוני: 'טבע'. אבל לאו דווקא: יצא מזה מה שאנחנו קוראים עכשיו 'מדע'. ולא רק המדע זו היסטוריה לא פשוטה, ארוכה, מסובכת, אבל סוף-סוף השורש של הכיוון של התרבות הנוכרית מתחיל באופי של הנפש היווני דאז, של אותה תקופה, שהיה יכול להיות אחר! יש באותה תקופה, במקורות שלהם, אפשרויות אחרות של תרבות אחרת, מהגאונות של אותו יוון, מצאצאי יפת. אבל סוף-סוף בחרו איזה מין... איזה כיוון? וסוף-סוף נהיו מומחים לזה: החיצוניות של העולם, החיצוניות של המציאות. אז מצד אחד - שזה היופי, ומצד השני - שזה המדע, מה יש מאחורי היופי, הטבע כטבע. וזה לא רק המתמטיקה, כלשון של כל מדע. סוף-סוף זה מתגלה אחר כך, בהיסטוריה של התרבות האירופאית או המערבית בכלל. אבל זה מתחיל אצל היוונים בלי שום ספק. אלא דווקא דרך אותה מומחיות אז לא הצליחו לראות את הצד השני של המציאות - החיים. ולכן, הכניסו בנפש האדם את הייאוש של העולם החיצוני, את הטומאה של המוות שיש בטבע. זה מובן, או צריך להסביר?

אתם יודעים שהפילוסופיה היוונית בחרה בנושאים שלה, נושאים **דומים** של מה שאנחנו מגדירים 'מחשבת ישראל': האדם, הגורל של האדם בעולם, היחס של האדם לעולם, בעיות נפש האדם. אבל השיטה שלהם סוף-סוף זו אותה שיטה שמתייחסים בה לדומם, לחיצוני. ומאחורי הצורה של היופי החיצוני, אנחנו מוצאים את הטומאה של המוות. כשהאדם החומרי במומחיות שלו - והחומרי זה בריאה של אותו בורא - אבל מכניס את הסטטוס של החומר, הלוגוס של החומר, בתוך נפש האדם - הוא ממית אותו. במקום 'תורת חיים', מכניסים את הרוח, 'רוח הטומאה' הזו שבאה מהחיצוניות של הדברים ושל העולמות כולם, ויש להם מומחיות גדולה, וזה מכניס את רוח הטומאה, זו עדיין רוח. ולכן הדת שיוצאת מהספר שלהם היא דווקא דת שהכיוון שלה זה המוות, בניגוד לתורה, שהיא 'תורת חיים'. תפסתם את זה?

טוב אתם רואים שוב, כי בסגנון של הרב ולא דווקא ברמזים - הם מגוללים - אלא בסגנון עצמו

יש המון רמזים למקורות של הנושא. אז אני חוזר על המשפט:

"שחרורו של רוח ישראל המיוחד בטהרתו", וטהרה זה חיים, **"הפנימית מעקת הרוח היווני המתהדר ביפיפותו החיצונה שתחתיה שוכנת כיעור וטומאה. השחרור שזכינו לו על ידי ההתעוררות הקדושה של תחיית הרוח הלאומי"**. - ופה מיד יש נקודה שצריך לסייג, לפרש, כן. במוסר אחר, לא! נאמר, בספר מוסר אחר, היינו שומעים קצת אחרת: התעוררות הקדושה של תחיית 'הרוח הדתית' או 'הקודש'. אבל פה הרב מסביר לנו שאף על פי שהמרידה של המכבים הייתה בלי שום ספק מרידה לשם התורה, זו הייתה למעשה מרידה לאומית. כל עוד שהיוונים כפו על ישראל, על ממלכת יהודה, נאמר על היהודאים, את הממלכות של יוון, ממלכת יוון, סבלו את זה. כל עוד שהתורה הייתה יכולה להישאר בטהרתה. מכיוון שהיוונים רצו לנתק את הצד הלאומי של היהדות מהצד התורני שלה, אז התורה הייתה בסכנה. ולכן המרידה לשם התורה הייתה מרידה לאומית, זה מובן? טוב. סוף-סוף אנחנו יודעים שזה הביא לכישלון, ומה הסיבה? שוב אותה סיבה: שנאת האחים עד שזה יסתדר באחרית הימים. אז נמשיך:

"...של תחיית הרוח הלאומי על ידי גיבורי קנאת הקודש" - אתם רואים את הקשר בין הביטויים כן. זו תנועה לאומית של גיבורי הקודש. זה מובן? טוב, זה נכתב לפני שיסדו את "גוש אמונים" אבל זה דומה מאוד (צוחק). אז נמשיך: **"החשמונאים הכהנים הקדושים"**, ופה יש עוד כמה נושאים אבל אולי כדאי להמשיך, שהמרידה התחילה דרך לויים, כוהנים. אבל מיד היו צריכים למסור את המלכות לשבט יהודה, ולא מסרו.¹³⁵ וזה אחת מהסיבות לכישלון. כי התורה אוסרת את זה: כוהנים זה כוהנים, מלכים זה מלכים. בשעת הדחק אפשר לתת את המלכות לכהן, אבל זה צריך להיות רק ארעי. היו צריכים למסור את זה ל... איך אפשר להגדיר את זה? לאיזו ממשלה חילונית או משהו כזה (צוחק). זאת אומרת לממשלה כממשלה, ולא עשו, זה היה כישלון, וזה היה שייך לניצחון של השיטה של החשמונאים, סליחה - של הצדוקים, על תורת הפרושים.

אז אני חוזר: "השחרור" הזה - **"הניח את חותמו על מהלך הדורות לכל הזמנים"** - זאת אומרת, וזה מדבר גם לזמן שלנו עכשיו: כי כל מרידה, אם אפשר לומר שוב את המילה, או כל התגברות של 'לשם התורה', צריכה להיות גם כן באותו אופי. הוא אומר "לכל הדורות, לכל הזמנים" - הקשר הזה בין תורת ישראל ועם ישראל, כי כל פעם שמנתקים את תורת ישראל מעם ישראל, כעם, אז יש סילוף של התורה והעם נאבד. אתם יודעים את זה, כי הצדוקים נאבדו מההיסטוריה, כעם, אף על פי - אני רגיל לומר את זה הרבה פעמים - שהנטייה הצדוקית לא נעלמה מההיסטוריה שלנו. זה מובן?

"ההתנגשות של רוח יוון עם רוח ישראל" - פה אני רוצה לפתוח עוד ממד אחר של אותו נושא. אפשר, זה אולי חלום, אבל אפשר להבין מה היה יכול להיות אם היה שלום בין יוון וישראל כבר באותה תקופה. ויש לנו בעיות עם אתונה עכשיו כן (צחוק קל). זאת אומרת פה - איזו סגולה לתקן את העולם החיצוני. כי סוף-סוף אחרי המדע, יש מה שקוראים 'טכניקה' אולי, יש תיקון העולם החומרי, אז איזו סגולה של צאצאי יפת לתקן את העולם החיצוני. ואם היה שלום, ברית נאמר, עם ישראל שהסגולה שלו היא לתקן את העולם הרוחני, וכל אחד בתחומו שלו, עם שלום ביניהם, זה היה כבר התחלת ימות המשיח. לא הצלחנו.

אולי יש למישהו, אולי תביאו לי ספר בראשית של "תורה תמימה". כבר יש במדרש ורש"י מביא את זה. ב"תורה תמימה" אי (מבקש ממישהו לפתוח) סליחה מה אמרתי מקודם? כבר עם עשו ויעקב זה כמעט אותו עניין, ותראו מה אומר רש"י על זה:

קהל (הרב אורי שרקלי): זה הניסיון של הנצרות בעצמה.

מניטו: כן, הנצרות עשתה בלבול, ערבוב. דווקא הכניסה את הרוח הטמא של יוון בתוך הספר של התורה, ויצא מזה דת של יגל מת'. וזה ברור, כן. לא צריך לדבר הרבה על זה, אבל זה ברור. ו... לא, אני אמשיך בחלום הזה: אז מה קרה? אם היו שניהם מומחים בתחום שלהם כן, אז עם ישראל היה נותן לעולם את רוח הקודש, ויוון הייתה נותנת לעולם את המדע ואת ה... - איך אומרים את זה בעברית - Le technic ?

קהל: טכנולוגיה

מניטו: טכנולוגיות. כן, טכניקות. אתם רואים איך אנחנו צריכים להשתמש במילים שלהם כדי להגדיר את הדברים שלהם?

אבל מה קרה? עם ישראל היה מסוגל לעזור ליוונים במתמטיקה, בפיזיקה, בביולוגיה וגם להגיע לפרס נובל. אבל זה בעיקר התפקיד שלהם. אני רגיל להוסיף כאשר יהודי מטפל בזה, בעסקים של היוונים נאמר, החומריות של העולם, החיצוניות, המדע וכן הלאה - אף על פי שזה לא לשם תורה שהוא לא למדן, אבל הוא שייך לעם שלמד, אז מוסיף - אם רוצה או לא רוצה - מוסיף איזה ממד, איזה הד של קדושה - אפילו בחומר. זאת אומרת כשאתם קוראים את העבודות של מדענים יהודיים, אף על פי שהינם יהודיים רק מלידה, בעיקר, לרוב, אין להם עוד הרבה, כן? בכל זאת יש איזה משהו קצת דומה, אפילו במתמטיקה, מההסבר של יווני כיווני, גוי כגוי. זה מובן מה שאני אומר? ואם היה באמת שלום, היו עוזרים להם בתחום שלהם, כי לא כל חכם יכול להיות 'תלמיד חכם', אבל יכול להיות 'מדען'.

אבל, מה קרה? היוונים החליטו לעשות את ההפך: זאת אומרת לקחת את הנושאים, את הסגולה של עם ישראל, ולטפל בזה, אם אפשר לומר את זה כך. וזה נקרא דווקא 'הפילוסופיה'. ובנושא הזה יש הבדל בין המדע כמדע - המדע כמדע זה בריא זה טהור, אם הוא מדויק, נכון. מה עושה איש מדע? הוא מגלה את רצון הבורא. זה מובן? זה יכול להיות דבר שבקודש, הקודש שבחול אבל דבר של הקודש מכל מקום. פילוסופיה זה משהו אחר: זה להכניס את השיטה של המדע בנפש האדם. אתם מבינים מה קרה. אז אם לא היו פילוסופים ביוון ייתכן שהיה אפשרות של איזה מצב של שלום בין שתי התרבויות האלה, והיה יוצא מזה דברים גדולים. מה קרה? דווקא הבלבול והערבוב של הנצרות, זה ממש מה שלמדנו בשיעור אחר: "הקל קול יעקב והידיים יְדֵי עֶשָׂו".

אבל אני רוצה לחפש את זה מכיוון שזה נראה לי מאיר את העניין (מדפדף בספר "תורה תמימה"). זה על הפסוק: "שְׁנֵי גַיִם [גוֹיִם] בְּבִטְנָךְ" אנחנו קוראים את זה בקרי-כתוב. כתוב "שְׁנֵי גַיִם בְּבִטְנָךְ" עם שני יודים, זה הפסוק כ"ג בפרק כ"ה, בפרשת 'תולדות'. "וַיֹּאמֶר ה' לָהּ", כשרבקה הלכה לדרוש את ה', "וַיֹּאמֶר ה' לָהּ שְׁנֵי גַיִם בְּבִטְנָךְ" וכתוב: "שְׁנֵי גַיִם בְּבִטְנָךְ", אז- אל תקרא "גויים" אלא "גאים", עם אל"ף, כמו גאים אומר רש"י - "אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם...". טוב, אחר כך נראה את ההסבר. זאת אומרת שניהם, אנטונינוס ורבי, היו ידידים כן. זוכרים את כל הסיפור שלהם? רש"י מביא פה איזו דוגמה, כי זה היה אפשרי שעשיו ויעקב יהיו ממש אחים. אחד עוסק בכל העניינים של המדיניות העולמית, והשני עוסק בתורה, ואם אחד אוהב את השני ואם הם ידידים, אז זה כבר התחלה של ימות המשיח. הבנתם? אבל זה ניכשל.

הייתה אפשרות כזו, רק דקה (כנראה פונה לשאלה בקהל) אני רק לקחתי את זה רק כדוגמה לפירושו של רש"י, כדי להסביר את הפיתוי של החברה הישראלית דאז, היהודית דאז: אולי אפשר להיכנס בברית איתם ולהצליח בזה. זה ניכשל. אבל הייתה אפשרות לכל הפחות

תאורטית. זה מובן?.

קהל (הרב אורי שרקי): אנטונינוס היה פילוסוף

מניטו: סליחה?

קהל (הרב אורי שרקי): אבל אנטונינוס היה פילוסוף, כלומר...

מניטו: תשמע, לא אמרתי שרבי היה צדוקי (צחוק). פה יש בעיה, זה לא קל, זה עדין מאוד. אבל לפי דעתי, זה הכוונה של המדרש שמביא רש"י: הנה, יש דוגמה שזה היה אפשרי, אולי. אבל תשמע, פילוסוף אמתי שהוא לא מתיימר להיות...

(הפסקה בהקלטה)

קהל: מה המקום של האומנות בין העולמות האלה?

מניטו: סליחה, מה מה המקום של?

קהל: האמנות...

מניטו: טוב, זו שאלה... האם יש בעיה בזה, או סתם שאלה...?

קהל: אמרנו שהיופי שייך ליוון אז...

מניטו: לפי הגמרא. אני רוצה להסביר את זה. זה נושא בפני עצמו ואנחנו רואים שיש מחלוקת בין החכמים לפי הנטייה התרבותית שלהם, בגמרא כבר, בנושא הזה. אבל אין סתירה בין שני המקורות האלה: שמצד אחד אומרים שיוון "החשיכה את עיניהם של ישראל" (בראשית רבה, ב, ד), הכניסה את רוח הטומאה ואת המוות. מצד שני המקור בגמרא שאומר על "יפת אלוקים ליפת" (מגילה, ט ב), זה יוון. לפי דעתי זו אפשרות. אם כל אחד היה בתחום שלו, וכל אחד היה מקבל מהשני מה שהיה צריך לקבל, הייתה אפשרות של תרבות מיוחדת לכל האנושות: מצד אחד מישראל ומצד השני מיוון, עם דווקא האומנות - יפת.

הבעיה של האומנות - שאם היא¹³⁶ נוטה לעולם של יוון - אז היא נוטה ל'רוח הטומאה', אם היא נוטה ל'רוח של ישראלי' - אז זה הוד והדר של הקדושה. מה קרה? שוב: שישראל - ואתם יודעים את זה, אנחנו חיים את זה - אנחנו עם מיוחד. הייתי אומר מוזר, אבל לא אמרתי... (צחוק). אנחנו עם מיוחד, פתוחים מלכתחילה, אנחנו מוכנים לכרות ברית עם כל יושבי הארץ. אבל שוכחים שמהצד השני יש בעיה. כי היחס צריך להיות הדדי. ולכן עם ישראל - ואני מתאר בדמיון מה קרה באותה תקופה של החברה היהודית של הבית השני, באותו זמן שהתרבות העולמית הייתה תרבות יוון בעיקר - אז היו פתוחים לתת ולקבל. כאילו יש לנו עסק עם אח, כן. אבל מהצד השני, קרה משהו אחר. יש מילה בלטינית, שכחתי איך היו אומרים את זה ביוונית, אולי זה יחזור: Imperia. במובן המודרני של אוגומנט, היינו אומרים מושחת,

קהל (הרב אורי שרקי): הגמוניה.

מניטו: הגמוניה, כן נכון. גם אצל האסלאם: השתתפתי לא מזמן בסימפוזיון על הנושא, אז היו הרבה יהודים פתוחי-לב שאמרו "חבל, אסלאם זה שלום". עד שמוסלמי אחד קם ואמר: אתם לא מבינים לא עברית ולא ערבית. 'אסלאם' זה ההופכי של שלום, להשלים. זאת אומרת לאכוף שלום - זה אסלאם. מוסלמי זה... זה מובן?

אז מהצד השני, מהצד היווני, באה הנטייה להגמוניה או לאימפריאליסטיות. ורצו שוב לנתק את העם הזה - עם ישראל - מהסגולה שלו. זה מה שקרה. אז רק רציתי לציין שלפי המקורות

שלנו יש החלום הזה שזה אולי אפשרי. אבל הכישלון הוא קיומי, הוא לא עקרוני. ודווקא העניין של הדוגמה של הנצרות מורה בעליל את כל הסכנה שיש בזה.

טוב, אני חוזר מצד אחר לשאלה שלך. ההיסטוריה שלנו עשתה שסוף-סוף במשך כל התקופה של הגלות נשאר, נשארו בישראל, רק הכוחות והסגולות של שבט לוי - בלי שבט לוי. ההתייחסות לתורה כרבנים. וכל הסגולות והכוחות של שאר השבטים זה נאבד. יש הרבה פרקים ב"אורות" של הרב, שזה מין התחלה של נבואה, שזה עתיד להתעורר במדינת ישראל.¹³⁷ ולכן אנחנו יודעים איך להיות 'דתי לפי התורה' אנחנו לא יודעים איך להיות 'אומן לפי התורה', אנחנו לא יודעים למשל איך להיות 'רופא לפי התורה', איך להיות 'משפטן לפי התורה'. והעיונות הזה בין תרבות יוון ותרבות התורה - זה המצב של החברה הישראלית. חזרנו מהגלות עם כל הבעיות של הגלות. זאת אומרת, החיסרון הזה שכל מה ששייך לתרבות הכללית - לקחנו את הכלים סוף-סוף מהתרבות היוונית. ולכן, אתם יודעים, זו עוד סיבה למה הסיפור הזה לא נכתב, מכיוון שלא נגמר. זו אותה מלחמה שאנחנו ממשיכים בתקופה שלנו. אז ודאי שיש אומנות כשרה לפי התורה, ודאי שיש כל זה לפי התורה. אבל כל עוד שזה מעורבב, מלוכלך ממקור רוח הטומאה ההיא שבאה מהחוש היווני של העולם, כי זה עולם מת!

לא פעם אני מצטט את הדוגמה ההיא: אתם יודעים שאסור להיכנס בכנסייה או ב... טוב, בבתי עבודה זרה, וגם במוזיאון, כמו שאומרים. יש איזה רגש של יהודי שלא סובל את זה, יש פסלים שמה. טוב. אז פעם, לשם מצווה, הייתי מוכרח להיכנס ולראות מה זה ה-statue היווני. ראיתי את זה כשוק: זו צורה של חיים מתים. עיניים בלי שום אור. ואתם מתארים לעצמכם במה מדובר. למה דיברתי על זה? מה דיברתי מקודם? מה אמרתי מקודם?

קהל: על האמנות...

קהל (הרב שרקל): שחזרנו מהגלות...

מניטו: טוב. אבל אני אקח את העניין מצד אחר. אבל אתם יודעים שכל מה שמגדירים כ'אומנות יהודית' - התוכן הוא גוי, עם איזה צליל יהודי. זה מובן? למשל החנוכיות: עד התקופה שלנו שיש קצת-קצת חנוכיות ישראליות, כל החנוכיות היהודיות היו בסגנון של הגויים עם איזה טעם יהודי. זה מובן? וזה לא רק החנוכיות, זה כל החיים שלנו. טוב, מה שרציתי לומר זה שיש הבדל בין הפרופיל של הזהות היהודית של סוף תקופת הגלות - מה נשאר מהתורה? רק הצד של... - הקודש? 'הכול קדוש' - הצד של הלוויה, הכהונה. אני זוכר תקופה, כשהייתי צעיר, בגיל שלכם, קצת פחות, וכשהיינו רוצים ללמוד יהדות, ללמוד תורה - ללמוד יהדות נאמר - אז היו אומרים לנו: אתה רוצה להיות רב? - טוב, סוף, סוף למה לא, אבל (צוחק) - זה הגיע ממש לאותו מצב: יהודי שרצה ללמוד קצת תורה, היה צריך ללכת לבית מדרש לרבנות. זה מה שנשאר. אתם מבינים את המצב? טוב. עכשיו ברוך ה', זה משתנה קצת, אפשר גם ללכת לבית מדרש בלי ללמוד יהדות, כן, זה שינוי (צוחק עם הקהל). טוב, אני חוזר לעניין. הייתה שאלה פה?

קהל: כן, אמרת כאילו הייתה אפשרות של ברית. אבל לא הייתה, כיוון שהיה רצון מצד היוונים. אבל בלי רצון, אפילו בלי רצון, אתה מבין? נדמה לי שהדבר הוא בלתי אפשרי. כיוון שאם אתה - יש ברית עם היוונים, אז התחום של היוונים זה כמו שאמרת את כל הדברים שקורים עכשיו בחול. אז התחום של היהודים יהיה שוב מצומצם...

מניטו: לא, לא, לא אמרתי...

קהל: (המשך) – אבל אם יש ברית, אז יש תמיד פיתוי משני הצדדים!

מניטו: נכון, אבל אני שוב חוזר לתשובה: לפי הלשון של הרב לא אמר 'חול', אמר 'חיצוניות של המציאות', זה לא אותו דבר. מי שלמד מדע, ושורש השיטה של המדע זה התרבות היוונית, יודע שהמדע לא עובר את החיצוניות של המציאות. וכשמדובר בגורל של האדם, אז זה כל השיטות של מדעי הרוח, כביכול. למשל, גם בשיטה הישראלית – כי האוניברסיטה זה אוניברסיטה, וכו'. אבל זה לא 'מדעי הרוח', זה 'מדעי החיצוניות של הרוח', ולא הרוח עצמו. זה ידוע לכל, לא צריך להסביר יותר. רק לעם ישראל היה לו הכוח, הסגולה, של החוש הנבואי להבין את החיים. ולכן התורה נקראת 'תורת חיים', זה לא לחינם. מה קרה? ואני אתן דוגמה. אתה (פונה למישהו בקהל) שאלת על הפילוסוף - כשהפילוסוף לא מתיימר לדבר על עניינים של דת, אפשר לכרות ברית. כשמתחיל להיות דתי, זו הצרה. אתם מבינים? כי הפילוסופיה כפילוסופיה, זה הלוגיקה. ואם מוסיף על זה איזו מין רוחניות, כביכול, דתיות כביכול, פילוסופית, מדעית כביכול, אז התחרות מתחילה. אז השאלה היא האם אפשר לגוי לחיות בלי דת? אז יש לו בחירה: או הדת האמיתית, או בלי דת. בסופו של דבר זה נושא בפני עצמו. אני, כשלעצמי - זה הניסיון שלי - אני מעדיף פילוסוף בלי שום דת, אפשר לדבר אתו, אפשר לשמוע אותו, [לעומת] מנוצרי למשל. טוב, זו שאלה בעייתית, כן? נוצרי מבין קצת מהערכים של התנ"ך, כביכול. אז אולי אפשר להתקרב יותר מפילוסוף אתאיסט? אני לא יודע. כשאני קורא את הפילוסופים של הסטואה, למשל, אז אני קורא חכמים גדולים, שלא היו קשורים לנבואת ישראל, ושלאפשר לכרות ברית איתם. כשאני קורא...

קהל: למי אתה מתכוון?

מניטו: לסטואה, Les stoicism. כשאני קורא פילוסוף נוצרי למשל, אפילו פילוסוף יהודי מודרני, (צחוק בקהל), זה לא אותו דבר. ורק רציתי להביא כדוגמה לאותה אפשרות. הצרה של עם ישראל שהגויים שלו אינם 'גויים' ממש (צחוק). זה הכישלון של ברית בני נח. איפה נמצאים 'בני נח'? אין! למשל, בהקשר למה שדיברנו על המשנה בפרק חלק - יש בעיה! האם נוצרי יכול להיות בן נח? מסופק! הוא קורא ב'ספרים חיצוניים', והוא אוכל אבר מן החי. אפילו נוצרי. ייתכן שזה היה החלום של חכמי ישראל במפגש עם החברה היוונית, ולכן היה פיתוי להרבה-הרבה רבנים. מהם נכשלו, מהם האמינו. אבל אפשר להבין את האפשרות הזו, זה מובן? אם אין עוד שאלות אפשר להמשיך ב... איפה היינו?

"ההתנגשות של רוח יוון עם רוח ישראל" - פה פתחתי את הנושא הזה. ומה שאמר הרב זו ההתנגשות, מה שרציתי להסביר שהייתה אפשרות שלא תהיה התנגשות, אלא חברות. זה מובן? - **"זהו פרוצס שאינו פוסק עד אשר יפוח היום הגדול, אשר בו יהיה נצדק קודש"** - טוב, זה מובן לא צריך להסביר. יש לנו איזו תקווה שסוף-סוף נגיע לסוף המלחמה עם יוון. והניצחון הוא... הוא לא בהישג יד. כל עוד שהשיטה התרבותית היוונית, היא השיטה של האינטליגנציה, של ההשכלה היהודית - היוונים ניצחו, זה מובן כן. וכל עוד שהמצב הוא כמות שהוא: מצד אחד חכמי ישראל שעוסקים רק בצד ה'כלי הקודש' שבקודש, ומצד שני אנשי רוח, אם אתם רוצים יהודים, שעוסקים בנושאים של התורה, אבל לפי שיטת היוונים. אז זה אותה מלחמה, זה אותו מתח, זה אותו עימות, וזה לא נגמר. ולכן, אני חוזר על מה שאמרתי, ייתכן שזו עוד סיבה למה הסיפור הזה עוד לא נכתב, כי לא נגמר. מגילת פורים אפשר לכתוב. ואפשר ללמוד בכתב. זה כבר מקרא, 'מקרא מגילה'. אבל מגילת חנוכה - זה לא נגמר. זה מה שרציתי לומר, אנחנו רואים איך הרב מבטא את זה.

קהל: למה הרב מתכוון לקראת "יפוח היום"?

מניטו: מה?

קהל: (המשך) - הרי אנחנו יודעים שעשיו לא עושה תשובה?

מניטו: לא, פה מדובר ביוון. "אמנם" ... צריך להבין את זה: כל התרבות הרומאית בלי דרכי החשיבה של התרבות היוונית, זה כלום, כן? זה מובן.

"אמנם כח החיים הגדול הטמון בהאור הצנוע שבנר החנוכה" - יש פה, יש בזה רמז יפה מאוד, מכיוון שאנחנו מדברים על צאצאי יפת. כאילו יש לנו רק - לא המנורה של אהרן הכהן, אלא רק החנוכייה, הנר הקטן הזה. הבנתם את ה...? - **"האור הצנוע שבנר החנוכה הוא מבטיח לנו את בטחונו של הניצחון של נצח ישראל"** - זאת אומרת, סוף-סוף אנחנו צריכים להחזיר לאהרון הכהן, את הנר של יהודה המכבי. ולפי דעתי העניין הוא ככה: כשהחליטו שדווקא המאורע של חנוכה, של המכבים, הוא המאורע ההיסטורי של 'חג האורים' נאמר - של כ"ה בכסלו, של 'חנוכת הבית' אם אפשר לומר - אז הגמרא בין הסברים שונים אפשריים בחרה להסביר את זה ככה: כל השמנים היו טמאים, טמאים או טמאות?

קהל: טמאים.

מניטו: טמאים, כן, חוץ מפך קטן שהחזיק מעמד, עד שהכינו עוד שמן, כדי להאיר את המנורה. וייתכן מאוד שאנחנו עוד בתקופה של אותם פכים הקטנים עם כל הרמזים שיש בגמרא. זה דור של המכבים שממשיך על מהלך הדורות בכל הזמנים - **"יהמו יחמרו המים העכורים של ימי החולין הסוערים הרוצים לבלוע כל קודש, ישטפו בעזוז רעשם ממלכות ועממים אבל חוסן ישראל לעד לא ימעד. בתוכיותה של נשמת האדם ישנה הכרה שבלא אור הקודש, בלא נצוצי הקדושה המחיים את כל..."** - אתם רואים את הסגנון, כן? מדובר בצד החיים, ולכן מדובר בקודש. כשמדובר בצד המוות - ומה זה מוות? הטבע בנשמה. כשמכניסים חוקי הטבע בעולם הנשמה זה כבר מוות. זו טומאה. מה שהיה חי ומת, זה נקרא טמא - **"אין"** - בלי "נצוצי הקדושה" האלו - **"אין עמדה"** "עמדה" או "עמידה"?

קהל: "עמדה"

מניטו: "עמדה לא לרוח האדם ולא לחברתו, ללאומיו, ולמלכותיו".

ופה בשבוע הבא נלמד קטע אצל המהר"ל¹³⁸ שאומר שצריך שכל האפשרויות של המלכויות יגמרו, עד שיהיה הטוב, נאמר, או התקופה, או העידן של מלכות המשיח. אז היה קודם כל ניסיון באופי, בצורה, בטיפול של מלכות בבל. אחר כך פרס-מדי. אחר כך יוון-רומי. כל האפשרויות האלו נכשלו. ועד הסוף זה התור של מלכות ישראל. וזה יבוא לפי מה שאנחנו לומדים פה, וגם במקורות שלנו, יבוא מהשאיפה של האנושות כולה, עד שיגיע איזה ייאוש מכל הניסיונות האלה. הניסיונות של תרבות בלי חיים. וזה נגמר... ואני חושב שכפי מה שאתה אמרת, תזכיר לי את השם שלך...

קהל: יהודה

מניטו: יהודה, כן גם אתה (פונה לאחר בקהל בשם זהה) המכבים האלו... (צחוק בקהל). שאנחנו חיים, בלי שום ספק, בתקופה של סוף ממלכת רומי. זה סוף הנצרות, זה סוף רומי, ברור, כן. זה התחיל כבר בערך באמצע מלחמת העולם הראשונה, כבר זה היה הסוף שלה. ולכן גם התקווה הרדומה של הנצרות תיפסק, ומהאנושות כולה תבוא השאיפה למה שאנחנו מגדירים 'מלכות המשיח'. טוב, אתם צעירים, יש לכם זמן לראות את זה...

"והיכן הוא האוצר אשר האור הזה הקדוש בעצם טהרתו גנוז, הוי אומר באותו גוי קדוש אשר"

מני אז עד עולם הוא הנהו נושא את הדגל של תביעת הקדושה בטהרתה בעולם - והרב משתמש במילה "תביעה". ולמה ניתנה התורה לישראל? מכיוון שהיה בישראל תביעה לתורה, זה פשוט מאוד, כן. אז סוף-סוף, כפי שהיה רגיל לומר הרב, כל העולם כולו יודע עכשיו את הכתובת, יש לנו דואר (צחוק קל). נמשיך: **"בעתים נורמליות הננו מרגישים בקרבנו אומץ של הכרזה פומבית, ידעו כל באי עולם המתהלכים בארצות החיים"** - שוב, אותו סגנון. "ארצות החיים"¹³⁹ זה העולמות העליונים, והרב השתמש בזה - "ארצות החיים" - כדי להגדיר את המצב של העולם כולו "כל באי עולם המתהלכים בארצות החיים", שהקדושה של ארץ ישראל תהיה הקדושה של כל העולם כולו. ואז כבר יידעו - **"כי אור עולם לנו"** - לנו ישראל - **"ומאתנו קרנים להנהיר בהם ועל ידם ארץ וחוצות, ומצות נר חנוכה, הסמל הקדוש הזה, היא להניחה על פתח ביתו מבחוץ"**.

אני חושב שזה מתחיל להיות שוב מה שבתקופות קצרות מאוד בהיסטוריה שלנו זה היה: האומץ הזה להיות - זה בסוגריים - "אור לגויים" - זה מובן? והוא קושר את זה לסמל של נר חנוכה. לאמיתו של דבר, כשלומדים את הכוונה של ההלכה ההיא, זה לא רק כדי שעם ישראל יראה את פרסום הנס, אלא גם הגויים שהיו בשוק.¹⁴⁰ אתם זוכרים את הגלות.¹⁴¹

"בעת אשר הנהרה המקודשת מופיעה היא גם מבחוץ אין אנו צריכים לדאוג" - זה, זה יפה. הייתי, היינו אומרים ההפך: כשאנחנו לא דואגים, אפשר לשים את זה בחוץ. אז הרב אומר לדייק: כשאפשר לשים את זה בחוץ, אין צריך לדאוג. **"כבר יודעים אנו ובטוחים אז שהפנים הוא מלא אורה"** - תפסתם את הרעיון פה - **"טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה"** - זה ב"אשת חיל" - **"אמנם בשעת הסכנה, בזמן שרוחות רעות מנשבות בעולם, שנהא פראית על ישראל ועל גזעו המקודש, בוז ומשטמה על כל קניני קדשו, עמדת תוללים ריקי לב ומוח המחללים את גאון עוזו, אז הנהרה שמבחוץ לא תוכל להגיה"**. צריך ח'.

קהל (הרב שרק): לא, להגיה...

מניטו: "להגיה"¹⁴² את המחשכים העבים שהם שולטים שם. אז יפנה ישראל אל ביתו ואל שולחנו, אל קניני תרבותו הפנימיים - ופה הרב משתמש לא במילה - "תורתו הפנימית" אלא - "תרבותו הפנימית" - **"אל קנייני תרבותו הפנימיים"** - שוב פה יש עוד, אנחנו מגיעים לנושא חשוב: הייתה תרבות יהודית. יהודית-צפון אפריקאית, יהודית-נורבגית, יהודית-מזרחית אירופאית, וכן הלאה. זו היתה תרבות יהודית עשירה מאוד, אבל תרבות בצמצום. זה לא התרבות הישראלית שהרב מתכוון אליה, לפי התורה עצמה. זה לא התרבות העברית. והעולם צריך לא את הפולקלור היהודי, אלא סוג של תרבות שתהיה תרבות עברית, ולא רק הדת היהודית, דהיינו התורה של שבט לוי - זה שייך לנו, לא להם. תפסתם את ההבדל?

"אל טהרת רוחו ונקיון כפיו, אל תורתו תורת אמת, המיוחדת לו" - זה מה שהוא אומר, התורה המיוחדת לישראל, ולכל הנלווים לישראל, אבל זה בודדים. העניין של 'אור לגויים', אור בחוץ, זה לגויים פשוטו כמשמעו. זה מובן, כן. אבל לזה צריך 'תרבות עברית'. אני אומר 'עברית' כדי לכלול את כל הסגולות של כל השבטים, ולא דווקא האופי הפולקלורי של קהילה זו או אחרת. אף על פי שזה כבר משהו גאוני בעיני הגויים, אבל זה לא ממלא את השאיפה של הקודש בעולם, של הגויים עצמם. זה מה שהרב רוצה להסביר. וזה מתחיל ממש בצדדים מצחיקים: כשאתם רואים כמה שחקני כדורגל גויים יש בקבוצות ישראליות, אז זה מתחיל ככה. ושמעתי פעם אחד מהם אומר: **"אני אוהב לחיות בארץ הזו"** (צוחק). הוא אמר את זה באנגלית, אבל זה לא משנה (הקהל צוחק). מה מצא בארץ? אותו כושי-אמריקאי שונא את היהודי של ניו-יורק או שיקגו. הוא מגיע פה ומגלה - והוא לא יכול להסביר, אפילו מרצה באוניברסיטה לא מצליח להסביר - הוא מגלה משהו, שדווקא נותן תשובה לשאיפה האנושית

שלו. טוב, זה כבר מה שאמרו נביאי ישראל. זה מובן?

"ואל מצותיו, שהן ארחות חיינו לעולמים, לבנין ביתו על אדמת קדשו בכל עוז קנאת קודש, על פי תכונתו ועל פי רוחו, והנר הזה סמל נצחוננו מניחו על שולחנו, להאיר על ידו את אורח חיינו והארת נשמתו. ובנר הזה האצור אצלנו פנימה ידע נאמנה, שלא יחסר כל שהוא, מכל עשרו הרוחני ומכבודו כבוד האמת והצדק. וסוף כל סוף יבואו רחוקים ויכירו כי נחלת עולמים לתבל כולה" - פה יש איזו תמונה חזקה מאוד. טוב, יש אפשרות אחת, בשעה שאין סכנה, אז חובה עלינו - זו מצווה אמרה הגמרא - חובה עלינו לשים את נר חנוכה בחוץ כדי שהוא יאיר לגויים. כשיש סכנה, אז החובה היא מתחלקת, אם אפשר לומר: החובה היא "על שולחנו", על שולחנך שלך, ומרחוק יבואו לראות מה קורה בבית שלך. זה ההבדל.

"לנצחון הצדק והאמת להנצחת השלום והעמדת חיי האנושיות על מכונם האיתן והבטוח" - טוב, חיי האנושיות - "נחלת גויים כולם, באחרית הימים, לא ממקום אחר תבא כי אם מבית ישראל ומשולחנו הגבוה: "תערוך לפני שולחן נגד צוררי" - זה קשור יפה - "דישנת בשמן" - איזה שמן? חנוכה, ברור - "ראשי כוסי רוייה".

טוב, נמשיך:

"ונפשות כל יצורים ימלאו צמאונם לכל נשגב וטהור, לכל אמת ואמונת אומן מההשפעה הטהורה אשר תצא מנר ישראל" - מדובר מנר חנוכה - "אשר בשעת הסכנה היה מניחה על שולחנו ודיו. ומטל חרמון היורד על הררי ציון, יצוה ד' את הברכה לישראל ואדם, כאמור והריקותי לכם ברכה עד בלי די. ועוד ישובו בניס כולם יחד, לשיר מקרב לב ונפש, "זה חלקי מכל עמלי, עם ישראל חי, וחיה יחיה עד בלי די", ועבור תעבור סערת הסכנה במהרה בימינו, ונשוב אל מצות נר חנוכה להשיבה על מכונה, להדליקה על פתח ביתינו מבחוץ, ויראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו, על עמו ונחלתו סלה".

וייתכן מאוד שהפרק הזה נכתב הרבה זמן לפני שמדינת ישראל בחרה במנורה כסמל. אבל יש אולי איזו נטייה של הנפש היהודית לחזור להרגל הסמלי שלה. ואני זוכר כשהייתי קטן בגלות, יותר מבית הכנסת עצמו - החנוכייה בבית, זה היה הסמל של בית ישראל. אני זוכר את זה כאילו זה היה אתמול: בית כנסת זה היה בית כנסת. ובבית כנסת היו מגיני דוד, היו מנורות, אבל החנוכייה בבית - זה היה בית המקדש של ירושלים. ייתכן שיש לכם ניסיונות דומים, כבר. אה, נולדתם בארץ, וזה מזל.

טוב, אז נחזור בשבוע הבא עם הטקסט של המהר"ל.

(סוף הקלטת)

הערות

¹²⁵ יהודי הלניסטי מתקופת החשמונאים שגר בקיריניאה בלוב. הקהילה בקיריניאה הושפעה מהתרבות היוונית,

אך שמרה על הדת היהודית ועל קשרים הדוקים עם אזור יהודה בארץ ישראל.

¹²⁶ השו"ע שיערי דמעה כרך 1 פרק 'על קן ציפור': "בתורה יש כאן שתי מצוות שונות: מצווה ללמוד תורה כדי להגיע להכרעת ההלכה ומצווה נוספת שמוטלת עלינו והיא המצווה לקרוא בתורה כמקרא. לימוד התורה כתורה, כמקרא, הוא לימוד סדר התולדות." ובשיעורי הרב על נתיב התורה למהר"ל, שיעור 1, הנמצא באתר המכון.

¹²⁷ ראו גם כריתות דף ג עמוד ב.

¹²⁸ ליקוטי מוהר"ן תנינא מאמר ז אות יא.

¹²⁹ להרחבה, ראו בשיעוריו של מניטו על 'נצח ישראל' למהר"ל, תחת הכותרת: נבואה ובחירה חופשית, באתר המכון, וביטויב תחת הכותרת 'התהוות החגים בישראל': "אני מוסיף את זה: מכיוון שיש מבנה של ההיסטוריה, בדברים הכרחיים, כן? אבל תוכן המאורע זה תלוי לפי הזכות. למשל בחיי האבות יש השורשים של כל המועדים. למשל, אנחנו יודעים - כשהמלאכים באו אצל אברהם ושרה, זה היה פסח. אז חגגו את הפסח. איך חגגו את הפסח? לפי המצב של הדור. וזה השורש של הפסח דמצרים'. אז למה הפסח דמצרים' הוא דווקא כמו שהוא? מכיוון שהמאורעות נתגלו ככה, באותו זמן, אבל פסח של האבות, פסח של מצרים, פסח של ימות המשיח, זה אותו פסח. התוכן - אי אפשר להינבא. [העובדה] שבאותו מועד יהיה מועד של פסח? זה אנחנו למדנו מפי התורה דרך הנבואה. אבל הלכות, הלכות-פסח, זה לא דרך הנבואה. זה החכמה של חכמי-ישראל, שדרך הפלפול שלהם נותנים את ההלכה האמיתית, לפי המציאות של המאורעות בדור ההוא. למשל - חנוכה, כן? חנוכה זה - החנוכה שלנו, זה החנוכה של החשמונאים בית-דין של החשמונאים לא מפי הנבואה, אלא מפי חכמת ההלכה, נתנו את הפרטים של ה... מכיוון שהפרטים של המאורע נתגלו במציאות לפי זכות הדור. ולכן ההלכה לא באה דרך הנבואה. זה עניין מקביל. למשל - כמו שלמדנו לגבי... חנוכה. מאדם הראשון - היה חנוכה. מה היתה המשמעות של חנוכה? חג האורים, חנוכה האור בעולם. פסח - זה חנוכה האביב בעולם, הגאולה של החיים. אבל עד יציאת-מצרים אותו מאורע לא מצא אותו מועד - לא מצא את המאורע ההיסטורי שלו בהיסטוריה של בני אדם. בהיסטוריה האנושית. כמו חנוכה: עד מלחמות המכבים המאורע לא נתגלה. אז הבית-דין של החשמונאים קבע: "עכשיו זהו המאורע השייך לחנוכה" כמו ביציאת-מצרים. וזה עומק פשט הפסוק לגבי פסח: וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַמִּצְוֹת עַל מִצְוֹת וּמִרְיִים יֵאָמְרוּ¹²⁹ - מלכתחילה - מה זה "מצות"? זה היה ידוע! "ושמרתם את המצות". זאת אומרת: באותו מועד היו אוכלים מצות. אבל המשמעות של המצה, תהיה - מכאן ואילך: יציאת מצרים. המשמעות של המצה היתה, יכולה להיות, אותה מצה ששרה הכינה למלאכים בלידתו של יצחק. ויש קשר עמוק בין כל המשמעויות האלו של אותו חג. כי לידת יצחק זה כבר רמז לגאולה, וכן הלאה. אז לגבי המאורעות של אחרית הימים, ואני חושב שיש פה חכמה מדוייקת של הרמב"ם. אי-אפשר אפילו לנבא את הפרטים, את התוכן של המאורע עצמו - כן. המשיח - יבוא. זה ברור. איך? באיזה נסיבות? זה... איך אומרים ככה במדרש? המשמעות זה: רק הקב"ה יודע. זה שייך לו. אי-אפשר לדעת. אפילו הנביאים. מכיוון שזה תלוי ב... בזכות. זה החלק של הבחירה שיש מצד הבריאה. ולכן אי-אפשר לנבא.

¹³⁰ "...על עמך ישראל לשפחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך".

¹³¹ וראו באריכות ובהרחבה בסדרת השיעורים המצורפת בחוברת זו, על נר מצווה, שיעורים 2-3.

¹³² מגילה דף ט עמוד א ומסכת סופרים פרק א הלכה ז, ח ובמגילת תענית פרק אחרון: "בשמונה בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך והחושך בא לעולם שלשה ימים"

¹³³ "פחד יצחק" על חנוכה, מאמר א: "ידועים הם הדברים כי ישנם דברי תורה שניתנו להכתב, וישנם דברי תורה שלא ניתנו להכתב. לכאורה חלוקה זו אינה משתייכת אלא בנוגע להשם תורה בלבד. אלא שיעויין יומא דף כט דנמשלה אסתר לשחר, מה שחר סוף הלילה אף אסתר סוף הנסים, ופריך והא איכא חנוכה, ומשני ניתנה להכתב קא אמרינן. והנה נושאי הענין בכאן הם גופי האמורעות שנעשו לישראל נסים בהם. ובפשיטות היה נראה דאין שייך כלל לחלוקה דניתנה להכתב, שלא נאמרה אלא בגופם של דברי תורה. ובודאי דהכונה היא דדברי תורה השייכים לנס חנוכה לא ניתנו להכתב, משום

שאינם שייכים לכתבי הקודש. אבל מכל מקום מכיון שהדמיון לשחר וללילה הוא על מאורעות הנסים, שפיר יש לנו הערה מכאן דענין זה של "לא ניתן להכתב" מתפשט הוא מתוך הדברי תורה של הכנס אל תוך המאורע של גוף הנס עצמו. ותוכן הדברים כך הוא. "אכתוב לו רובי תורתך כמו זר נחשבו". מנבואתו זו של הושע למדנו כי כתיבתם של דברי תורה שבעל פה היתה יכולה לפעול ענין של זרות אצל כנסת ישראל. אכתוב לו רובי תורתך, כמו זר נחשבו. ובמדרש המובא בתוספות גיטין דף ס' איתא שעתידין אומות העולם לכתוב להם את התורה, ואם היתה גם תורה שבעל פה נכתבת, היו האומות כותבים להם גם אותה, וממילא היו ישראל נחשבים כזרים על ידי זה. וכאשר נעייין בגוף דברי המדרש הזה נמצא, כי מסיום דבריו של המדרש הזה יוצא מפורש, כי זה הוא תוכן הכוונה במאמר חכמים כי לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא על דברי תורה שבעל פה בלבד, שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית. כלומר כל ברית כוללת בתוכה גם את מניעת השייכות של כל אלה שאינם נכנסים לתוכה של הברית [...] וממילא כך נאה וכך יאה כי מאורע מועד החנוכה יאה מופקע מתורת כתב, שכן כל עצמו של חידוש מועד החנוכה אינו אלא בנקודה זו של מסירות נפש על עבודת יחוד ישראל בעמים, אשר שלילת הכתב היא היא ה"בפועל" של יחוד זה. ופוק חזי דגם במשנה לא נשנו דיני נר חנוכה, ולא נזכר נר חנוכה כי אם אגב גררא דענינים אחרים. והיינו כמו שהורונו רבותינו דגם לאחר שנכתבה המשנה עדיין השאירו בה מקום לצורת תורה שבעל פה, על החיסורי מיחסרא וכד'. ובנר חנוכה בא הוא הענין הזה לידי השמטה גמורה, מפני שאורו של נר חנוכה הוא האור שניתגלה על ידי מסירות נפש על אורות מניעת כתיבתם של דברים שבעל פה. בכדי שעל ידי זה תסתלק יון מלהחשיך עיניהם של ישראל על ידי תרגום דברים שבעל פה, כדרך שהחשיכה עיניהם של ישראל בתרגומם של דברים שבכתב.

¹³⁴ מגילה דף ט עמוד ב: "רשב"ג אומר בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית א"ר אבהו א"ר יוחנן הלכה כרשב"ג וא"ר יוחנן מ"ט דרשב"ג יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם דבריו של יפת יהיו באהלי שם... א"ר חייא אבא היינו טעמא דכתיב יפת אלהים ליפת יפיתו של יפת יהא באהלי שם "

¹³⁵ ראו פירוש הרמב"ן לבראשית פרק מט פסוק י ד"ה: לא יסור שבט, ובשלי"ה (הוצאת יד רמ"ה), חלק תורה שבכתב לפרשיות וישב מקץ ויגש, אות כח.

¹³⁶ כנראה שהכוונה לאמנות שלו, אם היא נוטה...

¹³⁷ ראו בהרחבה בשיעורו של מניטו על הפרק 'שכחת השבטים' בספר אורות, בשיעוריו על כתבי הראי"ה, ובשיעור על האומנות העברית, המופיעים באתר המכון.

¹³⁸ מהר"ל, נצח ישראל, פרק י"ז.

¹³⁹ ראו נפש החיים שער ד פרק יב, עם מובאה מדברי הקדמת הזהר "ואיתעבידו ארצות החיים".

¹⁴⁰ שבת, כב, ב, בפירוש רש"י שם, ד"ה 'רגלא דתרמודאי': "שם אומה".

¹⁴¹ נשמע גם כמו 'לימוד', דקה 53: 06: 1.

¹⁴² "להגיה"- מלשון "ועל דרכיך נגה אור" (איוב פרק כב פסוק כח)

נספח א - מאמר: לעומת האוניברסליזם היווני העם העברי יכול להוביל אחדות בינלאומית

הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

במאמר זה ניסינו לסכם במבנה מסודר ובתמציתיות את שיעוריו של מניטו על חנוכה. גוף המאמר נערך על פי הקלטות שיעוריו של מניטו על חנוכה: נר מצווה למהר"ל, ומאמרי הראי"ה על נר חנוכה, בתוספת השלמות נקודתיות מהמקורות הבאים: הקלטת שיעור על דרך חיים למהר"ל מספר 14, ומהספרים סוד מדרש התולדות כרך ב, שערי דמעה כרך א' סוד מדרש ההפכים, וסוד העברי כרך א'.

המאמר פורסם לראשונה בעיתון מקור ראשון, מוסף שבת, בתאריך כ"ג בכסלו ה'תשפ"א (09/12/2020). [קישור לכתבה המקוונת](#)

עריכה: איתי קולין וישראל פיבקו

הגלות של הגויים

קיים הלך רוח מוכר המשייך את מושג ה"גלות" באופן בלעדי לעם ישראל. אך זו אשליה. גלות היא תהליך של תפוצה (Diaspora) של פילוג, של פיזור אוכלוסין, והגדרה זו מתארת דווקא את מצבם הטבעי של שבעים אומות העולם, המכונות בלשון התנ"ך "הגויים". לפי סיפור התורה, הגויים נמצאים במצב המכונה "גלות דור הפלגה": פילוג המין האנושי שהתרחש לאחר מגדל בבל. לפני אותה הגלות, בני האדם – צאצאיו של נח – התקיימו באחדות, כבני משפחה.

במהלך דור הפלגה התפצלה האנושות לשבעים אומות, לשבעים זהויות, שהן שבעים אופנים שונים להיות אדם. לצד הפן החיובי בתהליך זה, המאפשר לכל עם לטפח ערכים ייחודיים ולייסד עליהם חברה, התורה מאירה פן שלילי בסיפור, אסון שנגרם למין האנושי בעטיו של פיצול זה: ניפוץ הזהות האנושית לשבעים זהויות חלקיות, שהוביל לראשונה להופעת גבולות של עוינות בין עמים.

אין הכוונה לגבול במישור הארצי והפוליטי בלבד, גבול אשר הוליד את המלחמות שידעה האנושות, מתוקף העובדה שלא ניתן לספק את מכלול המשאבים הארציים הנדרשים לעמים בגבולות שטחם הריבוני. מדובר בגבול שאינו מאפשר את קיום זהות השלמה של האדם, האדם הכללאנושי, האדם הכולל. רק כאשר זהותו כאדם היא שלמה, מסוגל האדם להביא לאחדות הערכים ולתקן את המציאות.

ניתן להמשיל זאת לזר פרחים המורכב משבעים סוגי פרחים, כאשר לכל פרח בזר יש מקום וחשיבות. אם סוג אחד של פרח חסר בזר, הזר אינו שלם. בנמשל, כאשר עם מסוים – על צרור הערכים והכישרונות הייחודיים שהוא מעניק לעולם – אינו בא לידי ביטוי, הדבר אינו מאפשר את תיקון העולם.

כישלון המיזם האוניברסלי

תהליך החזרה אל המצב האידיאלי של אחדות האנושות – המכונה בשפה המודרנית "אוניברסליות" – מקביל במסורת שלנו לתהליך המתואר במושג "משיחיות". במהלך ההיסטוריה תרבויות שונות, המכונות בלשון חז"ל "מלכויות", "לקחו על כתפיהן את התפקיד להניע את התהליך המשיחי הזה, לבנות מחדש את האחדות האנושית. החתירה אל עבר האוניברסליות, אל האחדות האנושית, מתבצעת על פי ההשגחה דרך שתי אסטרטגיות – זו של מְמַלְכֵת הגויים, המכונות "ארבע המלכויות": בבל, פרס ומדי, יוון, ורומי, וזו של מלכות ישראל.

כאשר מתבוננים לאורך ההיסטוריה בניסיונות של "ארבע המלכויות" להביא לאיחוד של משפחות העמים, בולטת לעין העובדה שהן הובילו לכישלון חוזר ונשנה: כל מלכות הגיעה למשבר ולחורבן, ולאחר מכן הוחלפה במלכות אחרת. ההתפתחות ההיסטורית של כל הציוויליזציות דומה מאוד – לידה, התפתחות, שיא, שקיעה והיעלמות. רק הצורה שבה התנהל התהליך שונה ביניהן, משום שכל מלכות שמה דגש על מידה עיקרית אחרת, והתמקדה בערך ספציפי משלה.

כאן טמונה הסיבה למפלתן של המלכויות, הנובעת בראש ובראשונה מחוסר יכולתן להכיל זהויות שונות. בכל אומה טבועה זהות ייחודית משלה, שאינה אלא חלק מהזהות האנושית הכללית. כך, לדוגמה, צרפתי אינו יכול להפוך לגרמני, מצרי אינו יכול לחיות כאמריקאי,

וספרדי לעולם לא יהיה בן העם הסיני. מתוך כך, המוצא היחיד של אומה מסוימת המנסה לגבש זהות אוניברסלית, הוא על ידי כפיית זהותה על אומות אחרות, תהליך המכונה בלטינית "אימפריוס", כלומר אימפריאליזם.

זו הסיבה שהמאמץ לייסד תרבות אוניברסלית אמיתית, כפי שחולמים (באופן אינטלקטואלי, לא חווייתי) חסידי אומות העולם, נכשל עד כה. עד היום, המאמץ המשיחי של אומות העולם לבסס אוניברסליזם הוביל לאימפריאליזם. וההיסטוריה הוכיחה זאת: המהפכה הצרפתית הצמיחה את האימפריה של נפוליאון, המהפכה הקומוניסטית התפתחה לאימפריה של סטלין, וכן הלאה.

על רקע כישלונה של האסטרטגיה הראשונה – האסטרטגיה של מלכויות הגויים – מנצנצת התקווה המשיחית מתוך האסטרטגיה השנייה: מלכות ישראל. לעומת הזהות החלקית המאפיינת את אומות העולם, ישנו עם אחד שהוכיח לאורך ההיסטוריה שהוא מסוגל לחיות בזהויות מגוונות: העם היהודי.

ההיסטוריה מראה שיהודי הגולה מסוגלים לחיות בכפל זהויות: יהודיגרמני, יהודיצרפתי, יהודימרוקאי, וכן הלאה. חרף הפיזור הנרחב בין האומות וקשריו עם התרבויות של הארצות שבהן הוא חי, נשאר היהודי נאמן לזהות "ישראל". זהו כוחה הכללי-אנושי של הזהות היהודית, המסוגלת לחיות בכפל זהויות – כוח שאותו היא יונקת מהזהות העברית, השייכת לאומה העברית. אומה זו, שאלה השתייכו אברם העברי ומשפחתו, נוסדה על ידי הנביא עֶבֶר, מי שצפה את הפילוג שהתרחש במגדל בבל והנחיל לצאצאיו את השליחות להחזיר את האחדות האוניברסלית הקדומה.

סגולה עברית זו של חיבור הפרט עם מכלול הזהויות, המכונה בלשונו של רבי יהודה הלוי "העניין האלוהי", מאפשרת לעם היהודי ולחברה הישראלית – יורשיהם של העם העברי – להקים בבוא העת מלכות שתסייע לאחד מחדש את המין האנושי. בתהליך השיבה לארץ מעלים איתם היהודים גם את התרבויות והערכים של העמים השונים שבקרבם הם חיו, שהם צדדים שונים בזהות האדם, ומאחדים אותם בארץ ישראל.

בניגוד לאימפריאליזם, הכופה מודל תרבותי אחיד הרומס את הייחודיות של העמים תחת שלטונו, מלכות ישראל אָמוּנָה על אחדות המאפשרת הרמוניה בין האיחוד של הכלל ובין הייחוד של הפרט. זוהי המציאות שהתקיימה לפני החטא של מגדל בבל, כפי שמתאר הפסוק: "וַיְהִי כֹל הָאָרֶץ שְׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים". הגמרא בירושלמי (מגילה ט, א), בפירושה על הפסוק, מסבירה שמצד אחד הייתה שפה אחידה לכלל המין האנושי ("שפה אחת"), ומצד שני נשמר הדיבור הייחודי של כל אחד ושל כל אומה ("דברים אחדים – שהיו מדברים בשבעים לשון").

זהו מודל האחדות שעל מלכות ישראל לממש ולהקרין לעולם כולו. למעשה, אם נחזור למשל של זר הפרחים, ישראל אינו נספר בתור פרח כשלעצמו אלא הוא הסרט הקושר את זר הפרחים. תפקידנו הוא "לקשור" את כל סוגי הפרחים שבעולמנו לכדי זר אחד בעל שבעים גוונים. זוהי האוניברסליות האמיתית.

עם זאת, גם ארבע המלכויות הצליחו לטעת שורשים אוניברסליים מסוימים בעולמנו, כל אחת על צרור ערכיה המיוחד. במאמר זה נתמקד במלכות השלישית, מלכות יוון, שהיא הציר שסביבו מתרחש הסיפור של חג החנוכה.

הנפש איננה כפופה לטבע

יחסם של חכמי ישראל כלפי הציוויליזציה של היוונים הוא אמביוולנטי: מצד אחד יחס של כבוד כלפי התרבות היוונית ולשונה, ומצד שני התנגדות כלפי החכמה היוונית, הפילוסופיה. בפן החיובי, העניקו היוונים לאנושות את היכולת לתקן את חיצוניות העולם, את עולם הטבע. במסגרת המומחיות שלהם בחוכמת הטבע, גילו היוונים את חוקי האסתטיקה המבטאת את ההרמוניה הקיימת בעולם. בהמשך הם קידמו את האנושות צעד נוסף על ידי ההשוואה בין חוקי היופי וההרמוניה המתמטית המופשטת של הטבע, ובין חוקי הפיזיקליים המתגלים בפן המעשי.

השוואה זו וביסוס המתמטיקה כשפה מדעית אוניברסלית, הניחו את היסודות שעליהם מדענים גדולים, כמו רנה דקארט ופרנסיס בייקון, בנו את השקפת העולם של המדע המודרני, הגורסת שחוקי העולם החיצוני והחומרי מקבילים להרמוניה השוררת בעולם המתמטי. בימינו הדבר נראה לנו מובן מאליו, אבל מדובר בתהליך ארוך וממושך עד שחכמי אומות העולם גילו זאת. אם כן, עולם המדע, פרי פיתוחם של היוונים, יצר תשתית של שפה אוניברסלית שהיא במדרגה של "ויהי כל הארץ שפה אחת."

על רקע זה, ניתן להבין את עוצמת הפיתוי בדילמה שעמדה בפני החברה היהודית באותו זמן, אם לחרות ברית עם היוונים אם לאו. שילוב כוחות שכזה, של רוח הקודש ותיקון העולם הרוחני מצד ישראל, ותיקון העולם החומרי, הטכנולוגיה והמדע מצד יוון, היה יכול להביא להתחלתם של ימות המשיח.

אולם שיתוף פעולה כזה לא יצא אל הפועל. בעקבות שימת הדגש על הצד החיצוני של המציאות, לא הצליחו היוונים לראות את צידה הפנימי של מציאות החיים. במקום להישאר בתחום המומחיות שלהם שהוא העולם החיצוני והמדע, החליטו היוונים אחרת. הם רתמו את חוכמתם, את הפילוסופיה היוונית שעסקה בראשיתה בחקירת חוקי הטבע, לטובת עיסוק בנושאים המצויים בתחום המומחיות של נביאי ישראל, במה שנהוג להגדיר כיום כ"מחשבת ישראל": האדם, גורלו בעולם, יחסו אל העולם, והבעיות שבנפש האדם. הטיפול של היוונים בתחומים הללו, השייכים לעולם הפנימי, נעשה באותה שיטה שבה הם טיפלו בעולם הדומם והחיצוני.

לפיכך, כאשר החלו חכמי יוון להתעסק בנושאים הקשורים לנפש האדם, הם הכניסו חושך במקום אור, החדירו את תודעת המוות באדם, את הייאוש שקיים בעולם החיצוני. זאת מכיוון שמאחורי הצורה של היופי החיצוני מסתתרת הטומאה של המוות, השוכנת בטבע בטבע. כאשר האדם הטבעי מכניס את הסטטוס של החומר, ה"לוגוס" של החומר, אל תוך נפש האדם, זה ממית אותו. זאת משום שהתפיסה הדטרמיניסטית של חוקי הטבע אינה מאפשרת קיום של רצון חופשי, וממילא ניטלת המשמעות מחייו של האדם ואין הבדל בינם לבין המוות.

לכן, שלא כמו התורה, שהיא "תורת חיים", הדת שיצאה מהם – הנצרות – מוכוונת אל המוות. כאן טמונה הסכנה של מחשבת היוונים: הניסיון להשליך את תפיסת העולם החיצוני של הטבע, המתנהל על פי חוקים דטרמיניסטיים בלתי פרסונליים, אל תוך העולם הפנימי של האדם, המתנהל על בסיס בחירתו החופשית המעניקה משמעות לחייו.

ההיסטוריה כגורל עיוור

התחרות בין יוון לישראל החלה בנקודה זו. ניסיון הכפייה של הרוח היוונית, שכלל גם רצון לנתק את עם ישראל מתורתו, הוביל ליחס השלילי של חכמי ישראל כלפי חכמת יוון. ברגע שחז"ל הבחינו בשינוי הזה שחל ביוון, הם אסרו את השימוש בשפה היוונית כשפת תרגום למקרא וכן את הלימוד בחכמת יוון. בנקודה זו של ההתנגשות בין עולם החירות של האדם ובין עולם הדטרמיניזם של הטבע, טמון אופי המפגש בין חכמת ישראל וחכמת יוון לאורך הדורות.

אין להתעלם מכך שאת הכיוון שאליו צועדת התרבות המערבית הנוכחית התוו חכמי יוון הקדומה: היוונים נטעו את ההשקפה שמניעה את יסודותיה האינטלקטואליים של תרבות ימינו, השקפה המובילה כל פילוסופיה באופן בלתי נמנע אל הדטרמיניזם הטבעי, אם זה הרציונליזם, המטריאליזם, הפוזיטיביזם, או גלגול המאוחר, הסטרוקטורליזם. דומה שכל מגע של התרבות הנוכחית עם עולם הרוח מוביל בסופו של דבר להשקפה היוונית ההיא: תפיסה פטאלית ובלתי פרסונלית של גורל האדם והעולם, השקפה שתופסת את ההיסטוריה בתור גורל עיוור ושרירותי. זוהי השקפה שאין בה מרחב לרצון חופשי, ואין בה גם משמעות למוסר המבוסס על הבחירה החופשית.

בניגוד לכך, התפיסה היהודית שמה דגש על רצונו החופשי של האדם ורואה את ההיסטוריה כגילוי של רצון, רצון של מישהו – של בורא עולם. מכיוון שהיוונים לא חוו התגלות של רצון אלוהי, הם נשאר תחת השפעת חכמתם בלבד – חכמת הפילוסופיה, ולא כיבדו את העובדה שקיימת חכמה אחרת, המתגלה דרך התורה: חכמת הנפש, הנשמה, המוסר והערכים. היומרה לכפות את היווניות, שהיא זהות ספציפית וחלקית, על שאר הזהויות האנושיות, ובכללן הזהות הישראלית, כשלה בסופו של דבר. היוונים לא השכילו להוביל לאוניברסליות המיוחלת, למרות השפעתם ותרומתם הנרחבת.

לא לחינם אנחנו חוגגים את חג החנוכה עד ימינו אלה. המאבק בין חכמת ישראל לחכמת יוון אינו נחלת העבר. הוא תפס צביון מטא־היסטורי, כאשר החכמה היוונית חלחלה אל עולם המחשבה היהודי. בימי בית שני היו בעם ישראל "מתיוונים" אשר החדירו את כלי המחשבה של חכמת יוון אל תוך עולם התורה. והנה, הם ממשיכים להתקיים בחברה היהודית עד ימינו בגלגולים שונים, בפרצופים שונים, בדגש על עולם האקדמיה המושתת על יסודות המחשבה והפילוסופיה היוונית. המונח "טימאוו את השמנים" (מסכת שבת כא, ב) רומז לא רק לטומאה שהכניסו היוונים למקדש, אלא גם לטומאה שהכניסו דרך תרבותם אל תוך הזהות של החברה היהודית באותה תקופה, טומאה שהותירה את עקבותיה לאורך כל הדורות.

נספח ב: על שפה ועל תרגום

הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

מתוך הספר 'סוד מדרש התולדות', כרך 2, בפרק: לשון הקודש.

עריכה: חיים רוטנברג.

סוד לשון הקודש

מהי תוצאת התרדמה של האדם הראשון?

וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים אֶת הַצֶּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבָאָהּ אֶל הָאָדָם

וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפְּעַם עָצַם מַעְצָמִי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִשׁ לָקַחָהּ זֹאת¹⁴³

חלה התפתחות ניכרת, חיובית ביותר בתולדות האדם בשני מישורים: הופעת האישה והופעת לשון הקודש.

לשון הקודש היא הלשון שבה נברא העולם וניתנה התורה.¹⁴⁴ לשון הקודש, העברית של המקרא, היא הכלי של התגלות הבורא, של יחידו של עולם.¹⁴⁵ הקב"ה הוא יחיד. הוא אחד בפני עצמו, לא מבחינת מספר¹⁴⁶ אלא הוא-הוא. הוא מישהו. יחידו של עולם מתגלה לאחר שלו - הוא הנברא, דרך לשון הקודש, היא הלשון המגלה את הקדושה.

'וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שָׁפָה אֶחָד וּדְבָרִים אֶחָדִים'¹⁴⁷ - הביטוי "שפה אחת" בפסוק זה מציינת את לשון הקודש והביטוי "ודברים אחדים" מציין את השפות של שבעים האומות. שפות אלו מגלות את זהותה הספציפית של כל אומה ואומה. התורה מלמדת אותנו שבעקבות כישלון מגדל בָּבֶל התפצלה האנושות לשבעים זהויות שונות, חלקיות 'אִישׁ לְלִשְׁנֹו'¹⁴⁸ המכונות על-ידי חז"ל שבעים גויים, ע' אומות. כל אומה לקחה אחד חלקי שבעים מן הזהות המקורית של האדם הראשון ומאז יש שבעים אופנים שונים, פרצופים שונים להיות אדם, וכל אחת ואחת היא מיוחדת במינה, יחידאית במינה. כל אומה מפתחת, מטפחת ערכים מסוימים בהתאם לזהות החלקית שהיא ירשה מפיצול האחדות הקמאית של האדם. השפה של כל אומה מגלה את הזהות הספציפית, החלקית של אותה אומה ואת הערכים שהיא מבקשת להעביר לשאר האומות.

הלשון של יחידו של עולם נעלמה מנוף הע' אומות ונשארו רק שפות ספציפיות המבטאות ערכים מסוימים מאוד, אותם ערכים שאותה אומה לקחה או ירשה מן האחדות הקמאית. רק האומה המגלמת את אותם ערכים יכולה להבין את השפה המבטאת אותם וכך נוצרה בעיה קשה של הבנה בין אומות שונות.

ההבדל בין השפות השונות אינו רק הבדל בין מילון המילים או מבנה דקדוקי שונה. דרך שפתה חושפת כל אומה תפיסת עולם ספציפית מאוד וייחודית לה ולה בלבד, תפיסת עולם פילוסופית מסוימת. השפה משמשת תעודת זהות של אותה אומה. הפילוסופים הסטרוקטורליים אומרים שהשפה היא הדקדוק של אותה זהות חלקית, של אותו יש.

בימי הביניים נחלקו התאולוגים והפילוסופים בשאלת הגדרת מהות האדם. חכמי ישראל אימצו את ההגדרה של רבי יהודה הלוי המגדיר את האדם כ"חי מדבר"¹⁴⁹, ולא קיבלו את ההגדרה של חי המשכיל.¹⁵⁰ הסיבה העמוקה לקביעה זו קשורה ליחסנו לבורא העולם. בורא העולם מדבר אלינו דרך הנביאים "וידבר ה' אל משה לאמור". חז"ל וחכמי ימי הביניים, ובעיקר עדת המקובלים, אינם תופסים את הבורא כשכל, לעומת תאולוגיות אחרות או ענפים שלמים בפילוסופיה. השכל הוא בלתי פרסונלי לחלוטין.

העבודות של הפילוסופים הסטרוקטורליים, ובראש ובראשונה של קלוד לוי שטראוס, בנויות על ההנחה שתופעות שונות נובעות מאותו מבנה (structure) שלם ושניתן לפענח את הדקדוק הפנימי של החברה האנושית, של השפה, וגם של השכל. גישה זו היא אולי הגישה המסוכנת ביותר בימינו, הרבה יותר מן הגישות האתאיסטיות. יש הבדל עצום בין האמירה "האדם הינו בעל שכל" לאמירה "האדם הוא השכל". האמירה האחרונה הופכת את האדם לאובייקט¹⁵¹ והיא פותחת פתח לכל ההתנהגויות הלא מוסריות. הקביעה שהאדם הוא חי מדבר שוללת לחלוטין גישה זו והיא מבקשת לשים את הדגש ביחסים בין האדם לאחר שלו, אם האחר הוא הבורא, אם האחר הוא זולתו. קביעה זו מחזירה לאדם את הכבוד שלו. הוא מישהו.

כאשר אומרים חז"ל שהעולם נברא בהבל פיו של הקב"ה,¹⁵² מעבר לאמירה שבריא את העולם לא דרשה מאמץ מצד הקב"ה, הם רוצים להדגיש שהעולם נברא בידי מישהו ויש בעולם רשימו - רושם, עקבה מאותו דיבור. רשימו זה יהפוך להיות הזהות האנושית. מכאן חשיבות הלשון בהגדרת מהות האדם כחי מדבר.

לשון הקודש היא שפת הנבואה, שפת הגילוי האלוקי לאדם, מלמעלה למטה והיא משמשת גם כלי העברה מן האדם לבורא, מלמטה למעלה, דרך התפילה.¹⁵³ העולם נברא יש מאין והוא צריך להפוך ל"אני" - תמורת האותיות "אין". היסטוריית האדם היא המעבר מן ה"אין" ל"אני". בינתיים היחידי שיכול לומר "אני" או "אנכי" הוא הקב"ה 'אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ'.¹⁵⁴

אוניברסליות של לשון הקודש

לפני מותו מברך משה רבנו את בני ישראל: ¹⁵⁵

וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בָּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ

וַיֹּאמֶר יְהוָה מִסִּינֵי בָּא וְזָרַח מִשְׁעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּאָרָן וְאֶתְהָ מֵרַבֶּבֶת קִדְשׁ מִיְמִינוֹ אֲשַׁדֵּת לָמוֹ

הגמרא מבינה את המילה 'וְאֶתְהָ' כמילה ארמית וכך היא דורשת אותו: אמר רבי יוחנן 'אתה מרבבות קדשי' אות הוא ברבבה שלו. ¹⁵⁶ יש דרכים אפשריות רבות לבטא את הקדושה. ¹⁵⁷ יש רבבות לשונות המסוגלות לבטא את הקדושה, למשל, הארמית. יש ביטויים לועזיים בתורה עצמה, כמו יגר שהדותא - מה שמכונה התרגום שבמקרא (התרגום בתוך התורה לעומת התרגום של התורה). ¹⁵⁸

השפה הארמית משמשת שפה ללימוד התורה שבעל פה. גילוי המקרא, התורה שבכתב נעשה בעברית, אולם לימוד אותה תורה נעשה ברובו בארמית. מצד אחד הארמית היא השפה הקרובה ביותר לעברית. מן הצד האחר היא מספיק שונה ממנה כדי לאפשר את הלימוד, את בירור המושגים הנדרשים ללימוד המקרא עצמו, כלומר מה באמת אומרת העברית כלשון הקודש כאשר היא אומרת את מה שהיא אומרת. אי אפשר לבצע בירור זה כאשר משתמשים בשפת המקור עצמה. נדרשת שפה שונה אולם מספיק קרובה כדי לוודא שאנו תופסים אל נכון את מושגי המקרא.

בירור זה נחוץ ביותר בתקופתנו כאשר אנו חוזרים לארצנו מגלות בת אלפיים שנה בעיקר בעולם שהושפע מן הפילוסופיה היוונית על כל גווניה. התרבות הנוצרית והמוסלמית כאחת אימצו את קטגוריות הפילוסופיה היוונית, וקטגוריות אלו חלחלו אל תוך העולם היהודי. כאשר אנו חוזרים לזהותנו העברית, עלינו לבצע עבודה לא פשוטה של בירור מושגי היסוד של המקרא ולסלק כל הבנה, כל פירוש הבאים מבחוץ. מושגי המקרא אינם חופפים את מושגי הפילוסופיה, מילים עבריות אינן מילים נרדפות למילים יווניות-לטיניות. הבנת המושג בעברית מקראית דורשת מאתנו מאמץ אינטלקטואלי לא פשוט ומאמץ זה עובר דרך הבנת ההבדלים בין המושג כפי שהוא מופיע בתורה למושג "מקביל" או אינטרפרטציה דרך התרבות הפילוסופית של אותו מושג.

בעבודת הבירור הזה עלינו להיות זהירים מאוד ומדויקים משום שהתרגום יכול להתגלות כחרב פיפיות. הוא יכול לגשר בין שפות, בין תרבויות שונות ובאותה מידה הוא יכול להכניס מושגים זרים אל תוך העולם הרוחני של התורה. כאשר מתרגם אונקלוס את שמותיו של הקב"ה או גילויי ה', הוא משתמש בביטויים שאינם חופפים את המשמעות העברית. יתר על כן, מתגלה דרך תרגומו שקיים פער בלתי ניתן לביטול בין הדרך שבה תופס העברי את האלקות ובין הדרך שהארמי תופס אותה. "ותחזון ית יקרא דה" ¹⁵⁹ בארמית שונה מן המקור העברי 'יִקְרָא אֱלִיכֶם כְּבוֹד יְהוָה'. ¹⁶⁰ אונקלוס לא תירגם את המילה 'יִקְרָא' ואיתגלי.

זאת ועוד, המושג "תרגום" במובן של traduction או translation אינו קיים בעברית מקראית. אין בלשון הקודש שום מילה נרדפת למילה "תרגום". כאשר משתמש אונקלוס במילה זו בבואו לתרגם את הפסוק 'יְהִי לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ' - ¹⁶¹ ואנו לא ידענו ארי שמיע יוסף ארי מתרגמן הוה ביניהון, הוא מתייחס למילה "מליצה" בעברית שפירושה הוא פירושהסבר, ¹⁶² ולא תרגום מילולי מדויק.

בתורת הקבלה מציינים שהגימטריה של המילה תרגום שווה לגימטריה של המילה תרדמה¹⁶³ כדי לבטא את העובדה שהתרגום לארמית מקטין, מצמצם את הנבואה למצב של "אחד משישים" לעומת המקור.

לשונות ההתגלות¹⁶⁴

המדרש בספרי¹⁶⁵ על הפסוק בספר דברים שהבאנו לעיל מציין ארבע לשונות המשמשות לשון ההתגלות - העברית, הלטינית, הערבית והארמית:

כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל לא בלשון אחד נגלה אלא בארבע לשונות, 'ויאמר ה' מסיני בא' - זה לשון עברי, 'וזרח משעיר למו' - זה לשון רומי, 'הופיע מהר פארן' - זה לשון ערבי, 'ואתה מרבבות קודש' - זה לשון ארמי.

הארמית הייתה שפת החול של משפחת אברהם אבינו והיא שימשה לה בכל המגעים עם סביבתה. אברהם אבינו עצמו שמר אף הוא על השפה העברית.¹⁶⁶

כבר מן האדם הראשון אנו למדים שאין העולם יכול להתקיים בלא תרגום,¹⁶⁷ שכן האדם מתרגם את עצמו לרעהו בשעה שהוא מתחבר בו. מכאן מעמדה המיוחד של השפה הארמית המשמשת גשר בין לשון הקודש ובין השבעים לשונות של האומות, כגשר בין ישראל לאנושות.

חידושו של המדרש הוא הקניית מעמד מיוחד לערבית ולרומית. הערבית היא השפה של ישמעאל והרומית-לטינית היא השפה של עֶשׂו.¹⁶⁸ הן גם שפות של משפחת אברהם אבינו, ולכן יש איזה רשימו של קדושה בשפות הללו כשפות, אולם לא ככלי תרבותי המעביר חכמה מסוימת.

שאלה: האם זה אומר שיש גילוי כלשהו בקוראן עצמו?

תשובה: לא. הספרי קדום במאות שנים להופעת הקוראן, ולכן הוא אינו יכול לייחס שום גילוי אלוקי לקוראן בהיותו כתוב בערבית. הנקודה החשובה היא ההבחנה שיש לעשות בין החכמה ובין השפה - חכמה לחוד ושפה לחוד. המדרש בא לומר שכאשר מתפלל הערבי בשפתו, יש דבר מה מן הקדושה בלשונו.

מעמד התרגומים והשפה היוונית

ידוע שבמשך תקופה מסוימת ביקשו היהודים שחיו באלכסנדריה שבמצרים להקנות לשפה היוונית מעמד דומה לשפה הארמית שהייתה אז שגורה בפייהם.¹⁶⁹ הם ראו את לשון יוון כבעלת סגולה דומה לארמית. אולם לפי מה שלמדנו זה כבר, ברור שהם טעו משום שלארמית יש רשימו של קדושה.

תרגום המקרא לשפה כלשהי מע' האומות, כמו היוונית, מסלק לגמרי את הקדושה מן הטקסט המקראי. סוגיית התרגום של התורה לשפה אחרת היא סוגיה רחבה וחשובה מאוד והיא נידונה במסכת שבת בפרק "כל כתבי הקודש",¹⁷⁰ אגב דיון בשאלה מה מותר להציל מפני הדליקה בשבת. כידוע, ההלכה מגבילה את מספר הדברים שניתן להציל אם ח"ו פורצת דליקה בבית בשבת.¹⁷¹ המשנה הראשונה באותו פרק אומרת:

כל כתבי הקודש מצילין אותן מפני הדליקה בין שקורין בהן ובין שאין קורין בהן אף על פי שכתובים בכל לשון טעונים גניזה ומפני

מה אין קורין בהם מפני ביטול בית המדרש.

הגמרא נדרשת לשאלה מהו דין התרגומים במקרה של דליקה, האם מותר להציל אותם. הגמרא דנה במספר סוגים של תרגומים, כמו כתיבת טקסט מקראי בכתב שונה מן הכתב העבריאשורי¹⁷² או תרגום לשפה לועזית ממש כמו היוונית:

איתמר היו כתובים תרגום או בכל לשון, רב הונא אמר אין מצילין אותן מפני הדליקה, ורב חסדא אמר מצילין אותן מפני הדליקה ...

היו כתובין גיפטי¹⁷³ מדית עיברית עילמית יונית¹⁷⁴ אע"פ שלא ניתנו לקרות בהן מצילין אותן מפני הדליקה.

מן הסוגיה עצמה עולה שבהתחלה היה אסור לתרגם כלל והיה אסור לכתוב את התורה בכתב שאינו עבריאשורי. נוסף על כך, היה אסור להציל תרגומים כאלו. אחר כך השתנתה ההלכה בגלל ירידת הדורות ומפני כבוד כתבי הקודש. לפיכך אפשרו להציל גם את התרגומים בנימוק שפגיעה בכבוד התרגום תגרום לפגיעה במקור עצמו.

קולא זו מתייחסת למצב שבו העם כבר אינו מסוגל ללמוד את התורה בעברית בלשון הקודש והוא זקוק לתרגומים.¹⁷⁴ במצב זה נתנו החכמים רשות לתרגם.¹⁷⁵

האם במסגרת ההיתר שנתנו חכמים לתרגם לשפות זרות נכללת גם השפה היוונית? הגמרא דנה בשאלה זו במסכת מגילה בדף ח ע"ב:

אין בין ספרים לתפלין ומזוזות אלא שהספרים נכתבין בכל לשון ותפלין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית, רשב"ג אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית

בהמשך אומרת הגמרא בדף ט ע"ב:

א"ר אבהו א"ר יוחנן: הלכה כרשב"ג. וא"ר יוחנן: מ"ט דרשב"ג? אמר קרא: 'יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם',¹⁷⁶ דבריו של יפת יהיו באהלי שם. ואימא גומר ומגוג? א"ר חייא בר אבא: היינו טעמא דכתיב 'יפת אלהים ליפת' פייתו של יפת יהא באהלי שם.

מצד אחד מסקנת הסוגיה היא שמותר לכתוב ספר תורה בלשון יונית בכתב אשורי.¹⁷⁷ מן הצד האחר יש לנו משנה מפורשת במסכת סוטה דף מט ע"א האוסרת לימוד השפה היוונית: "בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות כלות ושלא ילמד אדם את בנו יונית". מהמשך הסוגיה מתברר שהכוונה היא דווקא ללימוד החכמה היוונית "וארור אדם שילמד לבנו חכמת

שפה ותרבות

כאשר מדברים חז"ל על חכמת יוון עלינו לעשות הבחנה בין שתי תקופות: ¹⁷⁹ התקופה הטרומ פילוסופית¹⁸⁰ והתקופה הפילוסופית ש"החשיכה את עיניהם של ישראל".¹⁸¹

בתקופה הראשונה ניתן היה להשתמש בשפה היוונית מכיוון שהחכמה היוונית דאז, שהועברה בעיקר דרך המיתולוגיה היוונית, לא היוותה שום סכנה רצינית. הפער בין התורה ובין המיתולוגיה היה מהותי כל כך עד שהיהודים לא היו נשבים לקסמי אותה תרבות. הכול משתנה כאשר הפילוסופיה מתחילה לצמוח תוך כדי ביטול המיתולוגיה היוונית הקדומה.

החכמה היוונית החדשה התמקדה בחקר העולם הבלתי פרסונלי, תוך שלילת בריאת העולם יש מאין ברוב המקרים, והיא זו שהמציאה את השפה המתמטית כשפת חקר הטבע.

אולם חכמי יוון לא הסתפקו בכך. הפילוסופיה היא הדרך של החכם היווני להסתכל על העולם, אחרי סוף עידן הנבואה, והיא מתיימרת לספק תשובות לשאלות אונברסליות, כולל בתחום חקר נפש האדם, שכלו וזהותו. היא מתיימרת להפוך את היוונית שהיא זהות ספציפית מאוד וחלקית לזהות כלל אנושית ולכפות את עצמה על שאר הזהויות, כולל על הזהות הישראלית, דרך השפה שלה המשמשת כלי להעברת אותה תרבות פילוסופית.¹⁸²

אז נוצר הקונפליקט. כאן התחילה התחרות בין היווני לעברי על אודות המשימה של ישראל. אם העברי יכול לעזור ליווני במשימת חקר הטבע על כל צורותיו, בכל המקצועות המדעיים השייכים למדעי הטבע או בתחום המדעים המדויקים, אין היווני יכול לעזור לעברי כאשר הוא מנסה לכפות עליו מודל של חשיבה, תפיסת עולם זרה לתורה, ואת השפה המשמשת כלי להפצת אותה חכמה. אימוץ השפה מביא אתו באופן אוטומטי את האווירה של אותה תרבות, של אותה שפה. כאשר כופה היווני את עצמו על העברי מופיעה בסופו של דבר הנצרות המתיימרת להיות ישראל האמיתי, האוניברסל האמיתי.¹⁸³

אנו משלמים עד היום את מחיר האימוץ בימי הביניים עלידי החכמים היהודים של קטגוריות החשיבה הפילוסופית והמושגים המועברים עלידי השפה היוונית בכל הקשור ל"מדעי הרוח" כפי שרגילים לכוונתם באקדמיה היוונית, בכל הנושאים הקשורים לרוחניות, בכל הקשור לנפש האדם.

חשיפת האסכולה הקבלית באותה תקופה באה כתגובה לאימוץ הקטגוריות הפילוסופיות, להמצאת התאולוגיה הפילוסופית. חכמי הקבלה דאז, שעד כה הסתפקו בהעברה בעל פה של המסורת הקבלית, החליטו במודע לחשוף את הזוהר ומדרשים אחרים כדי להילחם נגד תופעה זו שחלחלה בעולם היהודי כולו.

המסגרת הקונספטואלית של השפה היוונית-לטינית בתרבות המערבית אינה מאפשרת פיתוח של חכמה, של מוסר המושתתים על איחוד המידות. הפילוסוף ברגסון¹⁸⁴ עמד על כך שתמיד מתבצעת הסבה, הקטנה לכיוון הבלתי פרסונלי, לכיוון החומרי, למוות, למקובע, לאובייקט. התרבות המערבית משתמשת בשירה מנגנון נגדי, כדי לבטא נדיבות רוחנית מסוימת, אולם אין היא בבחינת תחליף לחשיבה ולשפה המדעית.

ברגע שחז"ל הבחינו בשינוי שחל ביוון הם אסרו את השימוש בשפה זו כשפת תרגום למקרא¹⁸⁵ ואסרו את לימוד חכמת יוון. שינוי זה מתבטא בהעברת המחשבה הפילוסופית דרך השפה היוונית, כלומר בהפצת תפיסת העולם הטבעי, הבלתי פרסונלי, שלא כתפיסה העברית השמה

את הדגש על כבוד הנפש, על הקדושה.

תרדמת הלשון אצל החי

בהתחלה היה האדם הראשון אנדרוגיניוס - אדם וחווה היו קשורים זה לזו.¹⁸⁶ אחרי התרדמה ובעקבות הנסירה, דיבר האדם הראשון בלשון הקודש וצמד המילים איש-אישה מופיע לראשונה בתורה:¹⁸⁷

**וַיִּפֹּל יְהוָה אֱלֹהִים תְּרִדְמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצִּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר
בְּשָׂר תַּחְתָּנָהּ**

**וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים אֶת הַצֶּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְרָא אֶל
הָאָדָם**

**וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הִפְעַם עָצָם מֵעַצְמִי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לָזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה
כִּי מֵאִשׁ לָקַחָהּ זֹאת**

המדרש מסביר שההוכחה שהאדם הראשון היה מדבר בלשון הקודש היא דווקא בצמד המילים "איש-אישה".¹⁸⁸ בשפות אחרות אין כל קשר בין המילה "איש" ובין המילה "אישה".¹⁸⁹

הצמד איש-אישה מבטא עליית מדרגה והתקדמות חשובה ביחסים שבין אדם לחווה: איש מול אישה. בפסוקים הקודמים מופיע רק הצמד זכר ונקבה, כפי שנאמר בבראשית א-כו: 'זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם'. הצמד "זכר-נקבה" מתאר את הפן הטבעי, הביולוגי של היחס בין האיש לאישה. ההתקדמות חלה כאשר הם מדברים ביניהם. זהו סוד המילה. יש קשר בין ברית המאור לדיבור ושניהם נקראים "מילה". הדרשיח האמיתי הוא בין האיש לאישה.

בין הזכר ובין הנקבה אין דיבור - אין לשון במובן המקראי של המילה, אף שיש רמה מסוימת של תקשורת. אצל בעלי החיים הסגולה של הלשון היא דווקא במצב של תרדמה.¹⁹⁰

מוכרת החלוקה דומם-צומח-חי מדרב-נביא.¹⁹¹ הקו המחבר הוא הדיבור. הדומם אינו מדבר כלל. יש אצל הצומח רמה מסוימת של דיבור. החי כולו היה צריך לדבר. הרב צבי יהודה ז"ל אמר שהשאלה אינה לגבי האתון של בלעם מדוע היא מדברת אלא לגבי שאר האתונות ובעלי חיים שאינם מדברים.¹⁹²

מתוך החי יצא האדם - הוא החי המדבר, ומתוך האדם יוצא הנביא שהוא המדבר באמת. "ורצה בדבריהם הנאמרים באמת".¹⁹³ המילה "נביא" קשורה למילה "ניב" - ניב שפתיים. כל מי שמדבר יש לו ניב שפתיים. הוא יכול להיות נביא, נואם. מי שמדבר באמת נקרא "נביא" וקיימים גם נביאי שקר.

תרדמת הגלות

'והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו' 'אימה' זו בבל דכתיב (דניאל ג) 'באדין נבוכדנצר התמלי חמא', 'חשיכה' זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית, 'גדולה' זו יון.

ר' סימון ורבנן, רבי סימון אמר: מאה ועשרים דוכסים מאה ועשרים אפרכון מאה ועשרים אסטרטליטין, ורבנן אמרי: מס' ס' דכתיב (דברים א) 'נחש שרף ועקרב', נחש זו בבל, שרף זו מדי, עקרב זה יון, מה עקרב זו יולדת לס' ס' כך העמידה מלכות יון מס' ס', 'נופלת עליו' זו אדום שנאמר מקול נפלים רעשה הארץ.

ויש שמחלפין 'נופלת עליו' זו בבל דכתיב בה (ישעיה כא) נפלה נפלה בבל, 'גדולה' זו מדי דכתיב (אסתר ג) 'אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש', 'חשיכה' זו יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה שהיתה אומרת לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל, 'אימה' זו אדום דכתיב (דניאל ו) 'וארו חיוא רביעאה דחילה ואמתני ותקיפא יתירה'.

בראשית רבה, פרשה מד-יז

עם ישראל בגלות נמצא במצב של תרדמת ויש הבדל בטיב התרדמת בהתאם למלכויות השונות, בהיסטוריה האנושית. המלכויות נלחמות נגד ממדים שונים של ישראל - התורה, העם והארץ. יש המבקשים להשמיד את העם פיזית, כמו אַחְשֻׁרְשׁ ומלכות מְדִי. יש הנלחמים נגד נפש האומה, כגון בְּבַל שהגלתה אותנו מאדמתנו. יש מלכות הנלחמת נגד נשמת האומה דרך השכל וזו יוון. המקרה של ממלכת רומי יוצא דופן במובן הזה שהיא מין הכללה של שלוש המלכויות הקודמות, ולכן גלות רומי היא הקשה ביותר משום שעלינו להתמודד אֶתֶּה בִּרְזִמְנִית בכל אותם ממדים.

מתוך ארבע המלכויות יוון היא מקרה יוצא דופן בהשפעתו העצומה על התרבות הכלל אנושית עד עצם היום הזה. איך הפך עם קטן להיות משמעותי כל כך, דומיננטי כל כך? ההסבר של המדרש הוא שכל חכם יווני חילק את חכמתו עם האחרים, לימד שישים תלמידים אחריו. סוד ההצלחה היוונית לפי המדרש הוא מוסד האקדמיה.¹⁹⁴

שאלה: מדוע מובאות שתי דעות במדרש בנוגע לסדר המלכויות?

תשובה: בכל המלכויות אפשר למצוא את אותם ממדים משום שההתנגדות לישראל היא אותה התנגדות שורשית, אולם לכל מלכות יש צד דומיננטי משלה. לכן יש דעות שונות בנוגע לצד הדומיננטי של כל מלכות ומלכות ובנוגע למידת הסכנה והאימה שהיא מטילה עלינו.

שאלה: מדוע ישמעאל אינו מוזכר?

תשובה: המהר"ל מתייחס לשאלה זו בספרו "נצח ישראל" והוא אומר שהמדרש מונה אך ורק את המלכויות שקיבלו את מלכותן מישראל. במקום אחר הוא כותב שישמעאל הוא פרס.¹⁹⁵

"כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל". אמירה זו נוגעת לשורש התחרות בין החכמה היוונית לתורה. "קרן השור" הוא רמז לחטא העגל. הטענה של היוונים היא שסגולת ישראל נאבדה בעקבות חטא זה. לכן הם באים ואומרים לישראל: כתבו על קרן השור שאתם כמו שאר העמים ואין ברית מיוחדת בין הקב"ה לעם ישראל. החל מעכשיו השם "ישראל" אינו מציין אומה מסוימת אלא הוא שם לאלוקי עולם, לכל אומות העולם.

אפשר להבין בקלות על איזה רקע צמחה מאוחר יותר הטענה הנוצרית. אני זוכר שכאשר התחלתי ללמוד באוניברסיטה לפני מלחמת העולם השנייה היו המרצים מטילים ספק בקשר שבין היהודים לעם ישראל של התנ"ך משום שלפי השקפתם והתאולוגיה הנוצרית, הנוצרים הם "צאצאי" עם ישראל של התנ"ך. מרצים אלו היו מחשיבים את העברית לשפה "מתה". אני זוכר את אחד המרצים מסביר את חשיבות לימוד היוונית או הלטינית. כששאלתי אותו מה דעתו על העברית, הוא השיב שאין טעם בלימוד שפה זו משום שהיא מתה. חשבתי שהוא משוגע לגמרי או בור ועם הארץ מוחלט!

עם זאת כיום כל הנוצרים יודעים שכדי ללמוד את התנ"ך צריך ללמוד עברית. זה חידוש אצלם. זה מזכיר לי את דברי רש"י על הפסוק 'וְאֵת יְהוָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גִּשְׁנָה'.¹⁹⁶ רש"י אומר במקום: לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה, כלומר בית אולפנא. זה הסימן של סוף הגלות - לומדים עברית.

היוונים רצו למחוק את הסגולה המיוחדת של עם ישראל, את הברית בין עם ישראל לאלוקי ישראל. הם כמעט הצליחו בכך. במשך אלפיים שנה הפיצו הנוצרים את התנ"ך דווקא ביוונית ואחר כך בלטינית, כאילו התנ"ך שייך לחכמה של אומות העולם. אולם ב"ה היום כולם יודעים את האמת.

גלות - גאולה

נעבור למדרש הבא:

**'ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך' ידוע שאני מפזרן תדע
שאני מכנסן. ידוע שאני ממשכנן תדע שאני פורקן, ידוע שאני
משעבדן תדע שאני גואלן.**

בראשית רבה, פרשה מד-יח

הקב"ה מקדים רפואה למכה.¹⁹⁷ לכן כאשר מבשר הקב"ה לאברהם את גזרת הגלות, בוזמנית הוא מגלה לו את הקץ.

הקשר בין הגלות ובין הגאולה הוא קשר מהותי. המהר"ל מנתח לעומק את הקשר המהותי בין הגלות ובין הגאולה בספרו "נצח ישראל".¹⁹⁸ יסוד ההסבר שלו הוא שכל הוויה חדשה צריך שיקדם לה ההעדר, כשם שלפני הצמיחה בא ריקבון הזרע. בדומה לכך, לפני הולדת עם ישראל, בא שפל גדול למשפחת יעקב. לכן בפרשת "ויגש" פרק מו, פסוק ד כתוב: 'אֲנֹכִי אֶרְדֵּ עִמָּךְ

מְצַרֵּמָה וְאֵנְכִי אֶעֱלֶךָ גַּם עָלַי וְיוֹסֵף יְשִׁית יָדוֹ עַל עֵינַיִךָ! גַּם אֶצֶל אַבְרָהָם אֲבִינוֹ: "יָדוּעַ שְׂאֵנִי מִמְשַׁכְּנֵי תַדְעַ שְׂאֵנִי פּוֹרְקוֹ, יָדוּעַ שְׂאֵנִי מִשְׁעַבְדֵּי תַדְעַ שְׂאֵנִי גּוֹאֲלֵן".

ישראל יוצא מכל אחת מן הגלויות עם רכוש מסוים:

**וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדַע תַּדְעַ כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעָנוּ
אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה**

וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרָי כֹּן יֵצְאוּ בְּרִכְשׁ גָּדוֹל¹⁹⁹

לקחנו ממצרים רכוש, לקחנו מִבְּבֶל רכוש וגם מאדום לקחנו רכוש. נושא הרכוש עצמו נלמד בחכמת הנסתר, אולם בעל ה"פרי צדיק" בתחילת ספר שמות²⁰⁰ קושר את נושא הרכוש עם הנאמר בגמרא על עניין שלוש המתנות שניתנו לישראל וכולן עלידי יסורין - ארץ ישראל, עולם הבא והתורה.²⁰¹

יש שלושה אירועים עיקריים בחיי העם: יציאת מצרים ומעמד הר סיני, החזרה מגלות בְּבֶל והחזרה מגלות אדום. בכל אחד מאירועים אלו זכינו לגילוי פן אחד נוסף של התורה: ביציאת מצרים קיבלנו כעם את התורה שבכתב, ביציאה מגלות בְּבֶל את יסודות התורה שבעל פה, בחזרה מגלות אדום את הגילוי ברבים של חכמת הקבלה.

ממצרים יצא העם עם הערכים הנצרכים לקבלת התורה ולבניית המשכן, במישור הרוחני שכלי ובמישור החומרי. הרכוש, אותם ערכים מכינים את העם לגילוי הפן הנוסף של התורה. אולם ברגע שהעם רוכש את הרכוש הנצרך הזה עליו לנתק את המגע ולצאת מיד כדי להעלות את אותו רכוש בציון.

שלושת האירועים נרמזים בפסוק 'כִּי יִקְרָא קוֹן צְפוֹר לְפָנֶיךָ בְּדָרְךָ בְּכָל עֵץ אוֹ עַל הָאָרֶץ אֶפְרָחִים אוֹ בִּיצִים וְהָאֵם רִבְצָת עַל הָאֶפְרָחִים אוֹ עַל הַבִּיצִים לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבִּיצִים'²⁰² ובתיקוני זוהר על הפסוק הזה נאמר שיש שלוש מדרגות של החכמה: מארי מקרא שמקבילים לביצים, מארי משנה שמקבילים לאפרוחים ומארי קבלה שמקבילים לבנים.²⁰³

במעמד הר סיני זכה העם כולו לקבלת התורה שבכתב. רק יחידים קיבלו אז את התורה שבעל פה ואת תורת הנסתר. אחרי היציאה מגלות בְּבֶל זכה כבר כל העם לקבל את התורה שבעל פה. עם זאת רק יחידים קיבלו את תורת הנסתר. ביציאת הגלות האחרונה - גלות אדום, תורת הקבלה שייכת כבר לכלל ישראל. זה דבר המורגש היום. מי לא "מתעניין" בקבלה? אנו בתקופה שנרמזת בזוהר שסתרי תורה יהיו בפי תינוקות.²⁰⁴ כמובן הקליפה קודמת לפרי, אולם אי אפשר להתכחש לעצם התופעה.

הערות

¹⁴³ בראשית ב, כב-כג

¹⁴⁴ ראה ב"ר יח-ד: ... רבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון אמרי: כשם שניתנה תורה בלשון הקודש, כך נברא העולם בלשון הקודש. שמעת מימך אומר גיני גיניא, אנתרופי אנתרופא, גברא גברתא, אלא איש ואשה למה? שהלשון הזה נופל על הלשון הזה.

¹⁴⁵ ראה ירושלמי מגילה, פרק א, הלכה ט: כתיב (בראשית יא) 'ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים' ר' לעזר ור' יוחנן, חד אמר שהיו מדברים בשבעים לשון, וחורנה אמר שהיו מדברים בלשון יחידו של עולם בלשון הקודש.

¹⁴⁶ ראה פתיחת אליהו: פתח אליהו ואמר: ריבון עלמין אנת הוא חד ולא בחשבן אנת הוא עלאה על כל עלאין סתימא על כל סתימין לית מחשבה תפיסא בך כלל.

¹⁴⁷ בראשית יא-א

¹⁴⁸ ע"פ בראשית י-ה.

¹⁴⁹ כתרגומו של אונקלוס לפסוק בבראשית ב-ז: 'ויהי האדם לנפש חיה', 'והות באדם לרוח ממללא' ותהי באדם לנפש מדברת.

לפי הרמב"ם (ראה מילות ההגיון) הכוונה במושג "דיבור" היא ליכולת החשיבה ולא ליכולת הוצאת המילים מהפה. הרמב"ם מביא שלושה שימושים למילה "דיבור". עניינו האמתי והראשון של המונח הזה הוא יכולת החשיבה המיוחדת לאדם, ומכאן הושאל המונח לשימושים אחרים הקשורים ליכולת הזאת, והם מושא החשיבה וביטוייה החיצוני של החשיבה והעברתה מאדם אחד לשני, והיא הוצאת מילים מהפה. הרמב"ם מבדיל בין הדיבור הפנימי לדיבור החיצוני. הדיבור הפנימי קשור ביכולת החשיבה ואינו צריך לצאת החוצה. ברגע שתוכן זה מועבר לזולת, הוא לובש צורה מילולית והוא יוצא החוצה, תוך שימוש בסמלים מוסכמים והוא הופך לדיבור חיצוני.

¹⁵⁰ על פי השקפת הפילוסופים היווניים הראשונים יש במציאות ארבע מדרגות שונות: דומם, צומח, בעל חיים וחימשכיל. המדרגה העליונה, ה"חימשכיל" היא האדם, שיש לו קשר עם השכל הטהור. נמצא כי ככל שהאדם רוחני יותר, כך מדרגתו גבוהה יותר.

¹⁵¹ הבלתי פרסונלי יכול לחשוב. הדוגמה הבולטת ביותר היא אותם מחשבים ותוכנות העוסקים ב"בינה מלאכותית". מחקרים בתחום הבלשנות והביולוגיה הוכיחו שמנגנונים בלתי פרסונליים קובעים את חוקי השכל. קיימת אינטליגנציה בעולם של הבלתי פרסונלי, קיים לוגוס המאפשר לתאר את סדר הדברים באותו עולם. אולם הלוגוס הזה אינו מישוהו, ובוודאי הוא אינו נותן מענה לבעיית הגורל האנושי (מתוך שיעורי הרב).

¹⁵² ראה ליקוטי מוהר"ן קמא, לח, ב: כי הדיבור, שהוא רוח פיו של הקב"ה שהוא בחינת 'מלכות' פה' הוא בחינת ים שכל הנחלים הולכים לתוכו כמו שכתוב כל הנחלים הולכים אל הים. והוא בחינת אדני י כמו שכתוב 'אדני שפתי תפתח'.

¹⁵³ ראה גם ספר הכוזרי מאמר ב, פסקאות סז ואילך.

¹⁵⁴ שמות כב

¹⁵⁵ דברים לג, א-ב

¹⁵⁶ חגיגה טז ע"א

¹⁵⁷ שבת פח ע"ב: אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב 'ה' ייתן אומר המבשרות צבא רב? כל דיבור ודיבור שיצא מפי הגבורה נחלק לשבעים לשונות. תנא דבי רבי ישמעאל: וכפטיש יפוצץ סלע, מה פטיש זה נחלק לכמה ניצוצות, אף כל דיבור ודיבור, שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נחלק לשבעים לשונות.

ראה "תפארת ישראל" מאת המהר"ל, פרק לא.

¹⁵⁸ שבת קטו ע"ב: תרגום שבתורה מאי ניהו יגר שהדוּתא.

ראה שולחן ערוך האדמו"ר הזקן, הלכות שבת, ס' שלד דיני דליקה.

¹⁵⁹ ראה ויקרא טו-ו.

¹⁶⁰ ויקרא טו-ו

¹⁶¹ בראשית מב-כג

¹⁶² ראה ראב"ע: המליץ - מבאר.

¹⁶³ ראה ליקוטי מוהר"ן יט: ... ויפל ה' אלוקים תרדמה, מספר תרגום כמובא ... ויפל - נוטריקון: פ"ה ל"הם ו"לא י"דברו, כי על ידי בחינת תרדמה שהוא בחינת לשון תרגום שעל ידי זה עקר בנינה של חוה שהוא בחינת לשון הקודש ע"י שמעלין הטוב שבו ומפילין הרע שבו כנ"ל ע"י זה נופלין כל השבעים לשון בבחינת פה להם ולא ידברו.

¹⁶⁴ ראה הרחבת הנושא בשיעור של הרב אשכנזי בצרפתית "Language et Saintete", מעינות מס' 10.
¹⁶⁵ ספרי - וזאת הברכה, פסי שמג. המדרש מובא ע"י בעל "התורה תמימה" בפרושו על דברים לג-ב.

¹⁶⁶ ראה ספר הכוזרי, מאמר א, פסקה מט: אמנם כן הוא אברהם עצמו היה בן דור הפלגה אולם הוא וקרוביו עמו שמר על לשון עבר סבו אשר על כן נקרא בשם עברי.

¹⁶⁷ ראה סנהדרין לח ע"ב: אדם הראשון בלשון ארמי סיפר. ראה גם חידושי האגדות מאת המהר"ל על האתר, האומר שבגלל מעמדו הכללי של אדם הראשון, הוא השתמש בשפה כללית הכוללת ע' לשונות.

¹⁶⁸ מבחינה זו, בשורה טובה היא לנו שהנוצרים נטשו את הלטינית כשפת התפילות שלהם (מתוך השיעור).

¹⁶⁹ ראה, למשל, פילון האלכסנדרוני, החי בסביבות המאה הראשונה, המשבח בספרו "חיי משה" את תרגום השבעים ליוונית ("סֶפְטּוּאַגִּינְטָה" ביוונית).

עמדה זו נוגדת את הנאמר במסכת סופרים ולפיה אסור לכתוב את התורה ביוונית. שם גם מסופר על תרגום התורה ליוונית ע"י תלמי המלך: "והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה".

אפילו הנוצרים מגדירים את היוונית כשפה של תרגום ולא כשפה של ההתגלות (מתוך השיעור).

¹⁷⁰ שבת קטו ע"א

¹⁷¹ מהי דליקה בשבת? נאמר בתורה: לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השַׁבָּת (שמות לה-ג). המלאכות האסורות בשבת נלמדות מבניית המשכן כידוע והן ט"ל מלאכות הנצרכות לבניית בית, להכנת מלבושים ולהכנת האוכל. יש קדושה באוכל, בבגדים ובבית, בדומה לכהן גדול המשרת במקדש. הרי שלוש קבוצות של מלאכות אסורות, שה"כ ט"ל מלאכות אסורות וזה נרמז בגימטריה של המילה "אחד" השווה שלוש עשרה כפול שלוש. מעבר לפשט הפסוק המתיר שימוש באש בבית המקדש לצורך עבודת הקורבנות, חז"ל גם למדו מן הפסוק הזה שחל איסור על בית הדין לבצע עונשים ביום השבת (ראה סנהדרין לה ע"ב: שרפה בכלל היתה, ויצאת ללמד: מה שרפה מיוחדת, שהיא אחת ממיתות בית דין ואינה דוחה את השבת, אף כל שאר מיתות בית דין לא ידחו את השבת. ראה גם ספר המצוות לרמב"ם, שרש הארבעה עשר). הרמז הוא אש המחלוקת (ראה עקידת יצחק מאת ר' יצחק עראמה על האתר: בשבת מתאספים לבתי הכנסת, לאנשים יש זמן לדבר ולחוות דעתם על ענייני הציבור, וזה עלול לגרום למריבות ולמחלוקת. לכן נאמר: "לא תבערו את אש המחלוקת בכל מושבותיכם ביום השבת...". ראה גם פירוש השלי"ה הקדוש על הפסוק הזה: רומז לאש המחלוקת ואש הכעס). כאשר אנחנו מזדקקים לבית דין, סימן הוא שיש מחלוקת בין צדיקים. מכאן לעניין הדליקה בשבת: כאשר מתעוררת מחלוקת היא נקראת "דליקה" (מתוך השיעור).

¹⁷² ראה סנהדרין כא ע"ב: אמר מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא: בתחלה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש, חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי. ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמי.

¹⁷³ מצרית

¹⁷⁴ ראה למשל נחמיה יג-כד.

¹⁷⁵ אגב הדיון העיקרי, הגמרא מביאה גם דברים חריפים מאוד כמו המימרא של רבי טרפון על הספרים הכתובים בעברית, אולם השייכים לכת המינים: "א"ר טרפון: אקפח את בני שאם יבאו לידי שאני אשרוף אותם ואת האזכרות שבהן". הוא הדין של הספרים המודפסים בעברית עלידי הנוצרים היום. לאמתו של דבר צריך לשרוף אותם, אולם בעצם נוהגים לקבור אותם (מתוך השיעור).

¹⁷⁶ בראשית ט-כז

¹⁷⁷ גם הרמב"ם (הלכות תפילין פרק א, הלכה יט) פסק שמותר לכתוב בכתב יווני, אולם הוא מוסיף שכתב זה כבר נשתכח מן העולם: "אין כותבין תפילין ומזוזות, אלא בכתב אשורי. והתירו בספרים, לכותבן אף ביווני בלבד וכבר נשתקע יווני מן העולם ונשתבש ואבד. לפיכך אין כותבין היום שלושתן, אלא אשורי".

¹⁷⁸ ראה המשך דברי הגמרא (מט ע"ב): לשון יוונית לחוד וחכמת יוונית לחוד. וחכמת יוונית מי אסירא? והאמר רב יהודה אמר שמואל משום רשב"ג: מאי דכתיב (איכה ג) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי? אלף ילדים היו בבית אבא, חמש מאות למדו תורה וחמש מאות למדו חכמת יוונית, ולא נשתייר מהן אלא אני כאן וכן אחי אבא בעסיא! שאני של בית ר"ג דקרובין למלכות הוו...

¹⁷⁹ ראה "מגן אבות" על פרקי אבות מאת ר' שמעון בן צמח דוראן - הרשב"ץ.

¹⁸⁰ המדרש, בפסיקתא רבתי על פרשת פרה פרשה ד', מתכוון כנראה לאותה תקופה, כאשר הוא אומר: 'פרה' - זו מצרים, 'אדומה' - זו בבל, 'תמימה' - זו מדי, 'אשר אין בה מוס' - זו יוון. המדרש ממשיך ומספר שאלכסנדר מוקדון תלה את כל ניצחונותיו בזכותו של שמעון הצדיק.

¹⁸¹ ראה ב"ר ב-ד: ... וחושך זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן שהיתה אומרת להם כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל...

¹⁸² בזמן הנביאים הגדולים של ישראל, עדיין האמינו ביוון במיתולוגיה ועבדו עבודה זרה. העידן הפילוסופי מתחיל במקביל להפסקת הנבואה בישראל. על אף שהפילוסופיה טוענת שהיא אוניברסלית ועוסקת בשאלות הקיומיות של כל אדם באשר הוא אדם, מבחינה היסטורית, אי אפשר להתעלם מן העובדה שיש לפילוסופיה תאריך התחלתי, ויש בה זרמים שונים. הפילוסופיה נולדה על רקע היסטורי מסוים, כאשר חכמי יוון דחו את המיתולוגיה וחיפשו דרך חדשה לפרנס את הנפש היוונית. באותו זמן ובמקביל התפתח במזרח הרחוק הבודהיזם, ובסין היו קיימות כבר הטאואיזם וקונפוציוס. לכן קשה לראות בפילוסופיה חכמה אוניברסלית, כלליאנושית, הקיימת מאז ומתמיד. הפילוסופיה היא התגובה של הזהות היוונית להפסקת הנבואה. עמים אחרים הגיבו בצורה שונה לחלוטין. יש ביומרה זו של הפילוסופיה היוונית משום אימפריאליזם תרבותי (מתוך שיעורי הרב).

¹⁸³ ראה ה"פרי צדיק", בו רבי צדוק הכהן מלובלין מבאר שהמאבק מול היוונים הוא המאבק בין חכמי תורה שבעל פה לחכמת יוון אחרי שפסקה הנבואה בעולם, והעולם עובר לשלב החכמה. ניצבים חכמי ישראל מול חכמי יוון ומבררים מהי החכמה העולמית: האם זו חכמת יוון המבוססת על קריטריונים סובייקטיביים הנקבעים עלידי הפילוסוף או חכמת התורה המתגלה דרך נביאי ישראל וחז"ל בתורה שבעל פה.

מבחינה היסטורית תקופת הזוגות המתחילה את תקופת חז"ל מקבילה למרד החשמונאים. הזוג הראשון, יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן, הם הנשיאים ערב פרוץ מרד המכבים.

¹⁸⁴ ראה L'évolution créatrice, עמ' 489 (הוצאת PUF - 1970):

Nous verrons que l'intelligence humaine se sent chez elle tant qu'on la laisse parmi les objets inertes ... que nos concepts ont été forgés à l'image des solides ... [que] notre intelligence triomphe dans la géométrie, où se révèle la parenté de la pensée logique avec la matière inerte... Mais de là devrait résulter que notre pensée, sous sa forme purement logique, est incapable de se représenter la vraie nature de la vie ...

¹⁸⁵ במגילת תענית פרק יג וגם בטור ושו"ע אורח חיים סימן תקפ, צויין מאורע תרגום התורה ליוונית כיום שגרם ל"חושך לעולם שלושה ימים" ובמסכת סופרים (א-ז) הושווה הדבר למעשה העגל.

¹⁸⁶ ב"ר ז-ה: ... אמר רבי ירמיה בן אלעזר: בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, אנדרוגינוס בראו, הדא הוא דכתיב זכר ונקבה בראם. א"ר שמואל בר נחמן: בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, דיו פרצופים בראו, ונסרו ועשאו גביים, גב לכאן וגב לכאן...

¹⁸⁷ בראשית ב, כא-כג

¹⁸⁸ ב"ר יח-ד: ... אמר רבי תנחומא: נשא אדם אשה מקרובותיו, עליו הוא אומר עצם מעצמי לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת, מכאן שניתנה התורה בלשון הקודש. רבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון אמרי: כשם שניתנה תורה בלשון הקודש, כך נברא העולם בלשון הקודש. שמעת מימך אומר גיני גיניא, אנתרופי אנתרופא, גברא גברתא, אלא איש ואשה, למה? שהלשון הזה נופל על הלשון הזה.

מסביר בעל ה"ערוך": ביוונית קורין לנקבה "גיניס" ולזכר "אנתרופי" ולא "גיניא". בארמית קורין לאיש "גברא" ולאשה "איתתא" ולא "גברתא". ראה גם ב"ר לא-ח.

ראה פרש"י על בראשית ב-כג, ד"ה "לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'": לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקודש. וכן רש"י מעיר זאת גם לגבי 'יִקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַנָּה כִּי הוּא הִיָּתָה אִם כָּל קָי'.

ראה גם ליקוטי מוהר"ן יט, פסקה ג.

¹⁸⁹ ראה ספר הכוזרי מאמר ד, פסקה כה.

¹⁹⁰ ראה ספר הכוזרי מאמר א, פסקה קג.

¹⁹¹ ראה ספר הכוזרי מאמר א, פסקאות לא-מד.

¹⁹² להרחבת הנושא ראה את השיעור "מלכי צדק" ב"סוד מדרש התולדות", חלק א.

¹⁹³ ברכת הפטרה עפ"י מסכת סופרים פי"ג ה"ט.

¹⁹⁴ מקור השם "אקדמיה" במתחם שבו הוקמה (קברו של אקאדמוס גיבור המיתולוגיה היוונית). האקדמיה הראשונה הוקמה באתונה עלידי הפילוסוף אפלטון בערך ב-385 לפנה"ס. באקדמיה למדו בעיקר פילוסופיה ומתמטיקה, תוך כדי שמירה על אופן הצגת שאלות ושיח, עלפי שיטת הדיאלקטיקה של סוקרטס.

¹⁹⁵ ראה "נצח ישראל" מאת המהר"ל, פרקים כא וכו. המלכות של ישמעאל באה מכח תפילתו של אברהם ולא דומה לבבל שכבשה את ארץ ישראל.

ראה גם "נר מצוה" מאת המהר"ל עמ' יח.

¹⁹⁶ בראשית מו-כח

¹⁹⁷ ראה מגילה יג ע"ב: 'אחר הדברים האלה' מאי אחר? אמר רבא: אחר שברא הקב"ה רפואה למכה, דאמר ר"ל: אין הקב"ה מכה את ישראל אלא בורא להם רפואה תחילה שנאמר (הושע ז) כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים, אבל אומות העולם אינו כן, מכה אותן ואח"כ בורא להם רפואה שנאמר (ישעיהו יט) ונגף ה' את מצרים נגוף ורפוא.

¹⁹⁸ ראה פרק א.

¹⁹⁹ בראשית טו, יג-יד

²⁰⁰ ראה "פרי צדיק" לרבי צדוק הכהן מלובלין - שמות, דרוש י.

²⁰¹ ברכות ה ע"א: תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר: שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכולן לא נתנו אלא ע"י יסורין, אלו הן: תורה וארץ ישראל והעולם הבא, תורה מנין שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו, ארץ ישראל דכתיב (דברים ח) כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מייסרך וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה, העולם הבא דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר.

²⁰² דברים כב-ו

²⁰³ תיקוני זוהר א ע"ב: כל בית שאין נשמעין בו דברי תורה לסוף תחרב, ואלין דנשמעין דברי תורה בהון אתקריאו ביצים אפרוחים בניס, ביצים מארי מקרא, אפרוחים מארי משנה, בניס מארי קבלה.

²⁰⁴ ראה דברי רבי אליהו בן סולימן מאני בספר "כסא אליהו", שער ד: בזכות לימוד הזוהר הקדוש יבוא הגואל.

ראה גם דברי ר' יצחק איזיק יהודה יחיאל ספרין מקומרנה, היכל הברכה, דברים רח: ובעת עיקבא דמשיחא התגברות הרע והעזות והמדות רעות בהנהגות ראשי ערב רב נתגלה האור הגנוז מן השמים ספר הזוהר והתיקונים ואחריהם כתבי מר"ן האר"י ובזה הלימוד מבער הקוצים והרע שבנפשו ויזכה לדבק עצמו באור עליון ויזכה לכל מידות טובות שבעולם ולזה נתגלה האור הזה ועיקר למודך בפנימיות התורה יהיה שתשיג הארה וחיות אלוקיי"ת בנפשך בעת למודך ובכל היום... אמר מר"ן האר"י שבזמן הזה נסתרות נעשו נגלות ושמחה לפני המקום ללמוד ברזי התורה ולגלות רזין לכל בר ישראל. וגם ב"נוצר חסד", פרק ד משנה כ: ולו עמי שומע לי בדור הזה שהמינות גובר היו לומדין עם תינוק בן תשעה שנים ספר הזוהר והתיקונים להגות בהם והיה יראת חטאו קודמת לחכמתו ויתקיים.

ראה דברי הרב קוק בספר "אורות", עמ' נז: כעת הזמן המחייב להרבות קנין בתורה הפנימית. ספר הזוהר הפורץ נתיבות חדשות, משיים במדבר דרך מסילה בערבה, הוא וכל תבואתו מוכן הוא לפתוח פתחי גאולה.

ראה דברי הרב אשלג בספרו "תלמוד עשר הספירות" ח"א, עמ' יג: וזהו שטרחתי בביאורי זה, להסביר את עשר הספירות, כפי שהורה לנו החכם האלוקי האר"י ז"ל, על פי טהרת הרוחנית המופשטת מכל מושגים מוחשיים, שיוכל כל מתחיל לגשת אל החכמה בלי להכשל בשום הגשמה או טעות, אשר עם הבנת עשר הספירות האלו יפתח הפתח גם להסתכל ולדעת איך להבין ביתר העניינים בחכמה הזאת.